

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XLII.

2008

št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
MARIJAN EILETZ, VINKO RODE, BRANKO REBOZOV.

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorji: Metka Mizerit, Vinko Rode in Tone Mizerit

Zunanja oprema: Irena Žužek

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 188. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 8-2008

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA
URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

POEZIJA

- LEV DETELA (Avstrija): GRŠKE PESMI 3
 GREGOR PAPEŽ (Argentina): ČIM BOLJ / ZADAJ / AUNQUE
 (ČEPRAV) / BASEN 19
 VLADIMIR JURIJ VORŠIČ (Argentina): VULKAN / SVET JE
 KRINKA / DOMA 24

PROZA

- JOŽE LENARČIČ (Argentina): NI VEČJE LJUBEZNI 27

SPOMINI IN RAZMIŠLJANJA

- ZORKO SIMČIČ (Slovenija): LITERATURA IN SKRIVNOSTNO 34

ESEJI IN RAZPRAVE

- EDI GOBEC (ZDA): SLOVENSTVO - NAŠE POSLANSTVO 41
 NADISLAVA LAHARNAR (Argentina): KULTURA IN USTVAR-
 JALNOST 46

RAZGOVOR

- KATICA CUKJATI: DR. MARKO KREMŽAR 57

GLEDALIŠČE

- MIHA GASER (Argentina): ANDRAŽEV NORČEK 71

PRIČEVANJE

- BRANKO REBOZOV (Argentina): O REŠITVI PRED ANGLEŠKO
 IZDAJO IN VOJNIM ZLOČINOM 126

KNJIGE:

- KATICA CUKJATI (Argentina): DR. JOŽE RANT: SLOVEN-
 SKI EKSODUS LETA 1945 141

UMETNIŠKA PRILOGA:

- ANDREA QUADRI BRULA (Argentina)

20091563

LEV DETELA

GRŠKE PESMI

(Izbor iz še neobjavljene nove pesniške zbirke)

PRIHOD

(Afiksis)

OLJKA

(*He elaia*)

*Oljka tik za obalo
z uporno senco
pod nesramno modrim nebom*

*Pravijo
da si ušla iz stare legende*

*Z razprto krošnjo
hladiš s samosvojim utripom
samovoljni žar poletja*

*Z zelenkastim leskom v listnatih očeh
se predajaš zadihanim škržatom
in rdečeličnemu bogu z rogovilasto piščaljo
tam tik ob deblu*

*Čudni čas je napolnjen
s poredno pastirsko melodijo*

ČREDA KOZ

(To aipolion)

*Pet koz
v pekoči samoti gričevnate pokrajine*

*Rumenkasti sij bistrovidnih živalskih zenic
med razkuštranimi drevesi in ožgano travo*

*Lahkonogi premiki
pod strmino ostrega sonca
radoživo k šopom trave iztegnjeni
trdi hrapavi jeziki*

*Ob k vroči zemlji sklonjenih gobcih
med rezkim mletjem bilk in listja
otožno meketanje*

*Pesem živali ob živali
v vdanem zboru
pri hvalnici poznemu popoldnevu*

*Neko drugo življenje
tuje in drugačno*

*In vendar
moje drage koze
moje življenje
moja sreča in bolečina*

OSEL

(Ho onos)

*Morda je ta osel
na strmem ovinku prašne ceste
pravkar ušel iz Borgesove knjige
fantastičnih zooloških zgodb*

*Ostri sončni udar
mi je zaprl oči
zato ga vidim globoko v lastni notranjosti
duhovno in podvojeno*

*To je zagotovo tisti Borgesov osel
s tremi nogami in devetimi gobci
ki se je zaradi stalnih vojn
zatekel s sredine oceana
sem v domnevno zatišje starodavnega otoka
in prišel z dežja pod kap*

*Priden osel
ki čuva čredo s tisoč ovčami*

*Pravičen osel
njegova hrana je duh
njegovo blato kot sonce žareči jantar*

*To je znamenit osel
toda ubog osel
ki na svojem hrbtu
prinaša k akropoli starih morskih bogov
stokilsko težo
poniglavega turističnega debeluha iz Kiela*

SPOMIN
(*He mneme*)

MORJE
(*Thalatta*)

*Zbudil sem se in opazil samega sebe
v pretrganih šivih spoznanja
na filmskem platnu med jatami letečih rib
in petjem hitrih delfinov
na potovanju z razmajano ladjo
k staremu otoku z visoko platano*

*Morje razburkano utripa
kot moje srce
valovi butajo ob krun
in se razlivajo po krovu*

*Nemiren sem
ker še vedno ni obale
z radodarnim žvrgolenjem ptic
in zapeljivim vonjem gostoljubnih deklet
v vinogradu zrelega grozdja*

*Mnogi so umrli
predno so našli izgubljeni otok
vrtohlave sreče
s studencem žive vode
ki bi pogasil žejo
njihovih ubogih duš*

Se to imenuje Pravičnost?

DOMOVINA

(He patris)

Vsi ti z izmučenimi pogledi
v zaprašenem pristanišču
ki v lesenih kovčkih prenašajo
na tuja tla svojo milo domovino
in spomin na vonj timijana in rožmarina

Zaman zaman
vrata so zaprta
toda srce si želi domov
čeprav se potovanje šele začinja

SOKRATOV ZAGOVOR

(Apologia Sokratus)

Ah tudi če me obsodite na vrč strupa
se vam najlepše zahvalim
vaša pravica je prav tako moja pravica

In kam naj pobegnem
nočem se klatiti po tujih krajih
kot v prepad drseči kamen

Ne hvala
smrt mi je ljubša
kdo od nas je izbral boljšo pot
pa ve le dobri bog

DELFIN
(Ho delfis)

Se še spomniš?

Tisti delfin
pred obalo

Na njegovem hrbtu
igra nesmrtni Vergil
na piščali
izgubljene melodije

Zdaj se ne smem obotavljati več,
bogovi domači,
vam bom sledil,
kamor koli me boste hoteli voditi.

Delfin
s presunljivimi očmi
ki to dobo
preživi

OTOK
(*He nesos*)**OBALA**
(*Paralia*)

Zagledal sem te
med listjem trdoživih ceder
kraljica vstala iz morja
žareča v vročem pesku

Obala
med lovorjem in pinijami
s petimi skalami
in belo cerkvico
na strmini

Zdrznil sem se
ko si mi bosonogemu
pomežiknila z očmi
našobila ustnice
in rekla:

Zdaj veš
zakaj ti na vročih tleh
zažigam podplate
ti nevedni tujec
ki ne veš
kdaj pride tvoja ura

Nikomur ne povem
zakaj bo izgubil srce
med peskom pinijami
in nemirnim valovanjem morja

TRIJE GOLOBI

(Tria peristeria)

*Poj mi med poljubi zelo zgodaj zjutraj
o oljki med najinimi prsti in dlanmi
in o treh golobih v cvetnem gaju*

*Ljubeznivo doni ljubezen vzadaj za trto
v jutranjem vetru in zgodnjem jutru
trikrat iz treh kljunov*

*Dobri ptiči dan bo vroč nama pravite
zato ta vaš grugru in drudru veselo in žalostno
saj vas morava zapustiti*

SVETLOBA IN TEMA

(To fos kai to skotos)

*Letni časi
so odšli na drugo stran morja
tema se je ustavila na obrežju
pri pristanišču
očitno premišljuje nerazumljive stvari*

*Vsekakor bi bila potrebna svetloba
za oživitev zgodovinskega spomina
o državljanski vojni Markosu generalih
in ubežnem zadnjem kralju*

*Ta noč je zares neznosna
toda pazi
oblaki so se pretrgali
in oleander gori v srebrni mesečini*

POZNO POPOLDNE

(Opse tes hemeras)

Počasi polzi čas skozi peščeno uro
z utrujenimi prsti poznega popoldneva

Od vsepovsod pod ugašajočim soncem
ki boža sloke hrbte koz na paši
se plazi senca bližnjega večera

V gostilni ob razdraženi obali
še vedno čakajo na ladjo za obzorjem
da vrže sidro daleč v globino

Zamudniki sestopajo
v mrak skoz veter in skoz morsko peno
h kozarcu vina pri bohotni mizi
nagajivega boga s smehom iz izbočenih oči
v široka usta in v nebesa

LJUBEZEN
(Eros)

RAZCVET
(He anthe)

*Samo še malo
in videla bova
kako cvetijo mandeljni murve in oleander*

*Morje bo žarelo v jutranjem soncu
in ladja bo razpela bela jadra*

*Samo malo še
dani se moja draga*

*Samo še malo
ker me boš objela in začarala
s svojim poljubom
in bo oživel marmorni kip
boginje ljubezni zgoraj v svetišču nad mestom
in nas vse osrečil*

LJUBKOST

(Haris)

*Luč na moji poti si
oviti okrog tvoje duše
v vroči duh poletja*

*Sonce ti kot verižica blesti
z zapestja k nama v srce
skozi nemirni spev škržatov
v odsvitu dragih kamnov in zlata*

*In vendar še druga luč je
v zrcalu morja pri obali
ki lesketa se ti v očeh*

*Boža ti dušo izpod vek
z notranjim žarom sreče in ljubezni
med šelestenjem prihajajočega večera*

*Drevo ob cesti se v rdečem ognju
presenečeno razcveta
ko v rahlem vetru plapola ti krilo
in je obraz zasanjan v ljubkost
iz toplih gibov in dotikov
ki rastejo v razneženo obliko*

USODA

(Tyhe)

*Vse to kot da ni resnično
v žametni svetlobi pozne ure
pri mizici z rumenim prtom
in ti ob kozarcu jabolčnega soka
v stiku z zvezdami za belimi kockami hiš*

*Očitno se je spet dogodilo kako presenečenje
kot pred tisoč leti
ko sva bila prestavljena v drugo življenje
ki je medtem izginilo
v skritih klobčičih časa*

*Saj sem že takrat hrepenel
po tebi na zakleti obali
v upanju da boš prišla
da se poljubiva kot se drugi ne poljubijo
da se občutiva kot se drugi ne občutijo*

*Vsekakor spet slišiva
šum starega vetra med lovorjem in trto
skrivno petje tožbe smeh in ječanje
in vendar je vse novo
ta ogenj ta strast to upanje
kot pred tisoč leti v drugem času in prostoru*

VRTNICA

(To rodon)

*Danes se je odprlo nebo
danes vse rožnato diši
danes si najlepša nevesta
danes si kraljica noči*

*Danes si razpela rožnate oči
danes vse rožnato žari
danes je vse rožnato
vse je popolnoma rožnato*

*Danes se celijo rane
danes je velik dan
danes spoznaš skrivnost otoka
vse je popolnoma rožnato*

*Danes poslušaj pesem morja in neba
moja rožnata vrtnica
utrgaš ciklamo lilijo oljčno vejico
moja vrtnica*

*Prisluhneš škržatu pod oljko
moja vrtnica vrtnica vrtnica
moja najlepša vrtnica*

*Prisluhneš napevu morja
se prepustiš coetju in petju
otok se rožnato levi
otok rožnato žari
danes je vse rožnato
vse je zelo rožnato*

*Pleši pleši lepa deklica
pleši med lilijami in rdečim makom
moja vrtnica moja najlepša vrtnica
danes je vse rožnato
vse je popolnoma rožnato*

*Danes se je odprlo nebo
danes vse rožnato diši
danes si najlepša nevesta
danes si kraljica noči*

DONAVA IN SAVA
(Istros kai Savos)

GLAS IZ RADIA
(To radiofono)

Dame in gospodje!
Dobrodošli doma
Dobro kdor ga ima

Dober dan kdor ni zaspan
Dober dan lep dober dan
Položaj zares krasan
Bencin zabija dan

Zares dober dan dober dan
Trenutno nekoliko dežuje
Minister gre na aeroplan

Vse najboljše pa brez zamere
Zares dober deževen dan
Bencin sploh ni zaspan
Vse v redu in nič zmede

Ker dobro ste spali
Se odlično nazaj primajali
Dober dan res dober dan
Dežnik nam bo zagotovo v bran

Pa brez zamere zares brez zamere
Tovarišica že polento prede
Politologija led razbija
Delnice totalno v redu
Če jih ni se pa led naredi
Vse v redu vse popolnoma v redu

Dober dan ves čas dober dan
Minister je delovno zavrnan
Nič zmede žužek že polento prede
Dober dan zares najboljši dan
Minister gre na aeroplan

SENCA

(He skia)

*Sanjal boš goro morje
oleander sinjo ptico nad obrežjem
rododendron in timijan
cipreso in pinijo
ter oljko dobro dišečo oljko
sredi razbeljeno vročega dneva*

*Toda zaman
v deželi senc ni oljke
in njene sence
da bi nam hladila pekočo žalost
v razbolelih dušah*

ARGONAVTI

(Hoi argonautai)

Po poročilih Apolonija z Rodosa, Homerja in Pindarja

*Sklonimo se navzdol
globoko navzdol
k razpenjenemu vodovju
pri zadnji obali*

*Ah smešni mornarji
ali še pomnite
kako smo tovorili na težko preizkušanih plečih
božansko ladjo od Donave in Save
po gorskih strminah in čez Kras
vse do usodnega morja
kjer se čas zaustavi
in se umirijo zadnje preizkušnje norih ljubezni*

*Nekateri otoki
komaj včeraj vstali iz vrtoglavih globin
so že zgodaj zjutraj v velikem poku
ponovno potonili v neznana brezna
mnogi so umrli nekatere so raztrgale zveri
druge so pogubili jezni bogovi
samo najmočnejši so ostali*

*Zato dvignimo roke in spustimo sidro
zdaj smo doma
naj ladja v miru počiva*

*Prišli smo nazaj
kot nam določa Usoda*

GREGOR PAPEŽ

Prevedel Vinko Rode

ČIM BOLJ

Čim bolj se staram
njegova podoba blede in se oddaljuje;
vedno manj resnična je,
njena moč se briše v očeh,
ki komaj morejo še poklekniti
ne da bi vera zaškripala.
Zdaj ni več tista podoba,
ki živi samosvoja –
podoba srečanja,
ki je prinesla radost spoznanja,
ki ni spoznanje.
Vse je trdno in bleščeče
v svojem napredovanju. Mi pa bledimo
v naših intimnih zgodbah.
Slišim jih, ki oznanjajo
z visokih tribun:
»Sanjali smo, da bomo spremenili svet.«
Svetla njihova čela, polne
njihove roke; nobene sledi
o viharju sanj ...

Zaprem oči,
njegova podoba ne bo dlje
od mojih oči. Njegova ljubezen
je prevelika, da bi stopila na tribuno;
ostala bo v blede luči,
ki posluša šelestenje
mojih boječih molitev.
Prej sem poljubljal njegove noge,
zdaj poljubljam njegovo ranjeno roko,
tam kjer je Tomaž spet našel
svojo vero.

ZADAJ

*Za hlevom, med zarjavelim
železjem, tvoja krasna bela obleka,
ki si jo kupila s pičlimi prilhranki
kmečkega dekleta –
a moji prsti so bili krvavi.
Povedati bi ti bil moral,
da boš izgubila devištvo
na najbolj grob način.
Gledam kako jočeš nad lepo
belo obleko, ki si jo kupila,
da bi doživela
nepozabno noč.
Tvoj jok je bila spirala
z enim samim središčem. Sanje
kot puščica, ki zgreši cilj.
Tedaj so zvezde padale
na speče polje kot iz usmiljenja
do tvojega čela,
do tvoje solze.*

AUNQUE - Čeprav

Čeprav se nismo vrnili
je konec našega zdomstva.
Čas, zaveznik božjega,
(ali njegovo najvidnejše obličje,
kot če bi se v kristalnem potočku
zrcalilo večno obličje
v enem samem kamnu),
da, Čas tako določa.

Domovi, ki so jih naši starši izgubili
so pozaprlji svoja vrata
v dihu jeseni,
za zimo pa so se ogrnili
z morskimi algami, ki žalujejo
ter se prepuščajo toku.

Poti, ki so jih prehodili
hranim v spominu;
kaka vaba na oguljenem lesu,
tam bršljan že zeleni
in spet vse nanovo pokrije.

Česa se bomo spominjali - zdaj?
Ako je čas zaveznik božjega,
pusti kake stvari nedokončane.
Na naših obrazih
pa nove sanje nimajo iste oblike
kot prejšnje.
Vse se namreč deduje,
a samota
je lastna.

BASEN

Njeni lepi, popolni zobje
so nenadoma prebudili vklenjeno žival,
zarenčala je, pa sem šel dol v brlog,
kjer je bila v zaporu.
Nekajkrat bi jo, neusmiljeno, z bičem po grbi,
pa bi pojenjalo grdo renčanje.
Potem sem se vrnil iz temnega brloga
po stopnicah navzgor,
vrnil se k sanjskemu, pomladnemu bitju;
ko je govorila je razprostrla pred mano
belo ogrlico žlahtnih biserov
v široki in vlažni votlini njenih ust.
Spet je žival zarenčala,
povesil sem oči, po mrzlih stopnicah
sem šel v najgloblji kot brloga,
zverini sem zamašil gobec
in sem jo še z bičem po krvavem hrbtu.
Znova sem se povzpел do čistih in svetlih žarkov dneva.
Bitje jih je odsevalo v krasnih kodrih
svojih dolgih in zapeljivih las.
Zatrepetal sem, ko si jih je z roko popravila
kot če bi nekdo prijel mavrico
ter jo z neba preselil na oder noči.
Spet sem šel dol, da bičam rjovečo zverino,
zaprl sem lino od celice, stražo sem povečal
še s petimi stražniki; postavil sem jih
pred močna hrastova vrata.
Vrnil sem se gor po stopnicah
Pa se bitje ni moglo znebiti hujše vragolije
kot da je zažuborela s svojim smehom
kot kristalno čist potoček.
Tedaj je zverina vrata vrgla s tečajev
in potolkla stražarje.
Gor je že lezla po stopnicah,
da se je ob tem stresalo moje telo.
A lepotica je zavohala njen ostuden vonj,
začutila je ognjen sij njenih divjih oči.
Opravičila se je ter naglo zbežala ven.
In se oddaljila.

*Medtem se je pojavila zver, povohala po zraku,
čudno gledala, kot v prazno.
Brez besede se je počasi vrnila v svojo ječo.
Morda se je malce spametovala,
neizbežno postala pametnejša in se strinjala z mano,
da je življenje čudovito
v samoti med knjigami.*

VULKAN (1955)

*Pod skorjo zemlje se sopara kuha.
Topijo se kristali v tekočini.
Vse ruši se in pada v tej vročini,
gorje, kjer na površje to pripuha!*

*Se kruši zemske oble površina.
Vulkani ogenj bljuvajo iz sebe.
Potres poruši mesta, jih zagrebe.
Pa kmalu vlada spet čez vse tišina.*

*Je človek v notranjosti nemiren.
Skrbi razjedajo ga neprestano.
Se trudi, da na zunaj bil bi miren.*

*Vendar uide volji misel rano.
Zareže gube v lice in v čelo.
Počasi se zabada novo želo!*

SVET JE KRINKA (1949)

*Poglej, kako se v pisanih opravah
po ulicah vrstijo pustne šeme.
Vse pačijo grdo se brez izjeme,
Krivijo se v zmaličenih postavah.*

*Se krinke jim košatijo na glavah;
kjer še kaj kože je, je polna kreme;
prekriti hoče vsaka svoje breme,
ki nosi ga v vsakdanjosti težavah.*

*Saj cel je svet velika krinka zmede,
zakriva podli svoj obraz v nakanah,
nikdar resnične ni na dan besede.*

*Vsak hlini se in licemersko vede,
si roke mane, ko drugi vpije v ranah,
še strup ponudi mu - iz lastne sklede.*

DOMA (1956)

SONCE SVETLO IZNAD HRIBA
MEČE MI ZLATO V NAROČJE.
V BELEM CVETJU VSE POBOČJE
KOT SREBRNO SE PRELIVA.

SONCE SVETLO IZNAD HRIBA
*kuka hudomušno doli,
Radovedno se zanima,
kaj to med seboj topoli
tak skrivnostno si šumijo.*

MEČE MI ZLATO V NAROČJE,
*ko sedim na robu njive
in poslušam glas klopotca,
ki klepeče ljubeznive
starodavne, lepe zvoke.*

V BELEM CVETJU VSE POBOČJE
*bohota se kakor novo.
Duh po zemlji me prevzema.
Res najlepša prav gotovo
domačija je med grički.*

KOT SREBRNO SE PRELIVA
*listje brez ob vinski trti.
Trava mi svežino diha.
Domek rijejo si krti.
Črni kos pri mlinu poje.*

JOŽE LENARČIČ

NI VEČJE LJUBEZNI (NO HAY AMOR MÁS GRANDE)

Prevedla Vera Breznikar Podržaj

Kar grozno ju je bilo pogledati, bila sta povsem izčrpana. Obtoženca sta izgledala kot v umazane in razcapane cunje oblečena berača. Drug ob drugem sta stala na levi strani porotne mize in stikala rameni kot prestrašena otroka. Gledala sta v tla, a njune oči so bile uprte v prazno. Mavser je bil že starejši človek, nosil je gosto in razmršeno brado. Drugi je bil Malen, nekoliko mlajši od Mavserja.

- No, začnimo že enkrat, tako da bodo lahko enkrat za vselej odpeljali te bele svinje! - je rekel sodnik, ki je zaradi pijače imel nosljav glas.

Sodnik je bil iz bližnje vasi. Vaščani iz Ševnice so ga dobro poznali, čeprav le na videz. Z njim so se poleti večkrat srečali na polju, ko je bilo treba nujno opraviti delo na njivah. Videli so, kako je na vozu prevažal seno za gruntarja, pri katerem je bil zaposlen. Pravzaprav je bil sodnik tam služil za hlapca. Vsem je bilo znano, da se ni nikdar prav preveč rad posvečal delu, in da mu je pijača še bolj omehčala že itak šibko voljo. Gruntar je z njim imel potrpljenje, morda iz usmiljenja. Ljudje iz Ševnice so se živo spominjali dne, ko je Matevž pošteno namlatil tega hlapca, ker je težil njegovi sestri, medtem ko je sama delala na njivi. Hlapec ji je z vozom prekrižal pot, le da bi jo grobo nadlegoval.

Sedaj je bil hlapec sodnik. Življenje vseh se je v zadnjih tednih zelo hitro spremenilo. Partija je sodniku odstopila veliki grunt, kjer je bil nekoč za hlapca. In to v priznanje in za plačilo, ker je med revolucijo služil kot terenec. Lastnike pa so odpeljali drugam. Nikoli se ni izvedelo nič o njih, ne kam so jih bili odpeljali. Pa sedaj to sploh ni bilo važno, potem ko je izraz »odpeljati« zadobil tako brutalen in nepreklicen pomen.

Partizani so govorili naokrog, da je bil hlapec odkril, da so bili gruntarji protirevolucionarji in naznanil jih je. Teh nekaj besed je

bilo dovolj, da bi ljudem razložili novo stanje na gruntu. To naj bi vsem zadostovalo. Porotnik in porotnica sta bila partizana, in sicer iz istega kraja kot hlapec-sodnik.

- Kaj pa sta delala med vojno?- je vprašala ženska prezirljivo.

Zbrani ljudje so že celo uro čakali tam in prenašali pritisk, ki so ga nanje izvajali. Na skrivaj so se spogledovali, v strahu, ne da bi kdo obrnil glavo. To vprašanje je bilo popolnoma odveč kot vsa ostala. Porodilo se je v ženski domišljiji s pridihom resnosti, ki naj bi prikrikl improvizacijo ljudske sodbe. Zastavljena vprašanja brez povratnih odgovorov. Ostra in neizprosna vprašanja, ki naj bi obtoženca vedno privedla do edine, neizogibne rabsodbe. Obtožencev ženska ni spraševala posamezno, ker sta bila zanjo v bistvu del iste zločinske enote. Le iz njunih ust naj bi prišla važna izpoved, da sta bila že dolgo pri domobrancih. Teh par besed bi porotnikom poenostavilo delo pri ugotovitvi krivde in pri izrekanju rabsodbe, ki pa je bila seveda znana že pred samim začetkom.

- Ves čas, od septembra 43 sem bil pri posadki v Novem mestu - je rekel Mavser, ne da bi pogledal ali se premaknil.

- Pri partizanih? - je porogljivo vprašala ženska.

- Ne ... pri domobrancih - je po kratkem premoru, s komaj slišnim glasom dodal Mavser.

- Aha - je zadovoljno pripomnil sodnik.

- Pa ti? - je potem prav tako zaničevalno vprašal Malna.

V tistem trenutku je Malen med natrpano množico zagledal svojo hčerko Milko. V malem prostoru je bila komaj vidna in le za hip sta se srečala z očmi.

- Bil sem mehanik v avtomehanični delavnici pri domobranskem bataljonu v Novem mestu.

Ko je Milka zaslišala očetov glas, ki naj bi sredi grobne tišine izzvenel močan in neomajen, je pritajeno zajokala. Ljudje se je niso upali pogledati.

- Aha, aha - je zasmehovalno ponovil sodnik.

Gledal je ostala dva člana prota, malo počakal, skomignil z rameni, povzdignil obrvi, se nerodno zasukal in ju spraševal, če komu kaj pride na misel. Vsi so ga videli, a za njegovo nestrokovnost jim ni bilo mar. Vaščani iz Ševnice so molče opazovali parodijo. V tišini in v strahu. Ljudje iz Ševnice so prav dobro vedeli, zakaj so

jih bili prignali v to majhno kapelo, in zakaj so morali prisostvovati zgledni sodbi. Vsi mladi moške iz Ševnice, sedaj že pogrešani, so se bili med revolucijo pridružili domobrancem. Ševnica ni dala partizanom niti enega moža. Sedaj je morala Ševnica v kapeli poslušati. To je bil najbolj primeren prostor, ki ga je partija izbrala, da pač ljudje vsega tega ne bi pozabili.

- Tako, da sta bila oba reakcionarja in proti naporom revolucije - je glasno rekel oni drugi partizan, ki do tedaj še ni bil ničesar izustil.

- Prokleta bela garda! - je ves iz sebe zavpil sodnik, zmeden in s tresočim glasom. Divje je gledal ljudi, ki so bili blizu porotne mize. To so bile skoraj same ženske, ki so se ob grobem pogledu hlapca zgrozile. Obtoženca pa sta bila še naprej zatopljena, utrujena od dolgega skrivanja v bednih luknjah.

Mavser je bil iz sosednje vasi Gorenja vas. Njegova družina je imela dva grunta: enega v njegovi vasi in drugega v Ševnici. Med prvo svetovno vojno je bil na ruski fronti. Ko med revolucijo že ni ostalo več mladih, je dobil od partizanov poziv, kjer so ga silili, naj se jim pridruži. Partizani niso prizanesli priletnemu človeku. Še celo pošalili so se, češ, da taki kot je on prav pridejo vsaj za kako kroglo. Potemtakem mu ni preostalo nič drugega, kot da je šel proti jugu iskat domobrance. Mavser je bil že vnaprej obsojen samo zaradi svojega priimka. Partizani so bili namreč že pomorili njegove bratrance in njihove družine iz Šentruperta.

Malen je bil iz Ševnice in doletela ga je ista usoda. Ko se je končala vojna, z Mavserjem nista mogla priti do Avstrije kot ostali, prišla sta le do Tržiča, ker so bili partizani že zaprli mejo. Poveljnik bataljona jim je rekel, naj se razpršijo in naj gre dalje vsak svojo pot.

Treba se je bilo odločiti. Mnogi so šli kar sami čez mejo, a onadva sta se vrnila v Ševnico, da bi se tam skrivala. Bila je to zanju slaba odločitev, sicer pa nista mogla predvidevati, kaj vse se bo z njima zgodilo. Mavser se je v Ševnici skrivil v luknjo pod hlevom. Malen pa si je, še preden je šel k domobrancem, pripravil varen prostor v gozdu. Prav kmalu sta stopila v stik z zanesljivim človekom, ki jima je obljubil, da ju bo od tam spravil čez mejo v Italijo. A prav ta človek ju je naznanil partizanom.

Ujeli so vse, ki so se bili vrnili v svoje vasi, da bi se tam skrivali. Enega za drugim. Tajnost ni bila kos teku časa. Vsaka malenkost je lahko postala usodna. Košare s hrano, ki so jo pripravljale matere

in žene, bežni pogledi, nedolžnost otrok pri spraševanju v šolah in še celo vedenje nekaterih sosedov, ki so nepremišljeno premlevali stara sporna vprašanja.

Nekateri so brez premisleka o vsem tem poročali partiji. Šlo se jim je le za to, da bi si v novih razmerah dobro postlali. Na svetu so ljudje, ki se znajo za vsako ceno prilagoditi vsakršnemu položaju. Zaradi takega početja je v vasi kaj hitro prišlo do razdora. Zatirani niso nikoli več z nikomer govorili, da se ne bi kdaj zarekli, da ne verjamejo v novi socialistični raj.

- K temu nimam kaj reči - je rezko dodala partizanka, potem ko ji je bilo že dovolj bedastega molka sodnika, ki mu je bilo več do sieste, kot pa da bi tam še naprej grel stol.

Pravzaprav je bilo vse le prazno govorjenje in obtoženca sploh nista mogla navesti protidokazov. Sicer pa ljudi niso pripeljali zato, da bi obtoženca poslušali. Predloženi dokazi so bili pač dokončni. Mavser in Malen nista upoštevala volje partije. V dobri veri, da je bila kakšna izbira sploh možna, sta ubrala napačno pot. Partizan je namignil sodniku. Ta je vstal, zaničljivo pogledal proti množici in držeč se za trebuh preudarno izrekel obsodbo: »Obsojena sta na smrt zaradi izdajstva.« Sodnik je bil videti sam s seboj zadovoljen, saj je končno lahko dovršeno izustil frazo. Nihče ni videl, da bi se porotnika kaj posvetovala. Njuno ravnanje se jim je v dneh ločitev in razdejanja zdelo samoumevno.

- Neeee ... Prosim vas, ne! - je sredi množice pohlevnih kmetov zadonel krik.

- Ne ubijte mi očeta, saj ni zagrešil ničesar! - je obupano zavpila Milka, medtem ko se je jokaje nemudoma prerinila do porotne mize.

Ob taki predrznosti sta porotnika kar osupnila. Vaščani pa so sklonili glave, kot kak pes, ki čaka na udarec. Pripravljeni so bili le na strašni bes onih, ki so v svojih rokah imeli usodo zaničevanih iz Ševnice.

- Kaj praviš, bela svinja? - je zavpil sodnik in zardel od jeze, tako da je bil v obraz podoben svojemu pijanskemu nosu.

- Moj oče ni nikdar nikomur storil nič hudega - je predrzno ponovila Milka in se vsa tresla.

Porotnik in porotnica sta se med seboj jezavo spogledala. Milka je za svojo predrznost zaslužila kazen, ki naj bi vse zbrane vaščane spametovala:

- Naredila bom vse, kar hočeš - je znova zavpila Milka in srepo pogledala sodnika.

Sodnik je onemel. Nastala je mučna tišina. Sodnik je prebledel.

- Kaj, kaj praviš, svinja? - je jecljaje vprašal sodnik, ki mu je bilo v tem položaju neprijetno.

- Dam ti vse, kar hočeš, karkoli že, vzameš mi lahko celo mojo nedolžnost - je bolj korajžno spregovorila Milka in še naprej gledala sodnika, ki pa ni vedel, kaj bi.

Temu dogajanju so bili priče vsi. Vsem so bile tudi znane stare zgodbe o pokvarjenem hlapcu.

- Vsi ven! - je zaklical partizan.

Vrata so se odprla. Medtem ko so ljudje bežali iz kapele, je nekdo zavpil:

- Bil je Šušter, on naju je izdal. Ne verjemite njegovim besedam.

Pred njim je Malen z obupanim glasom svaril množico, ki je zapuščala prostor.

Zadnji je odšel Ludvik in videl je, kako je partizan z revolverjem močno udaril Malna po glavi. Preden so se vrata zaprla, ga je utegnili še videti, kako se je zgrudil na tla. V kapeli so ostali člani porote, obtoženca, nekaj stražarjev in Milka. Predstave je bilo konec.

Ludvik se je skrtil zunaj cerkve. Bil je najmlajši od Grbčevih, odslej doma edini sin. Upravičeno je bil za svoja leta sila predrzen. Mnogo prezgodaj je pač namesto veselja ob otroškem igranju okusil le grozote, ki jih je za sabo pustila vojna. Prikrajšan je bil že za toliko stvari, da se je kar mimogrede lahko otresel še strahu.

Čez nekaj časa so se odprla kapelska vrata in Ludvik je videl, kako so stražarji odpeljali Mavserja. Da ga ne bi zapazili, jih je od daleč sledil do konca vasi in potem do gozda. Na lastne oči jih je videl, kaj vse so z ubogim starcem počeli. Kako so ga vlekli po tleh. Kako so se mu ob tem tresli gosti in razmršeni lasje ter močna, siva brada, kot če bi se hotela glava ločiti od izmučenega telesa.

- Ludvik, kje si pa bil? - je prestrašeno zaklicala njegova mama. Oče je sinu prišel naproti brez besed.

- Šel sem gledat, kam so odpeljali Mavserja - je odgovoril deček.

Oče ga je nenavadno presenečen ostro pogledal in nato pritrjano dejal:

- Celo popoldne sem bil v hlevu in tam pozorno poslušal, če bi zaslišal kak strel, a ni ga bilo.

Tej zadevi se namreč ni nihče mogel več izogniti. Karkoli že je bilo tisti dan izrečenega, vse se je konec koncev nanašalo na ubogega Mavserja.

- Ubili so ga z lopato, oče.

V naslednjih dneh je oče popoldan prehodil gozd, da bi našel sledi razgrebene prsti, a ni jih bilo. Polagoma so tudi ljudje iz skupnega spomina izbrisali vsakršno sled o Mavserju, kot če bi bil zadnja mora, ki so jo hoteli pozabiti.

Leta so minila. Nad Ševnico pa je lebdel spomin na dan, ko so se vsi zbrali za skupno stvar.

Sosedje se niso več pogovarjali med sabo, ker namreč oba tabora nista bila nikoli dovolj jasno opredeljena. Tako je pač moralo biti. Dolgo se otroci niso več igrali zunaj v gozdu kot prej. Spomin na mrtve je postajal vse bolj samoten in je počasi medlel. Nihče ni pripovedoval o svojih izgubah in o žalostnih dogodkih. Ljudje so v sebi zaдушili bolečino, kot če bi vrgli kamen v zelo globoko jamo, in iz nje zaman čakali na odmev.

Malen ni dolgo z nikomer spregovoril. O vsakdanjih, najnujnejših stvareh je lahko govoril le s hčerko. Oba sta se dolgo izmikala pogledom drugih. Čutila sta, da ju gledajo, a tega pravzaprav nista hotela nikoli preveriti. V resnici so se jima ljudje skušali približati, niso pa mogli prodreti v njun notranji svet.

Včasih se je Malen zaprl v hlev, iz katerega so prihajali kriki samotnega človeka. Ta stara navada se je za njim neizogibno vlekla še iz časov, ko je bil zaprt v Kočevju. Bili sta dve obupni leti za očeta, neprizanesljivi.

Nikoli ni mogel izreči »hvala«, preveč ga je bilo sram. Nikoli ni mogel sprejeti dejstva, da je bilo njegovo življenje vredno tolikšne žrtve.

Kljub vsemu si je Milka končno od vsega gorja opomogla. Bila je že nekoliko starejša, ko je spoznala, da so jo ljudje cenili. Poročila se je s fantom iz druge vasi in imela z njim otroke, ki pa nikoli niso izvedeli, kaj se je bilo zgodilo. O preteklih stvareh so v Ševnici vsi za vedno molčali.

Ko je bilo končno tiranije konec, se na vasi ni prav nič spremenilo. Tisti, ki so bili prej primorani molčati, so še naprej molčali.

Kadar pa so se na stezah med njivami molče srečali z Milko, je bila ta deležna njihovih toplih pogledov in ljubkega nasmeha, za katerim se je skrivala hvaležnost. To je bilo vse. Po tolikih letih je bila vsaka beseda odveč.

Čeprav se sama tega ni zavedala, je bila Milka zadnja junakinja iz Ševnice, ki ji je bilo uspelo preživeti.

LITERATURA IN SKRIVNOSTNO

K temu pisanju sem se spravljal kar nekaj let. Nekoč, pred dvajsetimi leti, sem ga celo že začel, a je vse ostalo pri prvem in edinem listu. Pozneje sem se pa sploh zaklel, da o 'teh zadevah' ne bom pisal. Toda je že tako, da ne more biti naključje, če Angleži pravijo, da »nikoli ne reci 'nikoli'«, Španci, da »nikoli ne reci: iz tega potoka ne bom nikoli pil«, mi pa, da »se zarečenega kruha največ poje ...«

Pisati o sanjah, o nerazumljivih dogodkih, še posebej pa o čudnih dogodkih, povezanih z literarnim delom?

Človek nima nič proti parapsihologiji, toda zdi se, da danes bolj preučujemo paranormalne duševne pojave, kakor pa te, ki pogojujejo naše vsakodnevno realno življenje. In kaj zdaj? Sredi bohotenja para-pojavov, ezoterike vseh vrst, in vraževernosti, ki včasih meji že na tragikomičnost – se naj tudi sam ustavljam ob teh vprašanjih?

Ob nerazumljivih dogodkih sem bil vedno zadržan. Toda ... zadeva najbrž spet ne more biti tako preprosta. Že pri starih Grkih najdemo razmišljanja o dveh vrstah sanj: so ene, kakor pravi Homer, ki »varajo le in slepé, druge, ki prinesó dopolnjenje, če sanja jih kdo umrljivih.« In enako se dogaja v Svetem pismu.

Bo najbrž kar res, kar je trdil svetopisemski Sirah, da je človeku »več bilo oznanjeno, kakor človeški um more doumeti«, ali kakor je dvajset stoletij pozneje to formuliral Hamlet: »Več je stvari v nebesih in na zemlji, kot si jih sanja vaše modrijanstvo.«

Poleg lističev o sanjah pa je v moji mapi tudi nekaj zapiskov o čudnih dogodkih, ki mi še po desetletjih ne gredo iz glave. Med temi jih je tudi nekaj povezanih z mojo literaturo in ki morda utegnejo zanimati še koga drugega in ne samo literarnega zgodovinarja. Ne gre za vprašanje sočasnosti ustvarjanja, stilističnih in kdaj celo vsebinskih sorodnosti pri avtorjih, ki živijo daleč drug od drugega, gre pa morda za 'duha časa', saj tudi ta 'veje, koder hoče', in kdo ve, ali celo ne za borgesovsko 'usodo, ki ljubi paralelne zgodbe'.

Za kaj sploh gre? Gre za čudno zgodbo v zvezi s kirurgom dr. Janezom Janežem.

Dr. Janez Janež (*1913 Dolsko pri Ljubljani - †1990 Lotung na Tajvanu) je študiral v Ljubljani in Zagrebu, promoviral pa na medicinski fakulteti v Gradcu. Maja 1945 je bil vrnjen z domobranci iz Vetrinja. V Pliberku pobegne, skrit v rženem polju pomisli, da bi »moral z njimi v smrt in da mi je vse, kar bom živel naprej, podarjeno« in sklene oditi za zdravnika na Kitajsko, kamor si je že od mladega želel. Begunec v Rimu, pozneje v Buenos Airesu, odkoder leta 1948 odpotuje na Kitajsko, da se pridruži skupini slovenskih misijonarjev.

To so časi, ko komunistične čete zasedajo Kitajsko. Leta 1949 vderejo v Čaotung. Dr. Janež je preganjan, zaprt, izgnan. Pride v Hongkong leta 1952. Kličejo ga: 'Dr. Fan Fen Lung' – 'zdravnik-mojster'. Naposled dospe v Lotung. Dr. Janež – garač: opravi tudi po deset operacij na dan, v svojem življenju nad 80.000 večjih kirurških posegov. Tajska vlada ga odlikuje (»dobri človek leta 1963«). Deluje vse do svoje smrti leta 1990. Danes stoji v Lotungu enajstnadstropna bolnišnica in v njeni hali je spomenik dr. Janežu.

Janez Janež je v Taipeju legenda. Je eden velikih Slovencev, ki si ga pa želijo prilastiti tako Italijani kakor Avstrijci. Italijani, ker je deloval v okviru italijanskega reda kamilijancev, Avstrijci pa, ker je Janež za kakšnega avstrijskega redovnega inšpektorja »ein österreichischer Missionär«. Ob priliki 50 letnice Janeževe promocije v Gradcu je bilo slišati, da je bil »geboren südlich von Graz ...« (nekje južno od Gradca ...). – Signa temporum, znaki časa, slovenskega časa? V Enciklopediji Slovenije je Janežu dodeljenih ... enajst vrstic ...

Dr. Janeza Janeža nikoli nisem srečal. Ne ko sem živel v domovini ne kot begunec v Rimu in tudi ne še pozneje, leta 1948 v Buenos Airesu. Zgodba pa se je začela tako:

V emigraciji so med drugimi revijami izhajali tudi Katoliški misijoni. Pred vojno tiskani v Grobljah, po vojni od novih oblasti ukinjeni, katerih izdajanje se je nadaljevalo v Buenos Airesu. V tej reviji je urednik Ladislav Lenček poleg sporočil o delovanju slovenskih misijonarjev po različnih celinah sveta objavljal tudi pisma naših misijonarjev in misijonark na Kitajskem. Tako je nekoč (Katoliški misijoni, L. XXI, št. 1-2, 1948) objavil tudi nekaj pisem, ki mu jih je dr. Janez Janež, prvi slovenski misijonski

zdravnik, pošiljal s plovbe proti Kitajski in eno od teh je nosilo naslov *Dr. Janež – na cilju*. V njem na dolgo govori o dogodivščinah na ladji. Tam sem bral tudi naslednje:

Nekateri potujejo po opravkih, drugi zaradi zabave, nekatere dame so najbrž moške poslali na dopust. Srednje mlado dekle pa je potovalo celo, ker je sklenila, poiskati si nov dom v valovih, kar je tudi dejansko storila malo pred Manilo. Imel sem čast, da me je zvečer z nekim Kitajcem povabila v bar na good-by drink. Zjutraj smo našli pisma, v katerih nam sporoča svoj skok. Iskali smo jo deset ur, ker je tak predpis, pa je nismo našli, se razume, ker voda je globoka ...

Že leta 1949 so prihajala poročila dr. Janeža in tudi drugih misijonarjev o dogajanju na Kitajskem, o »rdečih četah, ki zasedajo Kitajsko«. Nekoč dospe v Buenos Aires pismo, v katerem dr. Janež prosi svoje rojake, naj podprejo nakup »nujno potrebnega rentgena, preden pridejo rdeči«. Akcija je bila organizirana, zamisel tudi izpeljana. V istem pismu je najti tudi nasvet, naj »v misijone nikar ne hodi romantičen idealist, ampak samo neustrašen realista«. Kmalu pa zvemo tudi za prva grozilna pisma misijonarjem, »reakcionarnim hlapcem fašističnega Vatikan«, »detektivom ameriškega imperializma«, itn. V eni teh groženj je sporočeno: »Pripravite svoje kovčke čim prej, če tega ne storite nemudoma, boste svojo drznost plačali s krvjo.« In sodelavci misijonarjev, domačini? »Povejte vašim kitajskim uslužbencem, da imamo zanje vešala že pripravljena«.

Potem pa je nenadoma dopisov konec. Rdeči so zasedli Kitajsko, poboji so na dnevnem redu. Širijo se govorice, da je bil dr. Janež ubit, druge, da je bil tik pred likvidacijo, a pomiloščen, ker so zvedeli, da gre za zdravnika. Vsekakor: zmeda. Pisma, odposlana na Kitajsko, se vračajo, ali pa ni odgovora. Minejo meseci, mine leto – nihče si več ne dela iluzij glede usode dr. Janeža. Na Koroškem se čudežno reši pred smrtjo, a je likvidiran od komunistov na Kitajskem – kakšna ironija usode!

Leta 1949 sem v buenosaireškem Zborniku *Svobodne Slovenije* pod psevdonimom Bine Šulinov objavil neko črtico. Uredniki so me zaprosili, da bi napisal kaj tudi za naslednje leto. Ob prebiranju gornjih vrstic iz Janeževega pisma se mi je prebudila domišljija, dala izhodišče na novelo. Dodal sem še nekaj oseb, pred menoj je nastajal lik bogate, življenja site ameriške lepotice, (v resnici je šlo za južno Afričanko), ki ne vidi več smisla življenju in se je že ob vkrcanju na ladjo, ki pluje proti Kitajski, odločila narediti samomor. Naleti

na mladega zdravnika, ki odhaja v misijone. Moj 'junak' sicer ni eden tistih naših rojakov, ki mu je že med vračanjem domobrancev iz Vetrinja uspelo rešiti se komunističnih likvidatorjev, ampak sem mu pripisal usodo enega vrnjenih, ki so se čudežno rešili iz kočevskih jam. Ob pogovorih z zdravnikom začenja 'junakinja' odkrivati njej neznana gibala v človeku. Pomislil sem seveda tudi na to, da nekdo pred samomorom pač ne povabi na poslovilni kozarček kogarkoli, ampak koga, do katerega čuti kaj več kot le simpatijo. Toda ob njegovi zavrnitvi njene ljubezenske ponudbe, se ji svet začenja ponovno rušiti in izpelje svoj prvotni načrt do konca. V ozadju celotne zgodbe je seveda problematika dejanj ali opustitev v mejnih situacijah, vprašanje človeških odločitev o namenih, ki **da** ali **ne** posvečujejo sredstva.

Napišem novelo *Prvo prepozno srečanje* in, prepričan, da dr. Janeža ni več med živimi, mirno uporabim njegovo ime. Objava vzbudi pozornost. Prijatelj začne novelo prevajati v španščino, iz ZDA me zaprosijo za dovoljenje za prevod v angleščino, a vse ostane bolj pri dobrih namenih. (Tudi še po moji vrnitvi v domovino me je znanec z RTV Slovenija vprašal, ali imam kaj proti dramatizaciji novele ...) Tudi to besedilo sem objavil pod psevdonimom, potem pa se začel ukvarjati z drugim pisanjem. *Prvo prepozno srečanje* je odšlo, če že ne v pozabo, pa vsaj v podzavest. Vse do nekega dne... – vse do dne, ko sem od urednika Katoliških misijonov prejel naslednje vrstice:

Spoštovani gospod Bine Šulinov - Zorko Simčič!

V pregibu Vam pošiljam pismo dr. Janeža s Kitajskega. Mož ne ve, kdo je ta, ki se skriva pod Vašim psevdonimom. Hvala Bogu, da jaz vem, ki malo bolj poznam sloge posameznih naših literatov in tako Vam njegovo, za Vas gotovo zanimivo, pisanje lahko pošljem.

Obenem porabim priliko, da Vas lepo poprosim za kako črtico duhovne vsebine za »Duhovno življenje«. Zelo Vam bo hvaležno uredništvo, še bolj pa tisoči bralcev po širnem svetu.

Prav spoštljivo Vas pozdravljam!

*Buenos Aires, 24. VIII. 1951
Vdani Lenček*

Pretresen sem prebiral sporočilo tega prav nič 'romantičnega idealista' kaj šele sanjača. Janez Janež: kmečki fant, resen in vendar kdaj hudomušen, zahteven, »trmast pri svojem delu, kdaj tudi grob, ki pa je povsem posvetil svoje življenje bolnikom«. Realist.

Dragi g. Bine Šulinov.

Ne vem, kdo pravzaprav ste – morda sopotnik preko ekvatorja. Nič ne de. Že pred meseci sem slučajno zapazil »tisto srečanje«. Po težki operaciji sem počival v svoji sobi in slučajno se mi je odprla tista stran. Bilo je popoldne. Branje oz. pisanje me ni začudilo – močno pa sta me začudila med branjem dva močna udarca po vratih. Takoj sem skočil na hodnik, ki pa je bil na začudenje prazen. Proti večeru me je obiskal pater in sem ga vprašal, če za samomorilce lahko mašuje. Ko je rekel da, sem takoj za naslednji dan za revo mašo naročil ... Vi ste se par večerov trudili s pisanjem poezije, ki pa ni popolna poezija in ker ste se že trudili, naj Vam povem nekaj resnice – ko ste me že prisilili, da po treh letih zopet moram obujati spomine... Slogu oprostite, saj je samo za Vas in veste, da nisem pisatelj – zato kot pisatelj oprostite nepisatelju ...

V Rtiču Dobre nade se je vkrvalo 27 letno dekle. Da ne bi bil zoprn, kot so povečini potniki, ki napadajo ženski spol, sem jo več kot teden dni ignoriral, opazoval jo pa kot vse potnike. Po nekako desetih dneh me je sama nagovorila, ko sem buljil v morje, z vprašanjem, kaj gledam v morju. »Zdi se mi, da vidim vaš bodoči dom«, sem brez pomisleka bleknil. Strašno je postala pozorna in radovedna ter me o tem pozneje večkrat spraševala in sem ji isto ponovil. You are very funny, mi je neredko rekla... Nekoč sem pisal pismo o poti [Lenčku o dogajanju na ladji] in povedal storijo o paru z ljubosumnim možem, ki je simuliral skok v morje. Sredi noči so me klicali v konzilij k možu, ki so ga našli spečega v kabini. Ko sem ga pregledal, sem priporočil 25 po zadnji plati ... Predno so ga našli, so že obrnili ladjo, da ga po zakonu v morju iščejo ... Ko smo se zjutraj srečali s sopotniki, je vse kramljalo o tem. Sopotnica iz Dobre nade me je vprašala: »Ko so vas klicali – ali ste morda mislili, da mene ni več na ladji?« Bilo je na Indijskem oceanu. Rekel sem ji: Nisem mislil tako, za vas je še prezgodaj, še ni Hongkong blizu ... »You are very funny«, mi je zopet rekla. Ostali so to slišali, ker so se vsi zanimali, kakšno 'zdravilo' sem ponoči predpisal možakarju – ... Med Saigonom in Manilo je bila na ladji tekma za najbolj posrečeno obleko – nekateri so se napravili v Mefista, pastorja, ona se je našemila v nuno. Sam sem ostal v svoji

obleki in sem le gledal neslanost. Ona nagrade ni dobila. Po končani reviji je zginila in se ni udeležila običajnega plesa ... Naslednji dan smo pili tisti drink za slovo. Rekel sem ji, da bi prejšnji večer še obraz morala pokriti s pajčolanom, da ne bi bilo videti smrti na obrazu ... Nekoliko pred zadnjim good night sem ji še rekel, da je smrtno bleda, da je živ mrlič ... Zopet je rekla, da sem very funny ... in kmalu potem je s prikritim nasmehom želela lahko noč in zginila v temo ...

Po dogodku nisem imel miru. Narekovati sem moral poročilo južnoafriški vladi, Rdečemu križu, domačim, itd. V poročilu sem naznačil vsebino vseh razgovorov, povedal sem, da se je zanimala, kako samomorilci končujejo, kakšne načine uporabljajo, kateri način je najlepši, me prosila za luminal – prosila, da jo pregledam, da ima srce bolno – a sem pregled odklonil, češ da sem sopotnik in ne ladijski zdravnik itd., itd. ...

Sopotniki so se po dogodku neprestano muzali okrog mene. Vsi so vedeli, kaj sem ji včasih rekel ... hoteli so, da jim povem bodočnost, da jim na roke gledam, naj jim povem, ali znam bodočnost gledati in kako ... pa sem se jih znebil, ko sem jim povedal, da počasi gredo vsi za njo z menoj vred ...

To-le, dragi Šulinov, je kratek okvir tistega srečanja, ki je meni dal dosti misliti in sem [ga] v burno spreminjajočem se življenju pozabljal – majhen in velik dogodek – zame namreč – dokler zaradi poezije nisem začutil silnih udarcev po vratih ...

Nisem vraževeren bil in tudi tu nisem postal, čeprav ta znanost tu cvete in si bom mislil, da je bolha v vrata skočila, pa sem v utrujenosti spomine in klice z onega sveta videl ... Naj že bo kakorkoli, tudi Ti, dragi pisatelj, si ji tako storil dobro delo, saj sam niti malo nisem kdaj na to mislil, da bi za revo mašo naročil ... in morda je je bila potrebna ... gotovo Ti je tudi hvaležna in se Ti bo osebno zahvalila, ko boš za njo prišel ...

Lepo pozdravljam. [Na roko dodani inicialki imena in priimka ter datum 1. 8. 51.]

Že takoj v začetku pisma sem se ustavil ob stavku, da je v knjigi »slučajno opazil tisto srečanje« in kako se mu je, ko je po operaciji počival, »slučajno odprla tista stran.« Nemirno sem bral naprej, strmel, pa ne samo zaradi tistih dveh udarcev po vratih, kakor sporočil iz onstranstva, ampak bolj zaradi kakšnih stavkov, ki sem si jih jaz za novelo izmislil, a se je izkazalo, da so na ladji med nastopajočima res bili izrečeni. Pa tudi zato, ker sem 'uganil', da se

je lepotica zdravniku naravnost ponudila, (čeprav je v resnici samo »prosila zdravnika, naj ji pregleda bolno srce ...«), kar se na takih potovanjih pogosto dogaja, če je ladijski zdravnik seveda mlad in čeden ... Bil sem pa seveda še posebej pretresen ob – zadnji vrstici. Ni me sram priznati: srh mi je šel po vsem telesu.

Tudi pozneje z dr. Janežem nisem stopil v stik. Takoj po prejemu pisma sem sicer sklenil to storiti, toda že dan zatem misel tudi odložil. Takim zgodbam ni kaj dodajati. Poleg tega pa, kakor sem pozneje zvedel: kot zdravnik-kirurg ni imel in tudi ni želel ne korespondence ne družbe, ves se je predal svojim bolnikom. Znancem in celo prijateljem se je vnaprej opravičeval, napovedal, da se jim na pisma ne bo oglašal. (Pater Antonio Didonè, predstojnik kamilijancev na Tajvanu piše, kako je leta 1985 prišla v Taipei Mati Tereza in mu jo je želel predstaviti. Janež se je izgovoril: 'Ne utegnem, bolniki ne morejo čakati ...')

Edina njegova želja: »Da bi se zrušil in umrl v operacijski sobi med operacijo.« In res je izgorel v delu za bolne in revne, umrl, kakor so zapisali »tako rekoč s skalpelom v roki« –

– toda nekoč, ko je slučajno zapazil 'tisto srečanje' in se mu je slučajno odprla 'tista stran' knjige ... je tudi on začutil, da marsikdaj »pisanje poezije ni popolna [ni zgolj] poezija«.

DR. EDI GOBEC

SLOVENSTVO - NAŠE POSLANSTVO

Edi Gobec, doktor znanosti, zaslužni profesor sociologije in antropologije na državni univerzi v Kentu, Ohio, ravnatelj Slovenskega ameriškega raziskovalnega središča (SRCA), avtor in urednik številnih knjig in razprav, bivši podpredsednik Delta Tau Kappa - častne mednarodne organizacije socialnih znanstvenikov in sourednik mednarodnega časopisa International Journal of Contemporary Sociology, član Newyorške akademije znanosti, Odlični vzgojitelj Amerike 1971 in prejemnik številnih priznanj, je napisal ta dopis za slovenski katoliški tednik Družino in z majhno razliko (z dodatkom o g. Mirotu Petku, itd.) za Demokratico. Poleg razmišljanja o važnosti prepotrebnega zdravega slovenskega ponosa, pogumne pokončnosti in dejavnega rodoljubja, nas seznanja tudi z več presenetljivimi slovenskimi dosežki v svetu.

MISLI O RODOLJUBJU

Po božji dobroti smo sprejeli dragoceni dar življenja. Z rojstvom smo nepreklicno postali tudi člani določenega naroda, v našem primeru Slovenci. Najbolj brana novinarka na svetu, Ann Landers, ki mi je nekoč pisala, da je »slovenska dediščina zaklad«, je v več sto časopisih poudarjala, kako »ljudje lahko spremenimo državljanstvo, socialni razred in včasih celo vero, a podobno kot staršev, ne moremo nikdar spremeniti svoje narodnosti (ali etničnosti). Med desetimi božjimi zapovedmi, ki se je iz njih v veliki meri napajala in bogatila vsa zahodna civilizacija in so nam zelo potrebne tudi danes, nam četrta izrecno ukazuje spoštovanje do staršev. Podobno je tudi pravo spoštovanje narodnosti in rodoljubje ena od dolžnosti in odlik značajnih otrok vsakega naroda - zlata sredina med odpadništvom in pretiranim nacionalizmom.

Pokojni teolog in filozof dr. Ignacij Lenček je v argentinskih *Vrednotah* SKA v razpravi »O etiki narodnosti« poudarjal, da je zvestoba do naroda že po naravnem pravu utemeljena dolžnost.

Ker tudi mnogi Amerikanci niso mogli razumeti, zakaj npr. priseljenci še vedno ljubijo narod svojih korenin, sem v angleški knjigi o *Prilagoditvi in asimilaciji slovenskih beguncev* (New York, Arno Press, 1980) med drugimi viri s posebnim veseljem citiral argentinske *Vrednote*.

Biti rodoljub pomeni gojiti in udejanjati ljubezen do svojega naroda. Eno izmed izredno lepih vodil, kako udejanjati pravo rodoljublje, je navajal priseljenec, poznejši ameriški general, senator in minister ter velik prijatelj predsednika Lincolna, Carl Schurz: »Moj narod je in vedno ostane *moj* narod - pa naj ima prav ali ne. Če ima prav, bom to, kar je prav in dobro, zvesto ohranjal in večal. In če se moti, bom vse tisto, kar je narobe in slabo, pogumno popravljal in zmanjševal!« Kako čudovit izziv tudi za nas Slovence!

UPRAVIČENOST SLOVENSKEGA PONOSA

Veliko je med nami lepega in dobrega, na kar smo lahko ponosni. Bog nam je poklonil čudovito lepo deželico - nebesa pod Triglavom! Vernost naših dedov je skozi stoletja pomagala ohranjati slovensko trdoživost in poštenost, pa bogato posejala vso domovino s cerkvami in cerkvicami, ki so pravi lepotni biseri slovenske zemlje in mnogokrat tudi zakladnice umetnosti. Duhovniki so se žrtvovali ne le za vero, ampak tudi za kulturo in vzgojo in bili prenekokrat najbolj svetli vzorniki slovenskega rodoljubja - pomislimo le na blaženega Antona Martina Slomška! Znali so poiskati, spodbujati in po svojih močeh gmotno podpirati talente, da so postali tudi svetni nosilci naše kulture in narodnega ponosa - kot tak med mnogimi velikani izjemno blesti npr. pesnik dr. France Prešeren. Bili so skozi stoletja srce in hrbenica naroda in prav zato so vsi najhujši zatiralci in sovražniki svobode - v zadnjem stoletju zlasti fašisti, nacisti in komunisti - skušali najprej uničiti duhovniški stan, kar pa jim vendar vkljub vsem umorom, množičnim izgonom, zaporom in neprestani lažni propagandi ni nikdar uspelo! Tudi danes duhovniki zelo mnogo storijo ne le za vero, ampak tudi za ohranjanje zgodovinskih dragocenosti, za vzgojo, kulturo in dobrodelje - pomislimo samo na Karitas. Kolikor nam je znano, ni - za razliko od rdečih mogotcev, strategov in propagandistov - nihče med njimi osebno obogatel ali postal celo tajkun.

Upravičeno smo ponosni tudi na naše čudovite misijonarje in človekoljube kot Kapusa, Barago, Knobleharja, Kereca, Majcena, dr. Janeza Janeža, mater Ksaverijo Pirc, s. Marijo Sreš, Ernesta Saksido, Petra Opeko in toliko drugih, ki so dokazali, kaj vse zmore ljubezen do Boga in do bližnjega in so mimogrede visoko dvigali tudi slovenski ugled v svetu. Pred desetletji sem povsem naključno zvedel, da je npr. tudi sestra Cecilija, sicer rodna sestra

sedanjega kardinala dr. Rodeta, med drugimi dolžnostmi delovala tudi med gobavci. Res me zanima, koliko tistih najbolj strupenih komunistov in njih idejnih dedičev ali zgolj slepo ponavljajočih »papig«, ki bi tako radi Cerkev ožigosali kot grabežljivo, sebično in brez ljubezni do bližnjega, je kdaj delalo med gobavci ali smetiščarji?

Po stoletjih podrejenosti drugim smo postali tudi politično samostojen narod - na svoji zemlji svoj gospod! Naša razmeroma majhna državnica je trenutno na čelu Evropske zveze s skoraj petsto milijoni prebivalcev! Ni še tako dolgo, ko so si nekateri slovenski voditelji brez uspeha prizadevali, da bi z denarjem davkoplačevalcev, preko dragih tujih lobistov, izposlovati »levosredinskemu« predsedniku vabilo za uradni obisk Bele hiše. Zadnje čase pa naš najvišji vladni predstavnik (nekdanji politični oporečnik in zapornik) dobiva vabila za obiske vlad mogočnih držav, ne le v Beli hiši, ampak tudi v vladnih palačah Francije, Nemčije, Anglije, Rusije in Japonske! Kdo je teh uspehov vesel in kdo škriplje z zobmi?

USPEHI ROJAKOV V SVETU

Tudi Slovenci izven rodne Slovenije upravičeno zbuja slovenski ponos. Skoraj povsod, kjer živijo naši rojaki, niso le spoštovani kot dobri, sposobni in pošteni delavci, ampak so mnogokrat prodrli v sam vrh dežele. Slavni harvardski zgodovinar nam je priznal vlogo pri vzpostavljanju demokracije v zapadnem svetu, česar žal nisem mogel objaviti v odgovor »mitologom« v *Delu*, objavila pa je članek tržaška *Mladika*.

Naj naštejemo vsaj nekaj primerov čudovitih slovenskih dosežkov? Avstriji smo med drugimi poklonili prvega rezidencialnega škofa na Dunaju in ustanovitelja dvorne glasbene ustanove; Nemčiji drugega državnega kanclerja (njegove slovenske korenine sem v eni naših knjig z nemškimi, avstrijskimi in angleškimi viri neizpodbitno dokazal, a tudi sam se je zavedal svojega slovenskega rodu in celo svojega »kranjskega« imena Kopriva). V prijaznem osebni pismu mi je potrdil svoje slovensko poreklo tudi bivši avstrijski kancler dr. Kurt Von Schuschnigg in celo priložil svoj slovenski rodovnik. Avstraliji smo dali prvega priseljskega in prvega neanglosaškega zveznega senatorja, Vatikanu vplivnega kardinala, prefekta in člana kurije, Kanadi kardinala, Ukrajini apostolskega nuncija in avtorja več učenih knjig v ruščini, Združenim državam Amerike doslej vsaj enajst škofov, vsaj dva pa tudi Argentini. Močno smo se uveljavili tudi na področju glasbe, npr. v Avstriji, na Finskem, v Argentini, Avstraliji in drugod, da tu ne omenjam naših umetnikov, arhitektov, znanstvenikov in izumiteljev širom po svetu.

PRIMER AMERIŠKIH SLOVENCEV

V ZDA nas živi le majhen drobec enega odstotka ameriškega prebivalstva, pa smo jim vendar dali kar tri odstotke vseh današnjih zveznih senatorjev in tudi tri odstotke vseh vodilnih ameriških astronautov - in vsi se zavedajo svojih slovenskih korenin! Naši rojaki izstopajo skoraj povsod - od vesoljskih programov (kjer mnogo čudovitih dosežkov še nismo objavili) do športa. Urednik enciklopedije *Ethnicity and Sports* (Westport & London, Greenwood Press, 2000) me je najprej povabil, naj napišem 200 besed o balinanju med ameriški Slovenci, verjetno misleč, da je to naš glavni šport. Pa sem ga počasi le prepričal, da lahko pokažemo tudi druge športne dosežke in potem mi je dovolil več prostora. Objavljeni članek je predstavil prejemnike enajst slovenskih ameriških olimpijskih odličij (medalj) in 23 slovenskih ameriških ter 20 svetovnih prvenstev (ali rekordov)! Še nekaj: ameriški cenzus za leto 2000 je med več kot sto priseljskimi skupinami (od angleške in irske do italijanske in nemške) ugotovil, da je prav slovenska tista z najmanjšim odstotkom oseb, ki živijo v revščini, vsekakor čudovit dokaz marljivosti, razsodnosti in varčnosti naših rojakov v Ameriki. Seveda znajo biti tudi radodarni. Marica Lavriša, predsednica Misijonskega krožka (SZA) mi je ob nedavni 40-letnici krožka zaupala, da so razdelili okrog milijon in pol dolarjev za misijonske in človekoljubne potrebe. Koliko plemenitega dela in žrtev se skriva samo za to misijonsko akcijo in koliko jih je povsod na verskem, kulturnem in dobrodelnem področju!

Povsod po svetu smo priče živahnemu slovenskemu verskemu in kulturnemu delovanju - prelistati je treba le liste kot Družino, Našo luč, Svobodno Slovenijo, Duhovno življenje, Ameriško domovino, Ave Mario, Amerikanskega Slovenca, Prosveto, Zarjo, Glasilo, Misli, Demokracijo ali Mojo Slovenijo ali prisluhniti Radiu Ognjišče. Tako se je tudi zadnje čase zvrstilo samo v Clevelandu toliko razveseljivih programov, da je tu povsem nemogoče vse vsaj našteti. Naj pa vendar podčrtam, da smo v začetku aprila poslušali in stoje z navdušenim ploskanjem nagradili globoko predavanje akademika dr. Kajetana Gantarja o lepoti in pomembnosti slovenskega jezika. Na dobro obiskani predstavitvi knjige *Slovenski Exodus 1945*, ki jo je v Argentini na pobudo in s finančno pomočjo clevelandskega tovarnarja Rudija Kolariča v slovenščini napisal dr. Jože Rant, v angleščino pa prevedel Jerry Zupan iz New Yorka, so begunci pozdravili zajetno, večjezično delo, ki opisuje razmere strašnih medvojnih in povojnih let in potem spremlja begunce in njih potomce po vsem svetu, kjer so se naselili.

ŽIVA SLOVENSKA NARODNA ZAVEST

Da niti begunci niti njih otroci niso pozabili na slovenstvo pa je 18. aprila spet s svojim mogočnim koncertom potrdil tudi odlični zbor Korotan. Pevovodja Janez Sršen je med 60 pevci s posebnim veseljem predstavil zborček 16 v Ameriki rojenih mladeničev in mladenk, ki podobno kot njihovi starši in stari starši ljubijo in tudi daleč od domovine ohranjajo slovensko pesem. Koncerta se je udeležila tudi skupina poslancev, članov odbora za Slovence po svetu, iz Slovenije.

Med njimi smo nekateri s posebno velikim veseljem pozdravili Mira Petka. Kako ponosni smo nanj vsi, ki poznamo njegovo zgodbo! Ta bister novinar v letu 2000 vkljub svarilom in grožnjam ni klonil, ampak je še naprej raziskoval in v *Večeru* razgaljal za ves naš narod tako škodljivo in sramotno korupcijo. Zaradi svoje pokončnosti je bil skoraj do smrti pretepen, ko so napadalci njegovo glavo brcali kot žogo v nogometni igri. Pa vendar je preživel strahoviti napad. Takšna so bila pač zastrahovanja in pritiski na najbolj pogumne novinarje leta 2000, ali dolgo pred Janševo vlado, ki jo prevarantski oblikovalci javnega mnenja skušajo zdaj mimo Petka in MAGa po vsem svetu oblatiti kot izvajalko (namišljenih!) pritiskov na uboge novinarje. Prav nič pa ne povejo, da zlasti njihove politične in ekonomske gospodarje in lep del zapletene leve elite dosti bolj skrbijo »preštevanja kosti« (le kdo se je slednjega tako prestrašil in zakaj?) in raziskovanja in preprečevanja gospodarskega kriminala in s »prihvatništvom« čez noč obogatenih tajkunov, ki direktno ali zaradi oglaševanja obvladajo tudi velik del slovenskih občil in vodijo sistematično enostransko propagando. Se morda kdo med bralci spomni, kdaj po drugi svetovni vojni je bila le-ta v naših vodilnih občilih naklonjena desno sredinskim strankam ali celo vernikom in slovenski katoliški Cerkvi?

Miro Petek je zdaj poslanec Janševe SDS. V kolikor bomo Slovenci kljub neprestani levičarski propagandi znali preprečiti vrnitev v povsod v Evropski zvezi preživelo enoumje, upajmo, da bo skupaj z drugimi najbolj pokončnimi rodoljubi v bodoče varen pred »pritiski«, kot jih je doživljal v letu 2000, razne manipulacije pa so se seveda nadaljevale še v sodnih procesih, ki vse do danes niso jasno razkrinkali in primerno kaznovali zločinskih napadalcev in naročnikov zločina. Predvsem pa upajmo, da bo slovensko rodoljubje v bodoče vse bolj živo, dejavno in odločno in bo vedno bolj znalo uresničevati Schurzevo vodilo - pogumno zagovarjati, spodbujati, braniti in širiti vse, kar je v našem narodu resnično dobrega, lepega, poštenega in častnega in zmanjševati vse slabo in nečastno!

KULTURA IN USTVARJALNOST

O kulturi se danes veliko govori in piše, kajti nihče ne bi želel veljati za nekulturnega. Toda pomen besede često obledi in je nekako razvrednoten v pogosti vsakdanji rabi, kakor je razvrednoten denar, ko vse bolj naglo kroži, pa nihče prav ne ve, koliko je v resnici vreden. Med najbolj obledeli in razvrednotene besede bi verjetno mogli prišteti tri: LJUBEZEN, KULTURO in POLITIKO.

Razvrednotena, površno ali celo napačno pojmovana in opredeljena je vendar že vsaka teh besed zase, še posebno pa celotna trojka skupaj, osnovne važnosti za našo zemsko in večno srečo. Ni torej čuda, da je sedanji sv. oče Benedikt XVI posvetil svojo prvo encikliko za božič 2004 Ljubezen - Caritas. O kulturi in politiki sicer ni izdal posebnega pisma, na naše presenečenje pa poveže oba pojma v politično Caritas.

Na drugem mestu pa pravi papež, da Evropska zveza temelji na enotnosti kulture. To pa je v bistvu ravno tisto, kar sem želela prikazati v svoji tezi, predstavljeno na najširši možni osnovi in oprto na etimološko definicijo kulture.

KAJ TOREJ JE KULTURA?

Antropolog Alessandro Duranti v svoji knjigi LINGUISTIC ANTHROPOLOGY, Oxford University Press 2000, poudarja važnost pravega pojmovanja kulture in posveča celotno drugo poglavje raznovrstnim teorijam o kulturi. Dejansko nobena ne more mimo edinstvene vloge, ki jo v kulturi igra JEZIK. Iz množice teorij oziroma poskusnih definicij kulture si jih Alessandri izbere šest za približno obravnavo. Sama se bom omejila le na tri najbolj razširjene.

1. Po prvi teoriji je kultura predvsem TRADICIJA, IZROČILO, pojmovano kot nekaj različnega od narave. Izročilo prehaja iz roda v rod po šegah in navadah, po dejanju in nehanju članov določene skupnosti, in po ustnem izročilu.

S tega vidika je jasno, zakaj bo otrok pridobil oziroma podedoval kulturo okolja, v katerem raste. Osvojil si bo najprej jezik, miselnost

in vrednote svoje ožje družinske skupnosti, po tej pa polagoma tudi način mišljenja, govora in ravnanja, pa tudi vrednote svoje narodne skupnosti, ki je njegova širša družina.

Z drugimi besedami: otrok ni rojen, ne prinese s seboj nobene določene kulture niti jezika, prinese pa sposobnost tozadevne pridobitve. Ta pridobitev je naravno dolgoročna; obstaja v večletnem opazovanju in posnemanju okolja. Je osebni odziv na izzive tega okolja. Otrok se prilagaja in vrašča v tisto svoje okolje, ki ga obdaja. Pri tem vraščanju pa sta udeležena dva dejavnika:

- otrokova narava (biologija) in
- okolje, ki mu posreduje določeno dediščino, zlasti JEZIK.

Tu je mišljen jezik na splošno, katerikoli jezik, vsak izmed mnogih tisočerih jezikov v katerih se ljudje izražamo in sporazumevamo na Zemlji.

V resnici je čudovito, da peščica artikuliranih glasov, katerih število ne presega 40, more biti osnova za pestri razvoj tolikih jezikov!

Ker se otrok ne rodi z znanjem nobenega določenega jezika, je in-fans, ne-govoreč (Lat. for, fari, fatus sum). Rodi se z darom govora, ki pa ga mora šele razviti. To je mogoče samo v družbi z drugimi člani neke narodne skupnosti, po kateri jezik živi in se ohranja. Najprej se oblikuje otrokov način mišljenja, govora in ravnanja, po načinu mišljenja, govora in ravnanja njegove družinske skupnosti, potem pa enako njegove širše narodne skupnosti. Tako postane tudi član določene kulture.

Člani iste kulturne skupnosti pa nikakor niso vsi enaki, kakor neke vrste enolične kopije skupnega originala. Tudi nimajo istega spoznanja in besednega zaklada. Vsak posameznik dejansko predstavlja svojo lastno različico iste kulture.

Kulturna skupnost je torej sožitje v različnosti; različnost je njen sestavni del. Skupnost jo ne le dopušča, ampak jo do neke mere celo predvideva. Vsak človek je namreč UNIKAT, edinstveno, neponovljivo in izvirno bitje.

2. Druga teorija pojmuje kulturo kot ZNANJE, stvar uma. Tako kultura kot jezik sta umska pojava, ki pa že zahtevata neko višjo sposobnost, stavčno zgradbo in skladnjo.

Ta teorija razlikuje

- a) VEDNOST - *KNOW THAT...*(Vem, da...). To je deklarativno znanje. Osebek more ugotoviti neko dejstvo, ker ima o njem zavestno vednost. Na primer: »Danes je sobota.«

b) **ZNANJE** – *KNOW HOW*...(Vem, kako...). To je operativno ali praktično znanje, ki pa se nahaja izven osebkove zavesti. Ni lastno le posamezniku, ampak pripada tudi skupinam in ustanovam, vključuje sredstva in orodje.

Navadno je razlaga, kako kaj narediti, dosti manj uspešna kot dejanski pouk, kako je treba nekaj narediti. Na primer naviti uro ali skuhati sirove štruklje.

3. Tretja teorija je *SEMIOTIČNA*, to je sistem znamenj in simbolov. Ti ne predstavljajo nekega predmeta ali pojma neposredno, ampak zahtevajo interpretacijo, razumevanje posebnega pomena nekega lika, podobe, barve ali besede. Treba jih je umeti v prenesenem, figurativnem pomenu, ki pa temelji na metafori, a je vendar brez težav jasen vsakemu članu določene kulturne skupnosti.

Na ta način znamenja povezujejo, omogočajo stik posameznika ali skupine z drugimi posamezniki ali skupinami, pa tudi z drugimi kraji, časi in dogodki.

Vzemimo n. pr. prometna znamenja, med njimi semaforje, ki so postali planetarno razumljivi. Rdeča barva je navadno okrasna, kot prometno znamenje pa pomeni nekaj povsem drugega. Je enakovredna ukazu:

»V imenu postave, *STOJ*, Cefizelj!«

V omenjenih treh pa tudi v drugih teorijah je vloga jezika v kulturi nepogrešljiva.

KAJ PA SO JEZIKI NA SPLOŠNO?

So taksonomije, sistemi, ureditve besed za osebe, pojme in stvari, v skupine in kategorije po njihovih lastnostih, funkcijah in skladnosti. Ti sistemi so v različnih jezikih seveda različni, vodijo pa do slovnice posameznih jezikov. Slovnica *nato* in *zato* more poučiti svojca in tujca o pravilni rabi prvin dotičnega jezika.

V angleščini je n. pr. glagol *DIE* primeren za ljudi in za živali, v slovenščini pa človek *UMRE*, pes pa *POGINE*. Angleščina ima določni člen *THE*, slovenščina ga nima. Slovenščina pozna *DVOJINO*, v angleščini je ni.

Prevajanje mora upoštevati te in druge posebnosti, ker je zaradi njih dobessedni prevod pogosto nemogoč. Treba je poiskati enakovredni izraz v drugem jeziku. To pa ni vedno lahko, zlasti ko gre za zelo oddaljene kulture, ali pa tudi le za dvojni način ali ključ govora v istem jeziku, diglosijo. Ne govorijo namreč enako doma kot v šoli ali v javnosti.

ETIMOLOŠKA DEFINICIJA KULTURE

Videli smo na kratko kulturo kot izročilo, kot znanje in kot sistem znamenj. Vsaka izmed teh teorij dejansko osvetli in doprinese svoj delež za globlje razumevanje kulture, vendar so vse tri v resnici bolj razpravljanje o kulturi kot pa njena definicija. Definicija je nujno kratka, jasna in neizpodbitna. Zadet mora ŽEBLJICO NA GLAVICO.

Tako je na primer Aristotelova definicija človeka kot družabno bitje: ἄνθρωπος, ζῷον πολιτικόν.

Še glagola ni treba, a drži brez izjeme za vsakega človeka. Brez družbe namreč za nebogljeno človeško bitje ni preživetja niti razvoja ne napredka.

Brez družbe tudi sv. Anton Puščavnik ne bi bil mogel biti, kar je bil. Izšel je iz neke družinske skupnosti, družba ga je potem oblikovala in mu dala celo možnost za umik v puščavo. Tudi če je vzel s seboj le sv. pismo, je od družbe vendarle prejel bistvene dobrine: življenje samo, vzgojo, pa tudi vodilo na osebno izbrano svojsko pot.

Jezik je odelo misli in vez izročila. Tudi sv. pismo je izročilo. Dolga stoletja so bila potrebna, preden je to izročilo doseglo posamezne narode v njihovem domačem jeziku. Prvi prevod je navadno bil, če že ne začetek, pa gotovo pomemben mejnik v narodovem slovsstvu in njegovi kulturi. Pomeni namreč, da je dotični jezik dosegel zadostno prožnost in dovolj visoko stopnjo razvoja, ki ga tak prevod zahteva.

Razpravljanje o kulturi je važno in koristno, njena najbolj priročna definicija pa bi utegnila biti v besedi sami, kakor pravi Jorge Luis Borges o roži:

En las letras de ROSA, está la rosa. (El Golem)

Kultura bi tako bila kratko, jasno in neizpodbitno samo-opredeljena v svoji etimologiji, t.j. pravem pomenu besede (ἔτυμος 3 in 2 = resničen, pravi). Razlog in povod za to ime ima namreč izvor v latinskem glagolu COLO, - IS, -ERE, -UI, CULTUM. Ta v svojem osnovnem pomenu res zadene v bistvo, zraven pa nudi bogastvo prilagodljivih odtenkov v smeri nege, vzgoje, študija, raziskovanja, spoznavanja, obdelovanja, oblikovanja, in podobnem.

Kultura je nekak skupni imenovalec, ki more obseči vse človekovo udejstvovanje, bodisi na tvarnem ali duhovnem polju. Oboje je v resnici neločljivo, se prepleta in je zmeraj do

neke mere poduhovljeno. V španščini, ki je romanski, t. j. novolatinski jezik, je ta povezava zelo vidna v idealni kompoziciji:

El campo cultivado y la gente culta, rindiendo culto a Dios.

Po drugi strani, kmetič orje in obdeluje svojo njivico, izobrazenec pa more obdelati najrazličnejše in tudi najbolj vzvišene teme v predavanju ali v napisani razpravi.

Etimološka definicija kulture ima svojo prednost pred vsemi drugimi, ker je res najbolj splošna in veljavna brez izjem. Pri tem pa kultura NI stvarilna, kakor je bil stvarilen božji FIAT, po katerem je iz nič vstalo vse, kar JE. Človekova dejavnost je v resnici ustvarjalnega značaja v mejah danih možnosti. Razpolaga s stvarmi, ko »jim daje ime«, t.j. odkriva njih smisel in uporabnost. Dano ime pa seveda ni edino možno, zato tudi ni enako v vseh jezikih. Ko gre za prvobitno rabo in ime, je to odvisno od stališča in vidika avtorja, obdarjenega z umom kot z neko iniciativno zmožnostjo, ki ga dela ustvarjalnega.

Značilnosti etimološke definicije kulture bi bile naslednje:

1. Je realistična. Človek, osebek kulture, je snovno-duhovno bitje, ki pa ga duh dviga na višjo raven v stvarstvu. Čeprav je navezan na snov za svoje razodetje in nujno ubira snovne strune v svoji ustvarjalnosti, je vendar zmožen privabiti iz njih »rajske« melodije.
»Primum vivere, dein philosophari«, tako ni izraz materialističnega gledanja na življenje, ampak izpričuje dejstvo, ki ga upošteva tudi milost, ki naravo predpostavlja.
2. Tudi kultura je snovna in duhovna, obe pa sta neločljivo povezani, kajti misel je »utelešena« v besedi, umetnina v zvoku in barvi, v glini, lesu, kamnu in kovini.
3. Samo utelešena kultura vsaj delno zmaguje čas in prostor, ko povezuje ljudi in njih dosežke. In nižje je podlaga višjemu.
4. Je holistična, celostna. Postavlja vsako stvar na svoje mesto v urejeni celoti; vnese red v množičnost in maso. Grška beseda za red pa je *κόσμος*, tista veličastna značilnost stvarstva, ki je kar sinonim za lepoto.

Mimogrede rečeno: tudi vsakdanja kozmetika je v bistvu red, urejenost v malem. Kaj storiš, ko zjutraj vstaneš? – S kozmetičnimi pripomočki urediš svojo zunanost, potem pa se ves dan ubadaš z urejanjem svojega življenja v malem in velikem.

KULTURNA TEŽIŠČA IN ZAKLJUČENI KROGI

Prvobitno kulturo bi mogli imenovati kulturo žitnega klasa ali pa tudi krušno kulturo. Uvedel jo je HOMO SAPIENS tam, kjer so bili za to dani pogoji. V Medvodju med Eufratom in Tigrisom je odkril graminijo, posebno travno bilko, ki je tam uspevala negojena, a v Ameriki pa je ni bilo.

Ameriški naravoslovec Jared Diamond v svoji knjigi GUNS, GERMS AND STEEL, Pulitzer 1999, stavi vprašanje, zakaj Amerika ni odkrila Evrope, ampak se je zgodilo obratno. Sam potem tudi odgovarja, da Amerika ni imela niti rastlinskih niti živalskih prednikov, ki bi tak razvoj omogočili. Ni imela pšenice. Imela je prednike koruze, ki pa so bili prvotno neužitni, po velikosti pa je bilo storža komaj za palec. Več kot tisoč let je trajalo, predno je zrasel do današnje velikosti in kakovosti.

Prepoznanje žitne bilke, njenih lastnosti in razvojnih možnosti v Mezopotamiji je bilo veleodkritje, ki do današnjega dne v bistvu hrani človeški rod, tako da je KRUH po pravici postal inačica za prehrano na splošno. »Ljudje gredo za kruhom«, drugo jim je potem kakor navrženo.

Nova odkritja, datume, podatke in izmenjavo pridelkov pa je bilo treba na kak način zabeležiti. In tako je prišla pismenost.

Posameznik pa tedaj že ni mogel biti vsemu kos. Naselil se je v skupnosti z drugimi in nastala so mesta kot samostojne upravne enote. πόλις z okolico je postala država in še danes se vse kar zadeva državno upravo, τὰ πολιτικά, imenuje POLITIKA. Pripadnik neke države je še danes često »meščan«: citizen, ciudadano, cittadino. V slovenščini je državlján, v latinščini pa je bil civis, oseba z državljanskimi pravicami. Apostol Pavel je sam o sebi poudaril: »Civis Romanus sum«. To je tedaj kar nekaj pomenilo, kajti rimski državlján se je mogel po krajevni sodbi pritožili na samega cesarja v Rim. – Slovenski cesar je v resnici poslovenjen Caesar.

Med tem se je kulturno težišče že davno pomaknilo iz Mezopotamije na vzhodno sredozemsko obalo. Ta je po posredovanju Feničanov dala Grkom osnovo za izpopolnitev njihove semitske soglasniške pisave v popolno abecedo, ki je vključevala tudi črke za samoglasnike.

V šestem stoletju pred Kristusom so potem jonski filozofi namesto mitološke razlage začeli z razumsko razlago sveta. Vpraševali so se,

iz česa je nastalo vse, kar je. Kulturno težišče pa se je s pisavo vred pomikalo vse dalje na zapad, v Grčijo, iz Grčije pa končno v Rim.

Med grško govorečim Vzhodom in latinsko govorečim Zapadom pa jezik ni bil edina razlika. Dosti večja razlika je bila v časovnem zaporedju mejnikov razvoja, ki nikakor ni bilo vzporedno. Zlata doba v Atenah je bila Periklejeva doba v 5. stol. pred Kristusom, zlata doba v Rimu pa je dosegla višek za časa cesarja Avgusta (27 pred. Kr. - 14 po Kr.)

S cesarjem Avgustom je Rim postal prestolnica rimskega imperija. Razsežnost ozemlja in različnost ljudstev, združenih pod centralno rimsko upravo, pa je leta 395 privedla do delitve cesarstva na Vzhodno in Zahodno polovico.

Leto 476 je z barbarskimi vpadi prineslo konec zapadnemu delu. Upravno in kulturno težišče se je pomaknilo na romansko-germanski severozahod, Rim pa je ostal središče krščanstva, s papežem kot edino dejansko avtoriteto. 25. decembra leta 800 je Leon III. slovesno kronal frankovskega vladarja Karla Velikega za naslednika rimskih cesarjev. Njegovo cesarstvo se je širilo daleč na vzhod, tudi v slovenske pokrajine, kjer je veliki Karel postal kralj.

Vzhodno rimsko cesarstvo se je obdržalo do leta 1453, toda ne brez važnih sprememb. Vzhodne meje so bile kakor široko odprta vrata za vedno nove valove preseljencev. Izpostavljene so bile vpadom nomadov, ki so iskali boljše življenjske pogoje pa tudi varnost v njihovem okrilju.

Sredi petega stoletja je pustošil Evropo voditelj Hunov Atila, a njegovo ljudstvo se je komaj kje naselilo. V Podonavju, na Moravskem in v sosednjih pokrajinah so se Slovani naselili pred Obri. Imeli so svoje kneze, toda njihova samostojnost je bila zelo nestalna, povezana tudi s pokristjanjenjem iz germanskega zahoda. V misli na politično in cerkveno neodvisnost so se zato obrnili raje na Bizanc s prošnjo za misijonarje.

Rimski vzhod je tedaj že bil bizantinski. Cesar Heraklij je leta 610 namesto latinščine uvedel grščino za uradni jezik. To je v resnici odgovarjalo dejanskemu stanju, saj je bila grščina tam splošni pogovorni jezik od začetka. S Heraklijevim odlokom je vzhodno Rimsko cesarstvo postalo Bizantinsko. Delno je to bil povratak k začetkom, Byzantium je namreč bilo prvotno ime za nezatno mestece ob Bosforu, ki pa si ga je prvi krščanski rimski cesar Konstantin I. (306 -337), izbral za kraj svoje nove prestolnice. Z velikopoteznim načrtom je tam začel graditi »drugi Rim«, veličastno mesto, imenovano po njem Konstantinopol, Konstantinovo mesto.

Beseda »Bizantinski« je po Herakliju (610), dobila nov pomen. Bizantinski je postal pred vsem novi slog v umetnosti, zlasti v arhitekturi. Po padcu Konstantinopla v turške roke, leta 1453, je ta slog v veliki meri podedovala Rusija.

DEVETO STOLETJE

Za Bizantinskega cesarja Mihaela III. je bila poslanica moravskega kneza Rastislava, leta 862 več kot dobrodošla. Imel je tudi dva izredna in preizkušena moža, prav za to važno nalogo. Brata Konstantin in Mihael, bolj znana pod redovnimi imenoma kot sv. Ciril in Metod, sta bila doma iz pristaniškega mesta Soluna, s slovanskim zaledjem in močnim slovanskim vplivom v mestu samem. Poznala sta slovanski jezik, ki je v tistem času bil v glavnem še isti v Solunu in na Moravskem, kamor sta bila namenjena.

Nekdanja rimska provinca Pannonia je bila tedaj Kocljeva kneževina, s prestolnico ob Blatnem jezeru. Na poti v Rim sta se sveta brata ustavila pri Koclju. Ko je videl bogoslužne knjige v slovanskem jeziku in slišal o možnosti slovanske nadškofije, je bil blagi knez tako navdušen, da jima je dal skupino učencev v vzgojo. Kljub mnogim težavam in nasprotovanju je v naslednjih letih bilo opravljeno ogromno delo v prid te zamisli. Panonija je postala glavnina Metodove slovanske metropolije, s sedežem v Sremski Mitrovici. Ker je Srem že bil prej nadškofijski sedež sv. Andronika, je ta sedež sedaj bil obnovljen, kar je postopek zelo olajšalo.

Zaradi brezkončnih spletk in nerazumevanja nemških škofov, pa tudi zaradi nezanesljivosti kneza Svetopolka, pa je bila končna usoda knezov Rastislava in Koclja nadvse tragična. Temu je leta 896 sledil vdor in naselitev novega vala hunskih Madžarov. Njihova država od tedaj loči Slovenijo od Slovaške.

Metodovi učenci so morali zapustiti Panonijo. Odšli so v Bolgarijo, kjer so bili sprejeti z odprtimi rojaki. Od tam pa se je krščanstvo širilo v Rusijo in druge slovanske dežele. Nad Kocljevo Panonijo se je zgrnilo uničenje. Ko so nemški škofje pozneje prepotovali njeno ozemlje, niso našli niti ene same cerkvice neporušene. Tudi ni bilo mogoče odkriti drugih virov ali dokumentov o delovanju svetih bratov. Celo pisavo cirilico, ki je do danes najbolj stvaren Cirilov spomenik, je po vsej verjetnosti sestavil Klemen Ohridski in jo imenoval po svojem velikem učitelju. Ta pisava vendar zaključuje vidni krog enotnosti evropske kulture, kajti oba glavna načina pisave, latinica in cirilica, sta osnovana na grški abecedi, čeprav z veliko časovno razliko.

Sv. Ciril in Metod sta bila pred vsem velikana vere. Bila sta izobražena bizantinska Grka, uživala sta ugled in zaupanje na dvoru, poverjena sta bila z odgovornimi poslanstvi, vendar sta iskala najprej božje kraljestvo. To ju je nagnilo, da sta se z resnično ustvarjalno vneto posvetila slovanski stvari z vsem srcem in do konca. Ciril je umrl 14. februarja 869 v Rimu. Tam počiva v cerkvi sv. Klementa, katerega ostanke sta prinesla s seboj z daljnega Krima. Metod je potem sam nadaljeval delo med Slovani do svoje smrti 6. aprila 885, počiva pa na Slovaškem, pri Velehradu.

Deveto stoletje povezuje v evropski zgodovini vzhod in zahod, tako v vzporedjih kot v nasprotjih. Karel Veliki je bil vojščak, a je kljub temu bil resnično ustvarjalen v svoji cesarski vlogi. Njegov dvor v Aachenu je bil središče in visoka šola karolinške renesanse, pod vodstvo učenega Alkuina.

Na slovanskem vzhodu ni moglo biti take renesanse, uresničila pa se je prerojenje teh ljudstev v višjo kulturo, s katero so prišli v stik dejansko z naselitvijo, duhovno pa po ustvarjalnosti svetih bratov. Kakor Karel Veliki, sta tudi ona dva odprla šolo za domače duhovnike, pa tudi za upravne posle. Ciril in Metod sta imela široko obzorje, predhodno pridobljeno na visokih mestih v državni upravi in ožarjeno s »*Politično Caritas*«.

Po zemljepisni legi, je bil Solun, njun rojstni kraj, med vzhodom in zahodom. Upravno je spadal pod Bizanc, cerkveno pa pod Rimski patriarhat. V spornih vprašanjih svoje dobe, ki pa so do nedavna koreninila v različnosti vzhoda in zahoda, sta bila zmožna ločiti zrno od plev in tako ohraniti ravnovesje. S potovanji v Rim sta dejansko dokazala svojo zavzetost za cerkveno edinost. Vse to ni bilo brez pomena za postopno integracijo Evrope, ki je danes vidna stvarnost.

VERA IN KULTURA

Letošnjega papeževega velikonočnega krščenca je očaralo spoznanje, da med vero in razumom ni nasprotja. Ga tudi ne more biti. Kakšno pa je razmerje med vero in kulturo?

Za odgovor nam pride še kako prav etimološka definicija kulture, s svojo obsežno paletto izraznih možnosti. Osebnostno se mi je »posvetilo« da se ne bi bilo napak ustaviti pri svetopisemskih prilikah o oskrbništvu ali upraviteljstvu gospodarjevega imetja.

V priliki o talentih (MT 25, 14-30), tisti ki je prejel pet talentov, pridobi še pet drugih; tisti ki je prejel dva, pridobi druga dva ...

- Mar ni vsa KULTURA, tvarna in duhovna, podobna oskrbništvu, v spoznavanju in oblikovanju božjega stvarstva?
- Mar ni naša USTVARJALNOST podobna skupku pridobljenega z umskim upraviteljstvom, v spoznanju, obdelovanju in uresničevanju v stvarstvo položenih možnosti? Pa naj se skupek imenuje pridelek, prirastek, zaslužek ali pa DODANA VREDNOST?

O kulturi smo se že pogovorili. Ustavimo se sedaj pri USTVARJALNOSTI

Ta bi bila:

- a) Sposobnost odkrivanja in presoje tistih različnih možnosti, ki so položene v določeno stvar.
- b) Izbira katerekoli teh možnosti, in
- c) Sprememba izbrane potencialnosti v otipljivo stvarnost, s pomočjo kulture. To je dejansko »sodelovanje s Stvarnikom«, v katerem je ustvarjena materija obogatena z DODANO VREDNOSTJO kulture.

Naslednja prispodoba bi nam utegnila pojem ustvarjalnosti še približati.

Vzemimo, da je vihar podrl orjaški hrast. Ker je ta obležal na vaškem travniku, so se občinski vel-možje sestali na posvet, kaj storiti.

Prvi govornik je bil svetnik Lahkomislič. Po njegovem mnenju naj bi drevo kar tam ostalo, kamor je padlo; narava bo že poskrbela, da bo prej ali slej strohnelo.

Potem je govoril svetnik Potrošnik, ki je prvi ugotovil odlično kvaliteto lesa. Odkupil bi drevo, ga razžagal in razcepil za drva. Poleti bi vabil prijatelje »na asado«, pozimi pa kuril peč za centralno ogrevanje hiše.

Tretji je bil na vrsti svetnik Obrtnik. Kot mizarski mojster je strokovno potrdil izredno kakovost lesa, potem pa podal svoj uvid. Naredil bi lepo, veliko in solidno mizo, okoli katere bi se zbirala družina iz roda v rod.

Končno je prišel do besede svetnik Umetnik. V deblu je ozrl neko prav posebno možnost. V lesu bi upodobil farnega zavetnika, ki bi dušam govoril o večnosti, iz veka v vek.

Občinski svetniki predstavljajo različne stopnje ustvarjalnosti. Lahkomisliču bi po pravici pripadala ničla, in še ta z negativnim predznakom, z minusom. Potrošnik bi tudi bil na ničli, vendar s pozitivnim predznakom, s plusom.

Obrtnik in umetnik pa sta oba odločno na pozitivni strani. Težava je le v tem, da so meje med njunim udejstvovanjem tako zabrisane in nejasne, da bi razsodba težko bila pravična. Dejstvo je namreč, da se ljudska duša izraža in odseva v pesmi, v rekih in dosežkih, ki jih potem umetniški genij povzame in poplemeniti

Vrnimo se sedaj nazaj h kulturi! Tudi prvobitna KRUŠNA KULTURA je veliko pridobila na časti in pomenu, saj jo je Jezus Kristus sam povzdignil in posvetil, ko je izbral kruh za podlago svoje Prisotnosti med nami.

DR. MARKO KREMŽAR

Pogovarjala se je dr. Katica Cukjati

Življenjska pot dr. Marka Kremžarja se je začela 17. aprila 1928 v Mostah v Ljubljani. Njegov oče je bil znani družbeni delavec France Kremžar, mati pa Slavica roj. Abram. Med študijem na gimnaziji v Ljubljani je deloval pri mladcih. Proti koncu vojne se je pridružil domobrancem v četo za zvezo. Meseca maja je odšel z ostalimi domobranci na Koroško. Bil je vrnjen in nato zaprt v koncentracijskih taboriščih v Kranju, Št. Vidu in nazadnje v centralnih

zaporih v Ljubljani.

V procesu proti Slovenski legiji je bil kot mladoleten obsojen v Zavod za politično prevzgojo. Leta 1946 je ušel nazaj na Koroško. Nato se je vpisal na filozofsko fakulteto graške univerze.

Leta 1949 je prišel v Buenos Aires. Preživeljal se je prve čase z ročnim delom po tovarnah in se vpisal na ekonomsko fakulteto buenosaireske univerze, kjer je leta 1959 diplomiral kot računovodja. Leta 1969 je končal licenciato, in nato leta 1973 dosegel doktorat.

Deloval je kot finančni direktor argentinskega odseka Reader's Digest, pozneje kot ravnatelj tovarn podjetnika Hermana Zupana.

Na političnem področju je sodeloval v prvotni Slovenski ljudski stranki v emigraciji. Leta 1983 po Staretovi smrti pa je postal načelnik stranke, katero je vodil do združitve s Slovenskimi krščanskimi demokrati v Sloveniji. Med svojim vodenjem je zastavil vse svoje sile in delo v pomoč za dosego samostojnosti in svobode Slovenije. Pomagal je pri snovanju združne zakonodaje, večkrat je predaval v Sloveniji o političnih, gospodarskih in zgodovinskih temah.

Sodeloval je tudi z raznimi članki in predavanji pri Slovenski kulturni akciji, Slovenskem katoliškem starešinstvu in na drugih srečanjih.

Kot pisatelj je napisal vrsto knjig. V Založbi Svobodne Slovenije je izdal knjigi *Pogled naprej*, *Pot iz socializma*. Pri Založbi SKA je leta 1984 izdal *Obrisi družbene preosnove*; pri Slogi, leta 1988 *Stebri vzajemnosti*; pri Mohorjevi v Celju leta 1992 *Prevrat in spreobrnjenje*; pri Družini pa *Izhodišča in smer* in *Med smrtjo in življenjem* ter avtobiografski publikaciji *Leto brez sonca* in letos *Čas tesnobe in upanja*.

Piše še vedno v publikacije kot *Meddobje*, *Duhovno življenje*, *Nova revija*, *tednik Svobodna Slovenija*, *tednik Družina* v Sloveniji.

Posebne zasluge ima na področju slovenskega šolstva v Argentini. Bil je mentor študentom. Leta 1960 je ustanovil *Slovenski srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka*. Na tem tečaju dr. Marko Kremžar še vedno poučuje predmet *Svetovni nazori*.

Nekaj let je predaval zgodovino ekonomske misli na slovenskem oddelku ukrajinske katoliške univerze sv. Klimenta. Sodeloval je pri slovenskem visokoškolskem tečaju. Napisal je tudi učbenike za svoja predavanja.

Na literarnem področju tudi zasledimo Kremžarjevo plodovito delo. Leta 1962 je pri SKA izdal svojo prvo knjigo črtic iz zapora *Sivi dnevi*. Nekaj let kasneje 1985 je napisal zanimivo dramo iz revolucijskih časov *Živi in mrtvi bratje*. Leta 1997 je izšla njegova druga drama *Razprava*.

Dr. Kremžarju se moramo tudi zahvaliti na našo izseljensko himno Slovenija v svetu.

Poročen je s Pavlo Hribovšek ter ima pet otrok in lepo število vnukov in vnukinj.

Gospod doktor, rodili ste se v Mostah, ki so danes del Ljubljane, v družini, ki je bila družbeno in politično zelo osveščena. Že kot otrok ste bili priča zanimivih razgovorov in lepega družinskega okolja. Kakšni spomini vas vežejo na mladostna leta ?

Spomini na mlada leta so topli, lepi, svetli. Oče je bil časnikař. Mama pa, ki je bila učiteljica, se je po poroki upokojila in se posvetila družini. Še kot otrok sem prav tiho, a pazljivo poslušal pogovore pri kosilu, ko je ata včasih pravil mami in starejšima bratoma, kaj se dogaja po svetu. Nisem razumel vsega, a sem občutil, da se okrog nas godijo zanimive reči, ki pa povzročajo starejšim prej skrb kot veselje.

Iz predšolske dobe se prav dobro spomnim, kako je domače prizadelo, ko je jugoslovanska kraljeva vlada konfinirala na otoku Hvaru dr. Antona Korošca, političnega voditelja, nekdanjega očetovega prijatelja, moža o katerem so vsi govorili s spoštovanjem. Ozadja nisem razumel, a v moji otroški domišljiji je takrat predstavljal kralj nekaj temnega in hudega, dr. Korošec pa je bil svetel slovenski simbol. Krivično se mi je zdelo tudi, da Slovenci ne smemo razobesiti svoje zastave. Mama je hranila veliko slovensko, belo, modro, rdečo zastavo zloženo v skrinji za čas, ko jo bomo lahko izobesili. Ta čas je prišel, a ga mama ni doživela.

Sicer pa so otroški spomini povezani na prijatelje, s katerimi smo se igrali na travniku pred tedaj še leseno farno cerkvico sv. Družine pa na brata Marjana in Franceta, ki sta bila že gimnazijca, ko sem se jaz še boril s poštevanko. Po značaju sta si bila precej različna, a sta mi bila, vsak na svoj način, nedosegljiv vzor.

Študirali ste na ljubljanski gimnaziji. Poleg običajnega znanja, kaj vse ste še v tistem času pridobili, kar je obogatilo vašo splošno vzgojo kot osebo?

Poleg šole in družine me je pomagala oblikovati najprej Marijina kongregacija, ki smo jo imeli pri fari svete Družine, nato pa dijaška Katoliška Akcija, ali »Mladci«. Tam smo pod duhovnim vodstvom asistentov in v šoli starejših članov začeli poglobljati svojo krščansko duhovnost pa tudi znanje. Spoznavali smo papeške okrožnice, ob študiju svetega pisma pa odkrivali globlje temelje svoje vere. Ne da bi vedel kdaj in kako, se je med nami začel večati čut za odgovornost, ki je temelj tudi laiškega apostolata, kar je bil končni namen mladčevske vzgoje.

S komaj 17. leti ste se pridružili domobrancem. S kakšnimi občutki ste odhajali med domobranske vrste?

Kolikor se spomnim sem šel k domobrancem iz čuta dolžnosti pa

tudi lojalnosti do svojih bratov, ki sta leto prej izgubila življenje. Marjan je bil kot mlad duhovnik ubit v Srbiji, ko je na željo ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana obiskoval tam slovenske izgnance, France pa je padel v boju kot domobranec. Zdelo se mi je nekako naravno, da v tistih hudih časih ne stojim neprizadeto ob strani, ampak po svojih skromnih močeh sodelujem pri odporu proti komunizmu tudi jaz.

Po vašem begu leta 1946 izpod komunističnega režima, ki je vladal v Sloveniji, čez mejo v Spittal, ste se vpisali na begunsko gimnazijo. Kako bi ocenili to ustanovo, ki je toliko prispevala za nadaljnje študije slovenskih dijakov, ki so bili kmalu nato prisiljeni oditi v diasporo?

Slovenska begunska gimnazija je začela delovati že prvo leto po množičnem umiku na Vetrinjsko polje in sicer v taborišču Peggetz pri Lienzu na Tirolskem. Zavezniška okupacijska oblast je namreč preselila iz Vetrinja večji del slovenskih beguncev sprva v dve taborišči: eno je bilo ob Dravi blizu mesta Spittal, drugo pa je bilo omenjeni Peggetz. Od tu so proti koncu leta 1946 slovenske begunce ponovno preselili, tokrat v barake velikega špitalskega taborišča na Koroškem. Tako se je zgodilo, da so profesorji in dijaki pravkar preseljene gimnazije v tem zasilnem lesenem mestu šele gradili barako, ki naj bi ji dajala streho, v času, ko sem prišel tja tudi jaz.

Ta slovenska gimnazija je bila čudovit sad napora, vztrajnosti in ustvarjalne iznajdljivosti skupine profesorjev iz raznih slovenskih gimnazij, ki so na pobudo in pod vodstvom ravnatelja Marka Bajuka, kljub vsej negotovosti, priklicali v obstoj ustanovo, katera je nato zaznamovala življenje stotinam begunskih dijakov. Nekaterim od teh je prekinila možnost študija že okupacija in mobilizacija v nemško vojsko, druge je iz šolskih klopi iztrgalo begunstvo, tretji so zapuščali osnovno šolo, ki je bila sredi begunskih barak že od prvih dni sad požrtvovalnega dela slovenskih učiteljic. Skupina profesorjev je z ustanovitvijo gimnazije tem dijakom odprla pot naprej.

Kako požrtvovalno je bilo delo teh vzgojiteljev lahko presodimo le, če pomislimo, da je bilo treba po prihodu v Peggetz dobiti dovoljenje za delovanje še neobstoječe gimnazije od angleških oblasti, doseči od taboriščne uprave primeren prostor, poiskati med begunci profesorje, hkrati pa izdelati učne načrte, napisati skripta, pripraviti učila, doseči priznanje maturitetnih spričeval najprej pri okupacijskih oblasteh in nato še na graški univerzi ter dobiti od rektorja zagotovilo, da bodo bodoči maturantje sprejeti kot redni slušatelji na vseh fakultetah brez težav, med tem pa sporočiti

dijakom, ki so bili raztreseni tudi po drugih taboriščih, da se začenja vpisovanje v nastajajočo šolo. Ko je naraslo število dijakov, ki so prišli od drugod, sta zrasla v taborišču iz potrebe dva improvizirana dijaška domova, 'konvikta', eden za dijake in drugi za dijakinje. Tem je taboriščno dušno pastirstvo poskrbelo primerne varuhe, uprava, ki je bila tudi v rokah beguncev, pa potrebne barake. Tako se je vse lepo izteklo po zaslugi neutrudnega ravnatelja Marka Bajuka, kateremu je bil v veliko oporo s svojo mirno razsodnostjo sin, profesor Božidar ter mnogo drugih sodelavcev.

Ob koncu prvega leta je gimnazija izdala po vzorcu nekdanje klasične gimnazije v Ljubljani, kot razmnoženino, svoje prvo letno poročilo. Tradicijo letnih poročil je ohranjala gimnazija prav do svojega konca. V njih lahko najdemo imena vseh profesorjev in učencev pa tudi učne uspehe posameznih letnikov. Morda se bo kak študent zgodovine kdaj odločil in podrobneje raziskal delovanje te edinstvene begunske ustanove, ki je omogočila mnogim slovenskim dijakom vstop na univerzo.

Leta 1949 ste končno prispeli v Buenos Aires. Kakšen vtis je v prvem času naredilo na vas to velemesto, kakšno mnenje imate sedaj o njem?

Buenos Aires je bil tedaj in je še vedno izredno lepo velemesto. Tak je bil moj prvi vtis, še s krova ladje ko smo se bližali pristanišču in se je z leti le utrdil. Mesto neprestano raste, vendar v upravnem, kulturnem in trgovskem središču bolj harmonično, kot na obrobju. Zadnje čase postajajo nekateri mestni predeli manj oskrbovani in pojavlja se vedno gostejši pas barakarskih naselij, ki opominjajo na težak socialni problem, ki se pojavlja v bližini tudi drugih večjih mest. Upajmo, da bo mestna uprava začela te pomanjkljivosti kmalu reševati in vrnila tako Buenos Airesu mesto, ki mu gre v zboru velikih prestolnic.

Iz vašega življenjepisa je razvidno, da vas zanimajo najrazličnejša, predvsem humanistično usmerjena področja človekovega delovanja. Ob tem se človek sprašuje, kako to, da ste se vpisali na ekonomsko fakulteto, kjer ste diplomirali najprej kot računovodja, nato pa s študiji nadaljevali, končali licenciat in leta 1973 dosegli doktorat.

Po maturi sem se vpisal na filozofsko fakulteto graške univerze, a sem že ob koncu prvega semestra moral zapustiti študij in se odpraviti v neznano Argentino. Ko sem po nekaj letih spet lahko razmišljal o tem, kaj naj v novih razmerah študiram, sem kmalu

uvidel, da na tedanji buenosaireški filozofski fakulteti, zaradi bistveno različnega študijskega programa, ne bi mogel nadaljevati s tem kar sem začel v Gradcu. Od alternativ, katere so se odpirale pred mano, mi je bila najbližja ekonomija. Študij na tej fakulteti mi je s prvo diplomom omogočil primernejšo zaposlitev, kasneje pa mi je ob poglobljanju v gospodarske vede približal tudi zgodovino in sociologijo, ki sta me od nekdaj zanimali.

Čeprav sem se že kar od kraja vpisal v program za doktorat iz ekonomije, sem po prvi diplomii za nekaj let študij prekinil. Treba se je bilo posvetiti družini in delu. Med tem se je v deželi pa tudi na ekonomski fakulteti marsikaj spremenilo, a sem imel srečo, da sem se še srečal z generacijo profesorjev, ki ob razpravljanju o ekonomskih vprašanjih niso prezrli tudi humanističnih pogledov.

Gospod doktor, vaše vodstvo v načelstvu Slovenske ljudske stranke -SKD je sovpadlo s propadom komunističnega režima in osamosvojitvijo Slovenije leta 1991. Ali ste si kdaj predstavljali, da bo prišlo do teh sprememb in to v tako kratkem času?

Bil sem prepričan, da se bo to zgodilo. Zdelo se mi je neizbežno, da bodo marksistični totalitarizmi prej ali slej propadli, vendar sta me hitrost sprememb in popolna razsulost sovjetskega imperija presenetila. V Slovenski ljudski stranki (SLS - KD) smo se na tak razvoj dogodkov pravočasno pripravljali in res temeljito izdelali posodobljen program.

Če pomislimo, da je vodstvo stranke razposlalo že leta 1988 okrožnico zaupnikom po vsem svetu s prošnjo za predloge, ki so jih nato tri komisije koordinirano povezale v nov program, vidimo, da je bilo kljub razdaljam, v času ko ni bilo interneta, to delo vendarle razmeroma hitro in dobro opravljeno. Leta 1989, ob stoletnici prvega slovenskega Katoliškega shoda, so zaupniki Slovenske ljudske stranke v emigraciji, iz Kanade, ZDA, Evrope in Argentine odobrili program, ki je bil nato objavljen in predstavljen javnosti ob stoletnici stranke januarja leta 1990.

Naj omenim, da je bil ta program SLS predstavljen kot predlog za *»pot k skupnemu narodnemu cilju: združene, svobodne, samostojne in pravično urejene Slovenije«*. Uvodno misel zaključí stavek, ki ponovno poudari, da je program stranke *»doprinosa k skupnemu iskanju pravične in uspešne družbene ureditve, s katero naj slovenska država zagotovi našemu narodu notranjo in zunanjo svobodo«*. Takega državo-tvornega programa ni imela takrat nobena slovenska politična stranka.

Ni pa se nam posrečilo, da bi imeli v trenutku osamosvajanja že pripravljen osnutek slovenske državne ustave, o izdelavi katerega smo razmišljali in zbirali zanj potrebno snov, že nekaj let pred tem.

Leta 1962 ste pri SKA izdali prvo svojo knjigo *Sivi dnevi*, ki vsebuje črtice iz komunističnega zapora. Kdaj ste se začeli ukvarjati z literarnim ustvarjanjem in kako; ali ste pisali na podlagi zgodovinskih dogodkov, ali osebnih doživetij?

Prvi literarni poizkusi so nastajali v vojnem času, a so končali v latrini koncentracijskega taborišča v Kranju, kot sem popisal v knjigi *Leto brez sonca*. Tudi v taborišču sem tu in tam kaj napisal in nesel pokazat pisatelju Karlu Mavserju, ki je vodil tam literarni krožek za dijake. Črtice zbrane v knjigi *Sivi dnevi* so nekako nadaljevanje te dobe. V omenjenih zgodbah, razen v eni ali dveh, ni nič 'resničnega', a vseeno opisujejo konkretne zgodovinske okoliščine. Takrat se nisem mogel pripraviti do tega, da bi opisal svoja doživetja, zato sem vtise, ki sem jih bil poln, skušal preliti v nastajajoče *Sive dneve*.

Kdor prebere, na primer dramo *Živi in mrtvi bratje* ali pa knjigo *Obrisi družbene preosnove*, in kasnejšo *Izhodišča in smer katoliškega družbenega nauka*, skoraj ne more verjeti, da izhajajo vse izpod peresa istega avtorja. Kako s tako lahkoto obvladate dva različna stila?

Drama je sad inspiracije in vztrajnega dela, socialna študija pa vztrajnega dela in inspiracije. Menim, da obravnavana snov v veliki meri pogojuje stil, posebno še, če gre v enem primeru za poizkus orisati izsek iz našega konkretnega sveta, v drugem pa za abstraktna razmišljanja o družbi.

Res, da sem tudi pred pisanjem drame marsikaj prebral o posebnostih te literarne zvrsti, vendar je to delo izključno sad domišljije, pri čemer se nisem držal nobenega posebnega vzorca. Pisanje o pričakovani, novi družbeni ureditvi pa me je postavilo pred drugačno nalogo. Kot sem napisal na začetku *Obrisov*, so bile povod za pisanje tega dela 'sanje' o katerih sem upal, da bo iz njih pognala 'nova slovenska stvarnost'. Seveda pri tem ni šlo za kako sanjarjenje. Razmišljanja v tej knjigi so temeljila na konkretni, potencialni realnosti. Prepričan sem bil, da bo nova stvarnost nastopila, »kadar bomo kot narod pričeli sanjati o drugačni, boljši, višji stopnji sožitja«. Ne vem če je kdo od bralcev takrat, pa tudi kasneje opazil, da se leta 1984 izdani *Obrisi družbene preosnove*, končajo z vizijo nove slovenske družbene ureditve 'v svoji lastni državi, v zboru svobodnih narodov'. Po nekaj letih so te 'sanje' postale resničnost.

Pri 'Izhodiščih', kjer je bila snov v veliki meri dana po Svetem pismu in cerkvenih dokumentih, pa sem se znašel pred vprašanjem, kako predstaviti dolgo vrsto večkrat precej suhoparnih dokumentov tako, da bo knjiga za sodobnega bralca zanimiva in razumljiva. Kako naj nakažem veliko razvojno pot, ki jo je ta del cerkvenega moralnega nauka doživel predvsem v zadnjih dveh stoletjih? Z razliko od večine avtorjev, ki so se pred mano, pa tudi kasneje, lotevali te teme, nisem hotel prikazati le končne slike, marveč celoten film omenjenega razvoja. V tem je posebnost pristopa, ki je gotovo zaznamoval tudi slog pisanja.

Imajo pa omenjena dela vendarle nekaj skupnega. V vseh primerih je bil eden od izzivov pri pisanju – sinteza. Predstaviti gledalcu vrsto človeških konfliktov tako, da mu bo njih trágika segla v dobri uri preko razuma do srca, zahteva poleg drugega, tudi ne vedno lahko zgoščenost. Pri 'Obrisih' in v še večji meri pri 'Izhodiščih', pa sem moral snov, ki predstavlja v enem primeru neko družbeno vizijo, v drugem pa oris starozavezne ter pregled več stoletne krščanske doktrine o družbi, strniti na nujno omejene, smiselno razdeljene strani. Tudi to ne bi šlo brez sinteze.

Ko je že govor o literaturi. Bili ste nekaj let literarni mentor slovenskim študentom, potem pa ste ustanovili leta 1960 Slovenski srednješolski tečaj. Na tem tečaju so se vzgojile generacije slovenskih dijakov. Kakšno vlogo ima tečaj pri ohranjanju in rasti celotne slovenske skupnosti v Argentini?

Mislim, da je izraz 'literarni mentor' nekoliko pretiran. Nikdar si nisem domišljjal, da bi bil na tem področju strokovnjak. Skušal sem, kot najmlajši 'starešina' Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva, kot se je takrat imenovalo med nami v Argentini tradicionalno združenje izobražencev z univerzitetno izobrazbo, pomagati skupini srednješolcev, da so lažje premagovali prve zadrege pri svojih literarnih poizkusih. Ker je zanimanje raslo in se je pričelo zbirati vedno več dijakov ter je bilo pri nekaterih treba začeti tudi s slovnico in s poznavanjem literature, se je iz tega razvil zametek bodočega tečaja.

Potem je tečaj rasel s svojo lastno dinamiko. Bil je izraz potrebe. Vedno več slovenskih otrok, ki so končali slovensko sobotno šolo, je začinjalo dobivati argentinsko srednješolsko izobrazbo. Tečaj je na tak način nadaljeval tam, kjer so končali svoje vzgojno delo osnovnošolski učitelji in učiteljice. S številom dijakov je seveda moralo rasti tudi število profesorjev. Kot tolikokrat v skupnosti je tudi ta potreba naletela na velikodušen odziv mnogih slovenskih izobražencev in srednješolski tečaj, ki smo ga imenovali po že

Andrea Quadri Brula,
»CRUCE« - mešana tehnika

pokojnem ravnatelju profesorju Marku Bajuku, je bil v teku. Zdaj ga obiskujejo že vnuki prvih absolventov. O vlogi tečaja za ohranjanje naše skupnosti pa bodo nekoč morda lažje presojali drugi.

Po osamosvojitvi Slovenije ste v matični domovini objavili pet knjig. Mislim, da je te vrste literatura bila praktično tam odsotna. Kakšen je bil odmev teh publikacij?

Te vrste literature je bilo neposredno po osamosvojitvi res malo, a se je trg kmalu napolnil. Že omenjena knjiga *Izhodišča in smer katoliškega družbenega nauka*, na primer, je čakala, da je prišla na vrsto za objavo kar sedem let. Ostale knjige so bile res objavljene hitreje, a v nobenem primeru se ne bi mogel pohvaliti, da bi bile odmevne. Kot sem slišal, založniki z njimi niso imeli izgube, a v širši javnosti so ostale malo opažene. Avtobiografska *Leto brez sonca*, ki je izhajala kasneje kot podlistek v revijah *Naša Luč* in *Duhovno življenje*, je verjetno dosegla največ bralcev.

Vaše sodelovanje s predavanji in članki v Družini in drugih publikacijah so svež, tehten prispevek na slovenskem družbenem in političnem prizorišču. Ali mislite, da je tovrstno osveščanje še vedno bistveno potrebno s strani slovenske emigracije?

Za mojo generacijo, ki je revolucijo doživljala, bo te vrste pričevanje in osveščanje ostalo do konca bistveno, iz enostavnega razloga, ker je ob skromnem številu preživelih postalo težko nadomestljivo. Marsikdo od mojih sodobnikov, ki jim ni bilo dano dočakati teh dni, bi znal in mogel napisati in povedati o tistih časih več in bolje. Pa jih na žalost ni več med nami in tako je treba opravljati to neodložljivo nalogo kolikor in kakor pač kdo more. Ko nas ne bo več, bo stala naslednja generacija, ne le potomcev političnih emigrantov ampak tudi njihovih vrstnikov v domovini, pred podobnim izzivom. Seveda bo njihov pristop v marsičem različen od našega, a to nas ne bi smelo skrbeti. Poglavitno je, da bodo tudi oni pisali in govorili to, kar je bilo in kar je res.

Vaše bistre in prodorne analize poteka dogodkov ter vpogled na bodoče razvijanje te stvarnosti sta mnogokrat osvetlili naši skupnosti pot v prihodnost. Katere so, po vašem mnenju, največje usodne odločitve, pred katere je v tem obdobju postavljen slovenski človek v Sloveniji in novi rodovi v Argentini?

Mislim, da je pomanjkanje demografskega prirastka najresnejši izziv pred katerim stojimo Slovenci. Na tem področju se odloča biološko preživetje naroda. Gre za nevarnost, ki nam ne grozi

od kakega zunanjega sovražnika, marveč je posledica notranje moralne krize. Dejstvo, da boleha na podoben način velik del Evrope predstavlja dodatno težavo, ker se ne moremo zanašati, da bi lahko posnemali kar delajo drugi, večji, okrog nas. Moč za prekinitev smrtonosnega demografskega trenda moramo najti v svoji lastni notranjosti. Gre za temeljno odločitev, ki je sad velikodušne ljubezni do življenja pa tudi zdrave samozavesti. Na nevarnost, ki jo za naš narod predstavlja upadanje rojstev, smo opozarjali iz emigracije že pred desetletji, vendar zdaj, ko so postali nanjo pozorni tudi v domovini, smemo upati na postopno preusmeritev slovenskega naroda k vrednoti življenja.

Treba je in bo plavati proti tokovom. Ob relativizmu sodobnega poganstva zahteva odločitev za življenje jasnih moralnih smernic pa že omenjeno samozavest, ki je sicer osebna lastnost, a se lahko usklajeno razvija le v družbi. Pred tem osebnim pa tudi skupnostnim izzivom stojimo v sedanjem času, bolj kot kdaj prej, vsi ljudje. V svetu, kjer se vse okrog nas usmerja po vrednosti predmetov in uslug, se moramo odločati za vrednote, to je za moralne dobrine, ki presegajo sleherno merljivo, materialno vrednost. Taka vrednota je tudi življenje, kateremu dajeta notranje bogastvo kulturna, na poseben način pa še verska identiteta. Priklicati si moramo v zavest večkrat omenjano resnico, da vrednota 'biti', daleč presega smiselnost in vrednost vsega, kar pomeni 'imeti'. Pri tem je za vernega kristjana odločanje lažje, ker more slediti razodetemu in Cerkvenemu moralnemu nauku. Brez te opore, ki je v resnici milost, pa je naloga pred katero stoji skoraj vsak sodobnik, silno težka in njen izid negotov, tako na tej kakor na drugi strani oceana. Kot vedno, kažejo krščanske smernice tudi sodobnemu človeku pot k polnosti osebnega življenja ter vodijo preko časa v transcendo večnosti. Za narod, sredi katerega se človekova osebnost oblikuje, pa so te smernice kažipot do preživetja in rasti.

Kot del splošne človeške stvarnosti je tudi kulturno, znanstveno in umetniško ustvarjanje. Kako ocenjujete to področje človeške biti v tem zgodovinskem obdobju?

Tako znanstveno kakor umetniško delovanje sta izraz človekove ustvarjalnosti, ki je vsajena globoko v našo naravo. V vseh časih človeškega bivanja se ob preživetvenih naporih izraža na različne načine tudi kultura. Ne bomo razpravljali ali je gospodarstvo pogojevalo kulturo ali je ta odločujoče vplivala na gospodarsko dejavnost. Tudi o kulturni in gospodarski pogojenosti tehnologije, ki je danes gonilna sila globalnega gospodarskega razvoja, recimo zaenkrat le, da gre za medsebojne odvisnosti, ki se v teku časa lahko nagibajo v eno ali v drugo smer. Omenjene dejavnosti se v

družbi neprestano dopolnjujejo in pogojujejo. Tudi zdaj ne bo drugače.

Globalna značilnost zadnjih desetletij je porabništvo. Velika, pestra ponudba vseh mogočih resničnih in namišljenih dobrin ter skoraj neomejeni trgi, sta vidna izraza tega gospodarskega pa tudi kulturnega pojava. Gre za družbeni model, ki pušča ob vsestranski prenasičenosti nekaterih, za seboj množice ubogih in lačnih pa tudi kulturno zapuščenih ljudi.

Kakor na trgu tvarnih dobrin, je tudi na področju kulturnih stvaritev ponudba izredno raznolika, množična, a kvalitetno večkrat vprašljiva. Ker se povprečni kulturni porabnik pod vplivom dogmatičnega relativizma in praktičnega nihilizma odloča pod vidiki novosti, nenaporne dosegljivosti in reklamnega impakta, so pri tej izbiri vrednote, kot resnica pa tudi lepota in velikodušna vzajemnost pogosto podcenjevane in zanemarjene. Tako stanje zahteva od človeka, ki se noče predati množičnim porabniškim trendom v svetu, kjer je čas silno omejen, kritično selekcijo pri uporabi tudi kulturnih dobrin. V ta namen pa je potrebna ne le večja stopnja poznanja ampak tudi vzgoje.

Da doživljajo najosnovnejše družbene ustanove, v katerih naj bi se človek vzgajal, to je družina in šolski sistemi, po vsem zahodnem svetu nekako eksistencialno krizo, ni novost. Družba v kateri se ja razpasel moralni relativizem izgublja nekdanje trdne temelje pa tudi smer. Reševanje tega problema daleč presega okvir tegale pogovora. Res pa je, da vzgoja ni več nekaj kar bi dobil človek nekako samodejno, kot je bilo v še nedaljni preteklosti. Dandanes je vzgoja posledica izbire, ki zahteva v večji meri kot nekoč, osebne odločitve za zavestno oblikovanje notranjega človeka.

V teh razmerah pušča tudi kulturno porabništvo ob sebi množice ljudi, ki ostajajo na tem področju pravi siromaki. Zato naj bi tisti, ki so v družbi nosilci neobhodno potrebne visoke kulturne dejavnosti, ne izgubili izpred oči osnovnega prosvetnega dela. V tem oziru imata socialna dejavnost, ki skuša pomagati ljudem iz materialne revščine, in ljudska prosveta, podobno, neodložljivo poslanstvo.

Brez takega vzporednega dela na dveh skrajnih plasteh socialne lestvice, se kaj lahko podere nikdar povsem stabilno družbeno ravnovesje. Družba z visoko znanstveno in kulturno razvito elito, ki raste s svojo lastno dinamiko, ob popolnoma ločeni, diskriminirani množici materialnega in kulturnega proletariata, prav lahko zdrvi brez moralnih zavor v smeri pretresov in hudih konfliktov z nepredvidljivimi posledicami. V času, ko se ob vrhunskih dosežkih tehnologije pojavlja svetovna kriza prehrane in energije, katera

grozi še v tem desetletju prizadeti večji del sveta, je mogoče, da se sprožijo procesi globljih družbenih sprememb, ki bodo zaznamovale ne le gospodarsko marveč tudi kulturno dejavnost.

Svet se je res z neverjetno naglico spremenil v zadnjih dvajsetih letih na vseh prizoriščih. Ali mislite, da je možno sožitje krajevnih kultur in kulturne globalizaje?

Globalizacija brez dvoma vpliva na kulturo, dvomim pa, da bi sama po sebi uničila izraze kulturnih posebnosti, ki so prej kot posledica kakih krajevnih pogojenosti, sad individualne, neponovljive enkratnosti ustvarjalcev, zasidranih v njim lastnih duhovnih koreninah. Mislim, da bo tudi v globalni množičnosti vedno dovolj ljudi, ki bodo v družbi razvijali in poglobljali svojo posebno osebnost. Prav ti bodo morda skrita gonilna sila tudi svetovnega kulturnega razvoja.

Ni težko opaziti, da kraj bivanja pogojuje kulturno izražanje posameznika v manjši meri kot je bilo to nekoč. Hkrati pa omogoča globalna tehnološka povezava tudi manjšim, teritorialno razpršenim skupinam iskanje skupnih poti. Informatika, kot gonilna sila tehnološke globalizacije, je dejstvo, katerega daljnosežne posledice še niso povsem razvidne in nekaterih morda niti ne slutimo. Mislim pa, da je težnja po nekaki globalni uniformiranosti predvsem posledica sedanjega relativizma, za katerega pa sodim, da je le začasno in površinsko povezan s pojavom globalizacije. V primeru, da bi ta povezava izhajala iz kake globinske sorodnosti, bi neizrazita posplošenost in brezbriznost, ki se širita v današnji družbi, postala res neizbežna usoda človeštva. Vendar ne vidim razlogov, da bi bilo tako.

Globalnost kot posledica tehnološkega razvoja in relativizem nista nujna sopotnika. Ne vemo, kdaj in kako se bosta razšla, a že omenjena kriza surovin, rastoča ekološka osveščenost pa tudi nezadržni množični demografski premiki, ki jih povzročata revščina in celo lakota, vse močneje pogojujejo današnji svet. Podobno kakor preobilica dobrin, ustvarja tudi njih pomanjkanje spremembe v družbenih odnosih pa tudi v vrednotenju.

Neposredna srečanja različnih kultur, ki so znak nove dobe, ne vodijo nujno v smeri neke plitve sredinske povprečnosti pa tudi ne v spopad kultur, o katerem se je nedavno tega veliko pisalo. Omenjeni spopad je seveda vedno mogoč, posebno tam, kjer se močno diferencirana in zavedna kulturna skupina sreča z drugo, ki je morda številčnejša, a manj izrazita. Za kulturne skupnosti, ki so enako žive, pa je verjetneje, da bodo druga drugo sprejele ter vzporedno rasle in razvijale svojo posebnost. Prav lahko se zgodi, da pride do medsebojnega oplajanja različnih kulturnih tokov,

hkrati pa do poglobljene in bolj zavestne individualnosti. Seveda smo pri tem na področju ugibanj, kjer je med različnimi avtorji mnogo bolj ali manj utemeljenih mnenj, a malo gotovosti. Ni nemogoče, da se ljudje v novih razmerah, zaradi vedno težje dosegljivosti materialnih dobrin, kar bo prej ali slej povzročilo propad porabniške družbe, prično obračati z večjim zaupanjem v smeri trdnih moralnih vrednot, kar bi pomenilo zaton relativizma. Hkrati pa bo postalo še bolj razvidno kot doslej, da politične meje in geografske razdalje niso zapreka za razvoj in rast sorodnih kulturnih otočij.

Rojeva se doba, katere obrisi še niso jasni. Ne pozabimo, da smo doživljali čase, ko je dialektični materializem s svojim prezirom posameznika in njegove duhovnosti, predstavljal mnogim zgodovinsko usodnost, pa vendarle ni potegnil za seboj vseh ljudi in je končno splahnel. Pustil je posledice, a razvoj je šel v drugo smer. Tudi relativizem je množičen pojav, intelektualna in moralna moda, ni pa kaka »zgodovinska nujnost«, kateri bi se človek moral prepustiti. Prav nasprotno. Vsako materialistično nasilje nad posameznikovo duhovnostjo ter na skupinsko, tudi narodno, kulturno posebnostjo, povzroča odpor. Iz tega odpora bodo ob tehnološki ter ekološki globalnosti, ter ob preživetju porabniškega ekonomskega modela, lahko pognale iz preizkušenih kulturnih korenin z novo življenjsko silo raznovrstne, novim razmeram prilagojene, a k velikim, nespremenljivim vrednotam usmerjene klice.

Dobro poznate sodobno slovensko stvarnost. Ali ste ugotovili, da se slovenščina plodovito bogati ali pa je slovenski jezik v aktualni evropski danosti ogrožen?

Slovenščina je ogrožana že tisoč let, pa vendarle živi vzporedno z vsemi drugimi kulturnimi jeziki. Njen obstoj ni pogojen toliko po zunanjih okoliščinah kakor po notranji samozavesti Slovencev. V primeru, da bi zapustili svet vrednot in se posvetili le večanju imetja in lahkih užitkov, bo seveda konec tako slovenščine kot slovenskega naroda. A to je držalo pred dvesto leti prav tako kot danes. Slovenščina je bila in bo del evropske kulture dokler bomo imeli Slovenci svoj narod radi. Brez ljubezni do svojega, ob spoštovanju različnega, ni mogoč obstoj nobenega naroda, ne glede na njegovo večjo ali manjšo številčnost.

Bog vas je obdaril z mnogimi talenti. Ko gledate po osmih desetletjih na prehojeno pot, ali bi kakšno važno odločitev v svojem življenju spremenili?

Če je poudarek vprašanja na 'važnih odločitvah', potem je odgovor, da prav nobene. V javnih zadevah sem se odločal po vesti na podlagi podatkov s katerimi sem razpolagal in v okviru danih možnosti. Presojanje preteklih odločitev iz današnje perspektive pa lahko zavede, da smo krivični bodisi do drugih, bodisi do sebe. Seveda upam, da bom nekoč jasno uvidel pravilnost ali nepravilnost svojih odločitev pa tudi njih posledice iz perspektive večnosti, a zaenkrat lahko le hvalim Boga, da me je obvaroval pred kakimi bistveno zgrešenimi potmi. Kot kristjan pa seveda obžalujem svojo grešnost in v tem pogledu upam na božje usmiljenje.

Katere načrte imate še v mislih ter bi jih želeli izpolniti?

Kakih dolgoročnih načrtov nimam, rad pa bi kolikor mogoče še pomagal pri osvetljevanju izrednega zgodovinskega obdobja, katerega sem doživljal in nepričakovano tudi preživel. Na vzgojnem področju, kjer sem po svojih močeh sodeloval, so uspešno poprijeli že drugi in lahko zdaj le spremljam njihove načrte. Sledim delu in uspehom ljudi, ki so mi blizu, posebno še svojih otrok in vnukov, ko si izbirajo življenjsko pot.

Z leti človek čedalje bolj ceni bistvene in hkrati preproste vsakodnevne reči v življenju. Kaj vam pomeni vaša družina: žena, sin in hčerke ter vnuki?

Odkar sva z ženo Pavlo, ki skrbno podpira več kot tri vogale najinega doma, osnovala družino, je bila ta, med vsemi nalogami, ki so se pojavljale v teku let, vedno najina prva skrb in odgovornost. Družina je največji in najlepši dar, ki sva ga z ženo prejela od Boga in sem mu zanj iz srca hvaležen. Dobra polovica naše družine živi danes na slovenskih tleh, tako znotraj kakor na robu slovenske države, druga polovica pa nama dela družbo tukaj v Argentini.

Ne morem si predstavljati Vašega življenja drugače kot v tesni navezanosti na vašo domovino Slovenijo. Kakšne želje bi izrazili za našo skupnost v Argentini in za Slovence pod Triglavom?

Ne dolgo tega so mi zastavili v Sloveniji podobno vprašanje. Moja globoka želja za Slovenijo je, da bi v njej kmalu pognalo, z veseljem in optimizmom, veliko življenja. Tudi naša skupnost v diaspori ga potrebuje, pa seveda ob moralnem zdravju hvaležnost do svojih slovenskih in krščanskih korenin.

MIHA GASER

ANDRAŽEV NORČEK

Zgodovinska drama v treh dejanjih

V spomin vsem nedolžnim žrtvam nečloveškega postopanja med in po drugi svetovni vojni, v prid tujim ideologijam, ki so bile odvratne večini Slovencev in pogubne za naš narod

DOGAJA SE V SLOVENIJI LETA 1993

PRIPOMBA:

Dogodki so resnični. Imena, kraj, norček in Jezusov glas, so dodani za bolj dramatičen razplet drame.

CASTELAR 2008

N A S T O P A J O

JEZUSOV GLAS	Križani na znamenju v gozdu
ANDRAŽEV NORČEK	32. letni močno pohabljeni sin Andraževe Lojzke
ANDRAŽEVA LOJZKA	70. letna vdova po Andrej Andražu
PRAPORTNIK LOJZE	58. letni gospodar na Šarovčevini
PRAPORTNICA	55. letna Praportnikova žena,
PRAPORTNIK JERNEJ	28. letni Praportnikov sin
PRAPORTNIK MOJCA	26. letna Praportnikova hčerka
JANEZ	60. letni hlapec pri Praportniku
MICA	75. letna dekla pri Praportniku
MIRO, KOMUNIST	Jernejev prijatelj, njegovih let
SAŠO, KATOLIČAN	Jernejev prijatelj, njegovih let
ŠTEFAN, KATOLIČAN	Jernejev prijatelj, njegovih let
ILIČ, KOMUNIST	Jernejev prijatelj, njegovih let
CVETKA	Mojčina prijateljica, njenih let

PRVO DEJANJE

Dogaja se na dvorišču pred razkošno enonadstropno kmečko hišo Šarovčevega grunta. Vhod je v sredini hiše, na vsaki strani vhoda je okno z nageljni in pod njima klop. Pri eni od klopi naj bo tudi miza in na obeh koncih te po en stol. Nasproti hiše je hlev. Dogaja se v poznem poletnem popoldnevu.

PRVI PRIZOR

Praportnica, Mica, Jernej, Andražev norček, Mojca, Sašo, Ilič, Štefan in Miro.

GLASBENA ZAVESA. POČASI ODPIRA ZASTOR. KONEC GLASBENE ZAVESE.

LUČ: SVETLOBA ZAHAJAJOČEGA SONCA.

PRAPOR.: *(Stopi iz hiše in gleda po okolici. Zaskrbljeno.)* Noči se! Otroka pa od nikoder. Naj našemu Jerneju še toliko naročam, da mora biti doma, ko odzvoni Ave ... Mica!

MICA: *(Pride iz hleva.)* Kaj?

PRAPOR.: Kaj pa če biti. Kot vedno, našega Jerneja ni iz gozda.

MICA. Če je kot vedno, zakaj se vznemirjate? Bo že prišel!

PRAPOR.: *(Jo oponaša.)* Bo že prišel, ... bo že prišel! Tebi je lahko reči, ker ni tvoj sin.

MICA: Če bi bil moj sin, se mi tudi ne bi bilo treba vznemirjati. Prvič ko me ne bi ubogal, bi mu jih toliko naložila, da bi tri dni na trebuhu spal, ker bi imel zadnjo plat črno od batin, pa bi bilo njegove neubogljivosti konec.

PRAPOR.: Ja Mica! Ali se ti nič ne smili?

MICA: Jernej? Ta je vseh muh poln. Se mu jaz kaj smilim, ko mi vedno kaj ušpiči? Danes mi je skrnil vedro za mleko v seno. Če se ne bi v seniku skrnil Andražev norček in vsega videl, bi krave še vedno ne bile pomolzene.

PRAPOR.: Kaj pa je Andražev poba delal tukaj?

MICA: Z mamó sta reveža in kadar vdova nima niti pare, pride Andražev k meni po kozarec mleka.

- PRAPOR.: Še tega nam manjka, da bomo hranili otroke izdajalcev!
- MICA: Če mu dam skodelico mleka, vaš grunt zaradi tega res ne bo prišel na kant!
- PRAPOR.: Če pride ali ne, to se tebe ne tiče. Ni mi všeč, da posli kar sami od sebe razpolagate z našim imetjem. Tiste Andraževe pokveke pa nočem videti laziti tu okoli. Naš grunt bo izgubil na ugledu, če ga bodo sosedje videli tu. *(Odide v hišo.)*
- MICA: Pravijo, da se svet vrti. Če je to res, potem se lahko pripeti, da bo tudi ona morala prosjačiti kozarec mleka za svoje. *(Tu pridejo z Jernejem njegovi prijatelji, ne da bi jih Mica opazila.)* Bog mi je priča, da ji tega ne želim, toda to bi morda omehčalo njeno do Andraževih kot kamen trdo srce ... Prišel bo čas, ko bo resnica pljusknila na svetlo in takrat bo za Praportnike groze poln dan!
- JERNEJ: *(Medtem ko ostali fantje ostanejo ob robu odra, se Jernej skrivoma priplazi Mici za hrbet in zavpije.)* Buuuuu!
- MICA: *(Se prestraši. Fantje v smeh. Mica zavpije.)* Ježeš ... sveti križ božji! ... Mulc salamenski! *(Išče palico. Ker je ne najde, sezuje čevelj in ga vrže v Jerneja, ki odskoči. Eden od fantov pobere čevelj in ga vrže drugemu, ta tretjemu itd...Med smehom in vpitjem Mica sopihajoč lovi čevelj, a brez uspeha.)*
- PRAPOR.: *(Pride iz hiše. Govori na pragu.)* Ja, Mica, za božjo voljo, kaj se pa greš? *(Vsi obstanejo. Iz hiše pride Mojca.)* Ali nisi že prestara za take norčije? Seveda, delo pa čaka, ne?
- MICA: Ne grem se nobene norčije. Hočem svoj čevelj, to je vse!
- JERNEJ: Meni ga je vrgla v glavo in če se ne bi umaknil, bi imel sedaj lepo buško.
- MICA: Zakaj me strašiš?
- JERNEJ: Jaz, da bi te strašil? Saj si le ti ena bojzljivka. *(Govori mami in jo objame, da bi se ji prikupil.)* Prišli smo potihem, pa je ona zagnala vik in krik in vrgla vame čevelj. Potem smo ga skrivali, da bi ga ne mogla še enkrat vreči.

- PRAPOR.: Mica! V kuhinji imam polno dela z večerjo, ti pa tukaj počenjaš neumnosti in mi po nepotrebnem kratiš čas. Takoj pojdi v hlev! Ali si že počedila prašičem in jih nakrmila?
- MICA: Prašiče sem že opravila in preden bodo skuhani vaši žganci, bo tudi v hlevu vse v redu. Seveda, če bom imela mir pred vašim lumpom.
- PRAPOR.: Bomo videli! *(Odide v hišo. Fantje se razidejo po svojih domovih. Mojca ostane na odru.)*
- JERNEJ: *(Striže korenček Mici. Za tiste, ki ne vedo, kaj je striči korenček, to na kratko opišem. Z desnim kazalcem se drgne po vrhu levega kazalca, kot da bi z nožem špičil kos lesa.) Šlika šlaka! Šlika šlaka ... (To ponavlja škodoželjno, dokler ne izgine za vrati doma pred Mico, ki gre grozeče proti njemu.)*
- MOJCA: Pa bom spet jaz vsega kriva... kot vedno! *(Govori Mojci.)* Veš, tvoj brat je lump, pri mami bo pa spet najpridnejši otrok v vasi. ()

DRUGI PRIZOR

Andražev norček, Mojca in Jernej

- NORČEK: *(Pride iz nasprotne strani. Na hrbtu nosi precejšno butaro dračja. Tilho pokliče.)* Mojca!
- MOJCA: *(Se obrne proti norčku.)* O, ti si, Andražek.
- NORČEK: Ali rabite kaj dračja za v kuhinjo? Za kos kruha ga dam.
- MOJCA: Veš, mati neradi vidijo, da se tukaj potikaš.
- NORČEK: Tudi jaz nisem rad tukaj.
- MOJCA: Zakaj?
- NORČEK: Jernej me pretepa. Pravi, da sem pokveka in neumen tepec ... *(Važno.)* Veš, ampak jaz nisem neumen. Vem veliko stvari, o katerih se drugim še sanja ne!
- MOJCA: Ti, da veš veliko stvari, ki jih drugi ne vedo?
- NORČEK: Vem!
- MOJCA: Zakaj bi ravno ti vedel, kar je drugim neznano?

- NORČEK: Meni jih pove tisti gospod v gozdu.
- MOJCA: Kdo govori s teboj v gozdu?
- NORČEK: Tisti, ki toži, da je vedno sam.
- MOJCA: O kom pa govoriš?
- NORČEK: On mi pravi, da ne smem govoriti o njem ... Ali bi kupila? Veš, prodajal sem to dračje po drugih hišah, toda nihče ga ne potrebuje. Z materjo sva zelo lačna, danes še nisva ničesar jedla.
- MOJCA: Tukaj me počakaj, prinesla ti bom kos kruha. *(Odide v hišo.)*
- NORČEK: *(Položi na tla butaro in se usede nanjo tako, da kaže hrbet vhodnim vratom hiše.)*
- JERNEJ: *(Najprej se pokaže na oknu, potem se pa neslišno prikrade norčku za hrbet.)* Kaj ti nisem rekel, da tu nimaš ničesar iskati? *(Med govorjenjem začne neusmiljeno tolči po njem. Norček pade na tla, se zvija in pritajeno joče, na obrazu se mu mora videti blazen strah. Med udarci in brkami se pobere in odkreva v smer, od koder je prišel. Jernej se škodoželjno reži in se usede na butaro, tako kot je prej sedel norček.)* To naj bo zaplemba po dobljeni bitki.
- MOJCA: *(Pride iz hiše s kosom kruha.)* Kaj delaš tukaj? Kje je pa Andražev?
- JERNEJ: Andražev? Tisto neumno pokveko misliš? Kaj pa on tebe briga?
- MOJCA: Kos kruha sem mu prinesla.

LUČ: POČASI SE STEMNI

- JERNEJ: Ničesar mu ne boš dala. *(Ji iztrga kruh iz rok in ga pohodi.)* Raje vidim, da ga psi požro, kot da ga poje tista pokveka. Sicer pa, kakor vidiš, ga ni tukaj, dračje pa tudi nima nikjer zabeleženega njegovega imena. *(Se škodoželjno zareži, razveže butaro in jo brcne, da se razleti. Potem odide v hišo.)*
- MOJCA: *(Se razgleduje okoli.)* Biti revež je že samo po sebi hudo, če si pa še grbast in telesno skrivenčen, pa še brez očeta, mora biti pa neznosno. Kaj lahko tak človek

pričakuje od življenja? (*Gre proti hiši. Ko pride norček, se skriva in ko se prepriča, da je norček ni opazil, vidno prisostvuje sceni.*)

NORČEK: (*Pride in gleda na vse strani.*) Nikogar ni! To je dobro, da ga ni vrgel psu. (*Pobere pohojeni kos kruha, ga malo obriše in ga slastno začne jesti. Obenem začne na novo povezoovati butaro.*)

MICA: (*Pride iz hleva, v rokah ima grablje.*)

NORČEK: Joj! Ne z grabljami! Nisem kradel, kruh je bil na tleh. Nekdo ga je vrgel proč. Bil je tudi pohojen! (*Hoče zbežati, toda Mojca ga zadrži.*)

MOJCA: Andražek, nič se ne boj. Hotela sem ti dati ta kos kruha. Toda, ko je Jernej zvedel, da je kruh namenjen tebi, mi ga je vzel in vrgel proč. Zakaj me nisi počakal?

NORČEK: Saj sem te! Toda prišel je Jernej in me začel tepsti, tako da sem moral zbežati. Vrnil sem se, da bi vsaj mojo butaro rešil in jo skušal prodati drugje.

MOJCA: Kar vzemi jo. Mi je ne potrebujemo. Kadar jo bomo potrebovali, bom že mater pregovorila, da jo bo od tebe kupila. Pojdi sedaj, noči se. (*Mu pomaga naložiti na hrbet butaro in ga spremlja do izhoda odra. On odide, ona gleda za njim in globoko vzdihne. Odide v hišo.*)

MICA: (*Je stalno gledala, kaj se dogaja na odru in ko Mojca gleda za norčkom reče.*) Tako kakor je Jernej hudičevo seme, je Mojca angel v človeški podobi! (*Gre k hiši, nasloni grablje na steno in odide v hišo.*)

LUČ: TU MORA BITI ŽE NOČ Z MOČNO LUNINO SVETLOBO.

TRETJI PRIZOR

Lojze, Praportnica, Janez, Mica, Jernej in Mojca.

LUČ: SKOZI OKNO NAD MIZO NAJ SIJE LUČ NANJO.

LOJZE: (*Pride iz hiše s Praportnico. On sede na klop, ona pogrne mizo in sede na stol. Mica prinese steklenico vina in vrč vode ter pet kozarcev in odide nazaj v hišo.*) Janez!

- JANEZ: *(Odgovori iz hiše.)* Praportnik, kaj pa hočete?
- LOJZE: Ko boš povečerjal, pridi sem, nekaj se moramo pomeniti. Rad bi slišal tudi tvoje mnenje.
- PRAPOR.: Kaj se boš zopet zaganjal v tisto znamenje, ki stoji v našem gozdu?
- LOJZE: Točno! Danes sem hodil tam okoli. Pa kaj bi pravil, sama veš, kaj me moti.
- PRAPOR.: Ravno zaradi tega se bojim, da bo med ljudmi veliko govorjenja, če boš tam kaj ukrenil.
- MOJCA IN JERNEJ: *(Mojca sede na klop med materjo in očetom in prebira fižol. Jernej na drugi strani očeta je jabolko.)*
- JANEZ: *(Pride in se usede na stol na drugem koncu mize.)*
- MICA: *(pride iz hiše.)* Če me ne potrebujete, bi šla kar v posteljo.
- PRAPOR.: Kar pojdi, bom že sama pospravila.
- MICA: Lahko noč! ... Saj sem vedela, da moram še nekaj povedati ... Prasica se je nekam čudno obnašala, se mi zdi, da se pripravlja, da bo povrgla.
- LOJZE: Bo še to noč?
- MICA: Mislim, da ne, toda paziti bo treba, a za vsak slučaj sem prasca zaprla zase, če bi bilo ponoči, da ne bi mladičev požrl. Torej lahko noč! *(Odide v hišo.)*
- LOJZE: Kako pa je s telico?
- JANEZ: Ciki, kakor sem izračunal, manjka še en teden. Kljub temu sem govoril z živinozdravnikom in si je za beležil datum. Mislim, da bo vse v redu.
- LOJZE: Pustimo sedaj to! Si ti kaj slišal, kaj govorijo po vasi o tistem križu na Rebernici?
- JANEZ: Pri vas sem šele pet let in križ je bil takrat že postavljen.
- LOJZE: Ko sem se jaz priženil na ta Šarovčev grunt, je tudi že bil. Toda malo ljudi je vedelo zanj.
- PRAPOR: Lojze, kolikokrat sem ti že rekla, da se tistega križa ne dotikaj. Nihče ne ve zagotovo, kdo ga je postavil. Govorijo pa vse mogoče izmišljotine. Zatrdno vem, da je bil postavljen tam okoli leta 1960. Šarovec, moj oče,

- ga je prvič omenil avgusta ali celo septembra, ko ga je partija dolžila, da ga je on postavil, kar se je tudi šušljalo po vasi.
- LOJZE: In se nikomur ni zdelo čudno, da je nekdo v gozdu, ki je takrat bil v državni lasti, brez dovoljenja postavil to znamenje in na kraju, kjer ni nobene ceste ne križišča, ki je čisto od rok?
- PRAPOR: Seveda se je! Do sedaj nisem hotela govoriti o tem, kar mi je rajni oče povedal na smrtni postelji. Rekel mi je, da je imel sitnosti v partiji, ker so njega dolžili, da je dal postaviti tisti križ. Sedaj so se časi spremenili in proti tistemu križu ni več nobene gonje.
- JANEZ: Tudi jaz sem o tem mnogo slišal v gostilni, ko je vino marsikomu odvezalo jezik. Toda nič točnega. Samo ta je slišal, kar je slišal od drugega in ta od tretjega in tako dalje.
- LOJZE: Hočem narediti konec prižiganju sveč. Lahko bi nastal hud požar, ker je tako na samem; ko bi opazili dim na nebu, bi bilo že prepozno. Zaenkrat je videti, da ne hodi tja dosti ljudi. Vsaj jaz nisem mogel do sedaj nobenega videti tam. Žena, ali ti je rajni oče kaj več povedal?
- PRAPOR.: Kar bom sedaj povedala, mi je zaupal na smrtni postelji. Naročil mi je: »O tem, kar ti bom povedal, ne govori okoli, če količkaj ceniš življenje in svobodo. Za mnogo manj so nekateri izgubili življenje.«
- LOJZE: Tvoj oče je umrl leta 70.
- PRAPOR.: Da, bilo je 7 septembra 1970, ko sem bedela ob umirajočem očetu. Bilo je po tistem, ko je odhajal od njega gospod župnik. Videla sem, da je bil umirjen. Vprašala sem ga, če kaj želi. Rekel mi je: »Sedaj je vse v redu«
- LOJZE: Kako, tvoj oče je prosil za duhovnika? On, ki je na mitingih vedno govoril proti farjem nam, ki smo takrat bili komunistična mladina, nam zabičeval Marksovo navodilo, da je vera opij za ljudi in da je treba vse verske vražarije odpraviti... In ti ni nič drugega povedal?

- PRAPOR: Seveda mi je! Ne bodi nestrpen! Začel je z vprašanjem, če vem, kje je Reberniški gozd. »Seveda«, sem mu odgovorila.« Vedno ste se hudovali, če smo otroci hodili tja nabirat borovnice ali gobe, zaradi globokih brezen, ki jih je v tistem gozdu vse polno.« Med vojno je bilo nevarno zaradi partizanov. Po vojni je pa oblast prepovedala vstop in vojska je stražila vse dostope.
- JANEZ: Ena od teh govoric v gostilni je bila, da je tam vojska eksperimentirala s strupenimi plini. Posebno Pavel Gradiša, ki je bil takoj po vojni župan, glavni tajnik partije in kominformovec, je to zatrjeval, ko so mu omenili, da iz tistega gozda zelo smrdi po gnilem, kadar veje močan veter od tiste strani.
- PRAPOR.: Oče mi je tudi pravil, da so cele mesece sredi petinštiridesetega leta vojaški kamioni vozili vanj in da so veliko brezen zasuli ali minirali.
- LOJZE: Takrat ta gozd ni bil naš. Precej let po tistem sem ga kupil na dražbi. Zato pustimo to, posebno, če je res, kar se vedno močneje govori. Če je količkaj resnice na tem, bo namesto enega, ki sedaj hodi na vse svete prižigat svečko, hodilo tja na desetine ljudi in bo res nastal kak požar.
- JERNEJ: Jaz pa vem, kdo hodi vedno tja!
- LOJZE: Ali ti nisem zabičal, da ne hodi sam v tisti gozd?
- JERNEJ: Oče, skoraj petdeset let je, odkar je vojne konec, tudi Slovenija je sedaj samostojna. Česa naj se pa bojim? Saj ne hodim sam. Vedno grem s svojimi prijatelji. Če bi se komu kaj pripetilo, bi mu drugi pomagali ali pa prišli iskat v vas pomoči. Tam najdemo veliko praznih nabojev, svetinjic in tudi kak strgan rožni venec smo našli.
- PRAPOR.: Seveda, jaz se pa tresem, ko te ni iz gozda domov. Kam si pa skrila, kar si našel? Saj mi nisi nikoli ničesar pokazal!
- JERNEJ: Župnik nam vse odkupi. Pravi, da raziskuje povojne dogodke. Da so antropologi in zgodovinarji, ki se za take najdbe zanimajo ... (*Skrivnostno.*) Vem tudi, kdo prižiga sveče!

- LOJZE: Kdo?
- JERNEJ: Andraževka in njena pokveka.
- PRAPOR.: Andražev norček?
- MOJCA: Morda je imel v mislih Križanega, ko mi je omenil, da se edino z gospodom, ki je v gozdu, dobro razume.
- LOJZE: Kako to misli?
- MOJCA: Več ne vem! Rekel mi je, da mu je gospod naročil, naj o njem z nikomer ne govori, ker mu nihče ne bo verjel, da se res z njim pogovarja.
- JERNEJ: Kakšen gospod? Videl sem ga govoriti s tistim kosom lesa na križu. In nismo prav nič slišali, da bi mu tisti les kaj odgovoril! Zato mu vsi pravimo Andražev norček, ker je to, kar dela, res noro. Toda vedno, ko nas zagleda, zbeži in ker pozna vse votline, jarke in podzemске rove, ki so jih pustili partizani, nam kar izgine izpred oči.
- PRAPOR.: Ura je že gotovo čez deset. Otroka, pojdita spat!
- MOJCA: Lahko noč! *(Ko odide v hišo odnese svoje stvari.)*
- JERNEJ: Nočem! Prav nič nisem zaspan.
- LOJZE: Seveda, zjutraj te pa ni mogoče spraviti iz postelje. Jutri moraš pripeljati voz suhega listja za steljo v hlevu.
- JANEZ: Za postiljati v hlevu ga ni več in jutri nameravam kidati gnoj. Ti mi boš pomagal nositi na gnojišče.
- JERNEJ: To si pa kar misli! Jaz ne bom gnoja kidal niti nosil na gnojišče! *(Reče togotno.)* Lahko noč! *(Odide v hišo.)*
- LOJZE: Jerneja bom moral kar močneje prijeti. Sedaj med počitnicami, ko ne hodi na univerzo, ga moram vpreči, da se bo končalo tisto pohajkovanje po Rebernici.
- PRAPOR.: Kaj, ko pa pride ponj cel roj pobov iz vasi in gredo raziskovat po gozdovih! Takrat izgine kot kafra.
- LOJZE: Temu bom moral narediti konec! Temno je že, mislim, da smo vsi potrebni počitka. *(Vsi vstanejo. Lojze odnese steklenico. Janez vrč in kozarce, ter odideta v hišo. Praportnica pospravi mizo, odnese vse v hišo in zapre vhodna vrata.)*

ČETRTE PRIZOR

Norček, Mojca, Jernej, Miro, Sašo, Štefan in Ilič

LUČ: V OKNU NA DESNI STRANI VRAT, KODER NAJ BI BILA MOJČINA SOBA, NAJ SE PRIŽGE LUČ, KI BO OSVETLJEVALA PRIHODNJI PRIZOR.

SAŠO: *(Pride pred lučo z Iličem in Štefanom.)* Ne ropotajta! Vsak čas bo Jernej tukaj. Prosil me je, naj vaju ob tej uri pripeljem sem. Nekaj važnega se moramo pomeniti.

ILIČ: Prav gotovo je kaj v zvezi z gozdom na Rebernici. *(Vsi se oddaljijo od luče).*

LUČ: SVETLOBA, KI JE SIJALA SKOZI LEVO OKNO NA ZUNANJO MIZO UGASNE.

JERNEJ: *(Tiho in počasi odpre okno nad mizo in zleze skozi na tla.)* Živijo, fantje! Pojdimo proč od oken, da nas kdo ne bi slišal. *(Se premaknejo.)* Tako, tukaj bo dobro! Sašo, ali nisi sporočil Miru?

SAŠO: Seveda sem! Obljubil mi je, da pride. Ne vem, kaj ga zadržuje.

JERNEJ: Štefan, poglej, če že prihaja, da mi ne bo treba dvakrat razlagati.

ŠTEFAN: *(Gre gledat. Takoj se vrne.)* Že gre. Takoj bo tukaj.

MIRO: *(Pride zasopel.)* Oprostite, nisem se mogel takoj izmuzniti. Oče je bil zopet pijan. Norel je po hiši in preklinjal vojno in poveljna leta. Po žlebu sem se moral spustiti iz sobe na vrt, da sem lahko prišel.

JERNEJ: Sedaj smo vsi!

MIRO: Nameravaš začeti z vasovanjem in hočeš, da bi ti pomagali peti podoknico?

SAŠO: Ta bi bila dobra! Fantje bi nas hitro izsledili in nas vse pometali v potok.

JERNEJ: Še na misel mi ne pride, da bi sedaj lezel pod kako okno. Veliko bolj važne stvari mi rojijo po glavi. Danes se je moj oče pogovarjal z materjo o Reberniškem gozdu.

- Zdaj mi je jasno, od kod tisti naboji, svetinjice in ostala krama.
- ŠTEFAN: Saj cela okolica ve, kaj se je tam dogajalo. Toda, če si kaj javno omenil, si še ti romal v gozd in te ni bilo več iz njega.
- SAŠO: Tudi pri nas vedo povedati, da so tam pobijali vojake tujih narodnosti in tudi Slovence, ki so nasprotovali komunistični revoluciji.
- MIRO: Kakšne neumnosti pa klatita? Zakaj pa jaz nisem o tem ničesar slišal!
- SAŠO: Ker je bil tvoj stari oče v vasi zaupnik partije, tvoj oče pa skojevec. Vi tudi nimate nobenega pogrešanega ali takega, ki bi po vojni zbežal v Avstrijo. Še danes ljudje neradi govorijo o tem.
- JERNEJ: Zato sem vas poklical. Naredimo pohod na Rebernico in se lotimo raziskovanja raznih brezen.
- SAŠO: Poznate tisti samotni križ? Mama ve povedati, da mora biti tam prav gotovo kak grob. Andraževa hodi na Vse svete tja prižigat sveče.
- ILIČ: Sedaj mi je jasno! Seveda! Kako mi ni prišlo prej na misel!
- NORČEK: *(Si sveti z žepno svetilko, ki jo takoj ugasne in se skrije. Na hrbtu nosi majhno vrečko krompirja in čebule.)*
- JERNEJ: O čem govoriš?
- ILIČ: Štefan, ti si bil z menoj, ko sva zadnjič prodajala župniku svetinjice in končke raztrganih rožnih vencev. Se spomniš, kaj naju je vprašal?
- ŠTEFAN: Seveda. Če smo še kaj drugega našli.
- ILIČ: Meni se je čudno zdelo in sem vprašal, kaj misli, da bi lahko še našli? » Kaj takega, ki bi vas morda prese-netilo« mi je odgovoril. Zdaj vem, na kaj je mislil. Spraševal naju je, če sva morda našla kake človeške kosti.
- JERNEJ: V nedeljo, navsezgodaj, se dobimo pri Grčarjevem kozolcu.
- ILIČ: Ob šestih, vam je prav?
- JERNEJ: Meni je prav! Toda o tem naj nihče ne črhne besedice. Drži?
- MIRO: Drži!

- JERNEJ: Pojdimo, da ne bo kdo sumil in nam preprečil pohoda. Zdravo vsem skupaj!
- SAŠO: Jaz pridem pozneje, ker bodo starši hoteli, da grem z njimi k deseti maši.
- ŠTEFAN: Tudi jaz bom prost po enajsti uri. Prideva za vama.
- MIRO: Kako moreta v teh modernih časih verovati v farške bajke?
- SAŠO: Ravno to sem očital mojim staršem. Oče me je samo pogledal in rekel:« Ko mi boš lahko odgovoril na vprašanje, ki ti ga bom stavil, od takrat ti ne bo treba hoditi k maši.»
- MIRO: In kakšno je bilo to vprašanje?
- SAŠO: Rekel mi je, naj mu povem en sam primer, s katerim bi dokazal, da je kaj nastalo iz nič in potem bi mi priznal, da Bog ni potreben! Do danes mu ni nihče mogel odgovoriti na to vprašanje.
- MIRO: Kaj pa Big Bang?
- SAŠO: Kdo je pa ustvaril Big Bang? Oče mi je tudi rekel, da so že Grki prišli do zaključka, da učinek ni nikdar večji od vzroka. Torej iz nič ne more postati nekaj.
- MIRO: Prav gotovo bodo znanstveniki prišli do tega, da svet za svoj nastanek ni potreboval Boga!
- SAŠO: Ko boš za to odkritje zvedel, mi ga povej, do takrat me pa pusti verovati.
- VSI: *(Vsi odhajajo v smer, od koder so prišli.)*
- JERNEJ: *(Zlobno.)* Če bo treba podreti tisti križ, ga bom podrl. To bo gledal Andražev norček, ko ne bo imel več sogovornika. Kar s smrekami se bo moral pogovarjati. Ha, ha ... *(Potihoma zleze skozi okno, tako kot je prišel.)*

PETI PRIZOR

Mojca in Andražev norček

GLASBENA ZAVESA / KONEC GLASBENE ZAVESE

- NORČEK: *(Glasno in jokajoče.)* Podreti hočejo mojega Gospoda! *(Se prestraši lastnega glasu.)* O, joj!

- MOJCA: *(Odpre okno. Oblečena je v spalno srajco.)* Andražek, ali si ti?
- NORČEK: Ali si ti, Mojca?
- MOJCA: Kaj noriš tu okoli? Pojdi domov, gotovo tvojo mamo skrbi, da se ti ni kaj pripetilo.
- NORČEK: Ne, ker me je ona poslala h gospe Mari, od Karitas, da mi je dala nekaj krompirja in čebule. Toda, ali veš, kaj namerava tvoj brat?
- MOJCA: Hitro mi povej, ker ni lepo, da govoriva ob tako pozni uri. *(Nagajivo.)* Mislili bodo, da pri meni vasuješ.
- NORČEK: *(Žalostno.)* Kako naj bi jaz vasoval? Pokveka, kakršna sem, ne bom nikdar vasoval. Katera bi me pa marala?
- MOJCA: Kaj mi hočeš torej povedati?
- NOČEK: Šel sem tu mimo domov, ko vidim ljudi na vašem dvorišču. Bili so Jernej in njegovi prijatelji. Tisti, ki me pretepajo, če me le morejo. Razločno sem slišal, ko je Jernej zagotavljal, da bo podrl tistega gospoda, s katerim jaz govorim.
- MOJCA: Kako naj bi Jernej podrl tvojega skrivnostnega gospoda?
- NORČEK: Tisti ni samo Gospod. Tistemu pravijo Križani ali Kristus.
- MOJCA: *(začudeno.)* Križani? Tistemu, ki je na križu? In ti se z njim pogovarjaš?
- NORČEK: Da, tako kot se sedaj s teboj!
- MOJCA: Saj je vendar samo lesena podoba! Kako se more les s tabo pogovarjati? Andražek, ni lepo, da se lažeš!
- NORČEK: Saj sem vedel, da mi ne boš verjela. To mi je že Križani rekel, ko mi je naročil, naj nikomur ne povem, da govorim z menoj.
- MOJCA: Kako pa je bilo, da sta se začela pogovarjati? Kako si se pa ti odzval?
- NORČEK: Bilo mi je lepo in pri srcu toplo!
- MOJCA: Ali te je on prvi ogovoril?
- NORČEK: Bilo je pred meseci. Nabiral sem borovnice za prodajo v vasi. Nisem videl, da me je sledil tvoj brat. Ko sem

imel že polno kanglico borovnic, je zahteval, naj mu jo dam.

MOJCA: Jernej jo je hotel?

NORČEK: Tudi Miro in ostali, ki so bili z njim. Ker mu je nisem hotel dati, saj bi z njo lahko kaj zaslužil za kruh ali drugo hrano, so se vsi vrgli name in mi jo iztrgali iz rok. Potem je Jernej prijel za suho vejo, ki je bila ob meni in me začel z njo tepsti. Tudi po glavi me je nekdo hudo udaril in izgubil sem zavest.

MOJCA: In ko si bil v nezavesti, si slišal, da ti je nekdo govoril?

NORČEK: Ne! ... Ne! ... Ne! ... Njegov glas me je prebudil...

GLASBENA ZAVESA: NORČEK NADALJUJE Z BESEDILOM

(Zelo čustveno.) Bil je lep glas, tolažeč, zdelo se mi je, vsaj tako sem čutil, kakor da glas prihaja iz odprtih nebes, ta glas me je božal po ranah in okrvavljenih laseh. Čutil sem neko blaženo toploto in nedopovedljiv mir. Obdajal me je neizrecno lep barvit žar. Bilo je tako lepo in svetlo, da sem pozabil, da sem na tem svetu, ker me je prvikrat nekdo ljubeče ogovoril!

MOJCA: Kaj ti je rekel, da ti je bilo tako lepo?

NORČEK: *(Zamaknjen.)* »Ljubček«, je rekel: »Andražek, saj te tako kličejo, nič ne jokaj! Poglej mene, od bičanja sem bil ves v ranah. Tako, kot so tebi ukradli kanglico z borovnicami, so meni pobrali obleko, me pretepali, da sem bil ves krvav in še, ko sem padal po tleh, so me suvali in tolkli.«

MOJCA: In si ga tudi videl?

NORČEK: Ko sem vstal in se obrnil v smer od koder je prihajal glas, nisem videl nikogar, tam je bil samo tisti križ, toda iz njega so prihajali močni prameni svetlobe, ki pa niso bili slepeči. Bilo mi je čudovito lepo pri srcu!

MOJCA: Norček, tebi se je zdelo, da slišiš besede, ki si jih vedno hotel slišati, pa ti jih nikdar nihče ni privoščil. Zato ti je bilo čudovito!

NORČEK: Saj sem vedel, da mi ne boš verjela! Zato ti ne bom več pravil.

- MOJCA: Sedaj pojdi domov, da tvoje mame ne bo skrbelo.
- NORČEK: Mojo mamo bo skrbela le vreča s krompirjem in čebulo. Zame je pa ne bo nič skrbelo. Pravi, da ima samo sramoto in težave zaradi mene. Da sem samo za nadlego prišel na svet.
- MOJCA: Pojdi domov, vsak čas bo ura polnoč. Lahko noč! *(Ne čaka odgovora, temveč nalahno zapre okno.)*

LUČ: V MOJČINI SOBI UGASNE LUČ.

- NORČEK: *(Se odmakne od okna, pozabi na vrečo in govori sanjavo sam sebi.)* Rekla je, da bodo mislili, da vasujem pri njej... Ko bi le rekli o meni kaj takega... Toda Andražek, ti nikdar ne boš čutil ljubečega pogleda na sebi, niti tople dlani na svojih licih, še manj toplega poljuba na svojih ustnicah. Ne bo ti dano, da bi položil glavo na bujna prsa ženi, ki bi se nahajala v blagoslovljenem stanju po tebi ... Nihče mi ne bo rekel oče!... Vedno bom le pokveka in nadležno bitje ... Zakaj me nihče ne mara?

KONEC GLASBENE ZAVESE

- ANDRAŽ: *(Pride. Čez rame ima volnen plet. Sveti si z žepno svetilko. Huda, toda ne preglasna, da ne bi koga zbudila.)* Kje vendar hodiš, pokora nepotrebna? Ali si zopet pozabil vrečo pri tistem križu?
- NORČEK: *(Se zave in hitro odkreva ponjo k oknu.)* Nisem pozabil. Tukaj je!
- ANDRAŽ.: Kaj si pa delal pri tistem oknu? Ali ne veš, da Praportnica ne mara, da se tukaj potikaš. Naj kaj zmanjka, pa bo mene obdolžila, da sem te poslala krast!
- NORČEK: Mama! Odkar govorim s Križanim, vem kaj je dobro in kaj slabo. Zato nikdar ne bom vzel ničesar, kar ni mojega.
- ANDRAŽ.: Nehaj mi kvasiti o tistem križanem in da se z njim pogovarjaš. Ne imej me za norca! Edini resnični norec si ti! *(Mu da zaušnico.)*
- NORČEK: *(Glasno.)* Mama, ne! ... Ne bom več govoril.

LUČ: V LEVEM OKNU NAD MIZO.

LOJZE: *(Iz hiše.)* Kdo je tam zunaj? *(Odpre okno nad mizo. Na sebi ima samo majico z dolgimi rokavi in hlače.)*

ANDRAŽ.: Ali si sedaj zadovoljen, ko si prebudil Praportnika?

LOJZE: Kaj vendar počnete ob tej uri na našem dvorišču?

ANDRAŽ.: Sina sem iskala in sem ga tu našla. Kaj morem, norec je.

LOJZE: Poberita se od tod! Tu nimata ničesar iskati!

ANDRAŽ.: Ali si gotov, da nam ne pripada ničesar od Šarovčevega grunta?

PRAPOR.: *(Pride na dvorišče v spalni srajci)* Za božjo voljo, kaj se tu dogaja?

LOJZE: Nič! Andraževa je ravno tako usekana kot njen sin. Napodil sem ju, ker delata kraval v takih poznih urah, ona pa si dovoli odgovarjati mi!

JERNEJ: *(Pride skozi vrata in obstane pri njih. Na sebi ima samo majico in hlače.)* Oče, ali hočeš, da jih z grabljami napodim? *(Prime za grablje, ki jih je Mica pustila naslonjene na steno in gre grozeče proti Andraževima.)*

PRAPOR.: *(Zavpije in mu hoče grablje iztrgati iz rok.)* Za božjo voljo, Jernej, ne!

LUČ: LUČ V DESNEM OKNU.

MOJCA: *(Mojca odpre svoje okno in se nasloni nanj.)* Mama, kaj se je zgodilo?

LOJZE: *(Pride skozi vrata.)* Do sedaj še nič! Toda, če mi bo še enkrat ugovarjala, jo bom s temi grabljami, da si bo zapomnila, kdaj se je upala zoperstavljeti gospodarju na Šarovščini!

JANEZ in MICA: *(Prideta skozi vrata in se zadržita v ozadju. Ona ima na sebi spalno srajco, on majico z dolgimi rokavi in hlače.)*

ANDRAŽ.: Samo poskusi udariti in prisežem pri tistem, ki leži v Reberniškem gozdu, da bom zrušila Šarovsko gruntarsko ošabnost v prah in da se boste plazili okoli mene kot ogabne krote!

JERNEJ: Edino, kar je tukaj ogabnega, je tvoj jezik in tvoj izrodek, ki mu praviš sin. *(Se zažene v Andražovo in jo podere. Preden pride Janez do Jerneja, ta začne daviti norčka.)*

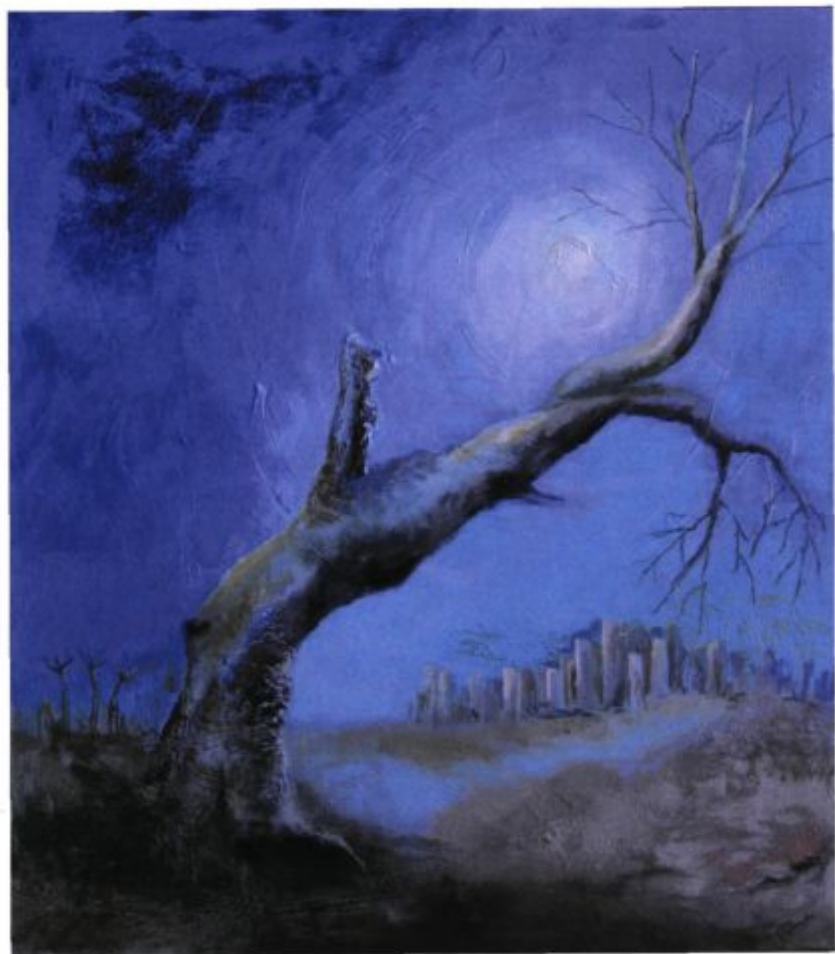
- MOJCA: Jernej, ne!!!
- JANEZ: *(Se mu posreči odstraniti Jerneja. Lojze in Praportnica sta kakor okamnela.)*
- MICA: *(Gre pobirat Andraževo.)* Saj sem vedela, da se bo prej ali slej zvedelo. In takrat naj Bog pomaga!
- ANDRAŽ.: Pusti me! *(Kleči.)* Kakor se pišem Andraževo, nisem nič lagala. Vprašaj svojo ženo, ki je bila pri smrtni postelji starega Šarovca.
- PRAPOR.: Lepo vas prosim, ne poslušajte je!
- MOJCA O čem govori ta ženska? *(Vsi gledajo srepro v Praportnico.)*
- PRAPOR.: *(Ta si pokrije obraz z rokami in začne močno hlipati in pade na kolena. To naj bo tako zrežirano, da bo padla na kolena pred Andraževo.)* Bog se nas usmili! *(Zelo poudarjeno.)* Mi nismo krivi!

GLASBENA ZAVESA...

(Vsi gledajo nepremično v Praportnico, dokler se zavesa popolnoma ne zapre.)

ZASTOR *(SE HITRO ZAPRE)*

KONEC GLASBENE ZAVESE.

Andrea Quadri Brula,
»ESA CIUDAD« - mešana tehnika

DRUGO DEJANJE

V Reberniškem gozdu. V ozadju naj se tla in drevesa dvigajo v hrib. Oder je majhna jasa, ki je obdana od vseh strani s košatimi smrekami. Pred njimi naj bodo manjše smreke, kot da je med njimi precej let razlike. Med smrekami naj bodo upodobljene skale različne velikosti, razmetane sem ter tja. V desnem kotu naj stoji velik križ brez običajne strehe in ozadja, ki jih imajo znamenja v Sloveniji. Na križu naj visi Kristus in sicer precej okrvavljeno obarvan.

GLASBENA ZAVESA**ZASTOR****GLASBENA ZAVESA, NADALJUJE MED GOVORJENJEM****PRVI PRIZOR**

Jezus, ki ga ni videti, in norček

Blagri, ki so navedeni v tej sceni, so prepisani iz evangelija sv. Mateja. Poglavje 5 od 3. do 12. vrstice.

TEMNO LUČ: NAJ BO MALENKOSTNO.

NORČEK: *(Sedi daleč od križa. Nekaj časa je tišina.)*

LUČ: MOČNA LUČ IZZA KRIŽA. ČE JE MOGOČE V SPREMINJAJOČIH BARVAH. TAKA NAJ BO VEDNO KADAR GOVORI JEZUS.

JEZUS: *(Vedno govori iz ozadja odra.)* Sem se ti morda kaj zameril?

NORČEK: Ne! *(Ponovna tišina.)*

JEZUS: Mi ne boš ničesar povedal? ... Ali ne veš, da berem v tvojem srcu?

NORČEK: Vem!

JEZUS: Toda vesel sem, če mi potožiš, kaj te teži.

NORČEK: Bojim se, da ti ne bo ugajalo, tako kot meni ne.

- JEZUS: Poglej me na tem križu. Se mi lahko pripeti še kaj hujšega?
- NORČEK: Tebi ne. Meni bi pa bilo hudo, če bi me zapustil.
- JEZUS: Bojiš se, da bi te jaz zapustil?
- NORČEK: Vem, da me ti sam od sebe ne boš zapustil!
- JEZUS: Ali me misliš ti?
- NORČEK: Jaz nikdar!
- JEZUS: Čemu torej tvoja bojazen?
- NORČEK: Saj veš!
- JEZUS: Zakaj mi pa ti ne poveš?
- NORČEK: Ker veš, kaj namerava Jernej in nič ne ukreneš, da bi to preprečil.
- JEZUS: Zakaj bi moral to preprečiti?
- NORČEK: Saj veš, če tebe odstranijo, komu bom lahko potožil preganjanje, ki ga trpim?
- JEZUS: Ko sem hodil po Galileji, sem na gori učil. »Blagor njim, ki so zaradi pravice preganjani, zakaj v njih je nebeško kraljestvo.«
- NORČEK: Ne razumem te!
- JEZUS: Poslušaj me. Zagotavljal sem tudi: »Blagor ubogim v duhu, zakaj njih je nebeško kraljestvo.«
- NORČEK: Razloži mi, da bom razumel, kaj mi hočeš povedati.
- JEZUS: Ker si ponižen in ker te zaradi mene preganjajo, je v tebi nebeško kraljestvo in v nebeškem kraljestvu sem jaz, torej sem jaz v tebi.
- NORČEK: Ni lahko bivati med ljudmi, če te imajo za norca, kljub temu, da si ti v meni.
- JEZUS: Zakaj te imajo za norca?
- NORČEK: Ker so me slišali s tabo govoriti, tebe pa ne slišijo, mislijo, da sem norec, da si domišljam, da govorim z lesenim križem.
- JEZUS: Učil sem tudi: »Blagor vam, kadar vas bodo zaradi mene zasramovali in preganjali in vse hudo zoper vas lažno govorili.«
- NORČEK: Ko te ne bo, kam naj se zatečem?

JEZUS: Jaz bom vedno s teboj!

NORČEK: Seveda, v mojem srcu. Toda ti veš, da te jaz potrebujem prisotnega ob meni, ne samo v meni. Ko vem, da si ti pri meni, z lahkoto prenašam krivico in zasramovanje.

JEZUS: Na gori sem tudi učil: »Blagor lačnim in žejnim pravice, kajti ti bodo nasičeni.«

NORČEK: Težke so tvoje besede danes. Želim si tvojih tolažilnih besed.

JEZUS: Ko bo prišel pravi čas, boš razumel, kako tolažilne so besede, ki sem ti jih danes povedal.

NORČEK: Zakaj mi ničesar ne rečeš o stvari, zaradi katere sem prišel k tebi?

JEZUS: Prosil sem te, da mi potoži, kaj te teži, a ti si se izmikal.

NORČEK: Jernej te misli odstraniti, podreti, morda celo zažgati...

JEZUS: O, maloverni človek! Do nedelje je še veliko časa...

TU MORA BITI KONEC GLASBENE ZAVESE IN PRIČNE ŠUMENJE LISTJA POD NOGAMI

Tvoja mama prihaja.

LUČ: UGASNE.

NORČEK: Joj! To bo huda. Poslala me je po dračje, ki ga je naročila Budinova Ančka. Jaz sem se pa zamotil tukaj, ker mi je lepo pri tebi.

DRUGI PRIZOR

Jezus, norček in Andraževa

ANDRAŽ.: (*Pride hitro, videti je slabe volje*) Kje imaš butaro?

NORČEK: Nisem je še nabral.

ANDRAŽ.: Saj sem vedela, da boš spet norel tukaj in si domišljjal ne vem kaj! Butare pa nobene. Daj si vendar dopovedati! Ko bodo v vasi napeljali plin, še tega bornega zaslužka ne bova več imela.

LUČ: IZZA KRIŽA KAKOR PREJ.

JEZUS: Za drevesi sem ti pripravil lepo butaro. Pojdi ponjo!

NORČEK: Za tistimi?

JEZUS: Da!...

NORČEK: *(Okleva.)*

JEZUS: Mi ne verjameš? Ne bodi maloveren. Ali sem ti kdaj lagal?

NORČEK: Ne!

LUČ: UGASNE.

ANDRAŽ.: Nehaj s svojimi norimi pogovori, mene ne boš pre-pričal, da se pogovarjaš s Križanim. Pred mano se ne delaj neumnega. Takoj se poberi nabirat suhljad.

NORČEK: *(Gre k drevesu in iz ozadja potegne lepo butaro dračja.)* Mama, ni mi treba nabirati. Tukaj je butara!

ANDRAŽ.: Če ti nisi norec! *(Mu da zaušnico.)* Zakaj me po nepo-trebem spravljaš v slabo voljo?

NORČEK: Mama!!!

LUČ: IZZA KRIŽA

JEZUS: Še to si zapomni, ni prav, da se jeziš. Ko sem hodil po Galileji, sem na gori, kakor sem ti povedal, tudi rekel: «Blagor krotkim, ker ti bodo zemljo posedli.» *(Ko Jezus govori, norček gleda na križ.)*

LUČ: UGASNE

ANDRAŽ.: Kaj se obotavljaš in gledaš v prazno? Budinova se je jezila, ko je bila pri nas in spraševala, če si prinesel naročilo.

NORČEK: Mama, že grem.

ANDRAŽ.: *(Mu pomaga naložiti butaro na hrbet.)*

NORČEK. *(Gleda na križ.)* Hvala!

ANDRAŽ.: *(Si predstavlja, da se je njej zahvalil, zato reče.)* Meni se ni treba nič zahvaljevati. Pomagam ti, ker se mi gre za zaslužek, ki smo ga tako potrebni.

NORČEK: Nisem rekel tebi, ampak Križanemu, ki mi je butaro priskrbel!

ANDRAŽ.: Ne norčuj se iz mene. Ali misliš, da ti bom verjela, da je tebi na ljubo, taki nespametni pokveki, kakršen si, Križani stopil s križa in šel dračje nabirat? Če takoj ne izgineš, te bom kar tukaj, pred tvojim Križanim, zlasala in ti nekaj gorkih primazala.

LUČ: IZZA KRIŽA

JEZUS: Pojdi. Ne vznemirjaj mame po nepotrebnem.

LUČ: UGASNE

NORČEK: Že grem. *(Hitro odkreva ven.)*

ANDRAŽ.: *(Gleda nezaupljivo okrog, potem iz predpasnika potegne svečko in jo kleče prižge pred križem. Potem naredi križ in sklene roke k molitvi.)* Za mojega dragega pokojnega Andreja, da bi počival v miru in da bi imela dovolj poguma, da bi pripeljala celo stvar do srečnega zaključka ... Oče naš, ki si v nebesih ... *(Nadaljuje vedno tiše. Nekaj časa je sama.)*

TRETJI PRIZOR

Andraževa, Jernej, Janez

ANDRAŽ.: *(Zamaknjena v molitev, ne opazi, da je prišel Jernej.)*

JERNEJ: *(Obstane. Potem zavpije.)* Kaj delaš v našem gozdu?

ANDRAŽ.: *(Se najprej prestraši in naglo vstane. Potem reagira.)* V vašem gozdu? Na vašem hribu? Ali veš, koliko grozote je v tem gozdu? Če bi te stare bukve spregovorile, kaj se je pod njimi dogajalo, ko tebe še na svetu ni bilo, če bi korenine teh mladih smrek povedale, odkod njihov drevesni sok in po kakšnih okostjih se jim raztezajo korenine in kot ovijalke v stiskalnih oprijemih lomijo strohnjene kosti, ne bi govoril o vašem gozdu. Ta gozd je last vseh nas, ki imamo tukaj pokopane naše najdražje. Posebno bi moral biti moj gozd, ker sem v njem bila oropana vsega.

- JERNEJ: Ne prižigaj sveč v gozdu. Ali bi rada naredila požar in nam ga uničila?
- ANDRAŽ: Mislim, da bi bilo prav, če bi ves gozd obenem gorel, tako bi bil »bakla nema«, kot je napisal pesnik, saj je ta gozd en sam grob!
- JANEZ: *(Od zunaj in od daleč.)* Jerneeeej!... Jerneeeej!
- JERNEJ: *(Zavpije nazaj.)* Že greeem!..*(Andraževi.)* Pri priči ugasni tisto svečo! *(Ne da bi čakal, kaj bo ukrenila Andraževa, vzame svečo in jo upihne.)*
- ANDRAŽ.: Pusti mi svečo! Sveča je moja! Nimam druge. *(Mu jo hoče s silo vzeti.)*
- JERNEJ: *(Jo pahne od sebe, da pade na zemljo in jo hoče brcniti.)*
- JANEZ: *(Pride v trenutku, ko Jernej porine Andraževo.)* Kaj delaš, ali si norec? Na ubogo vdovo se spraviš. Vrni svečo! Kaj hočeš biti še tat? Takoj pojdi z menoj, da napolniva voz z listjem. *(Jernej vrže svečo na tla. Oba odideta.)*
- ANDRAŽ.: *(Se počasi dvigne. Jokaje govori.)* Andrej, zakaj so te morali umoriti? Poglej, kako sedaj ravnajo z menoj. Ne samo, da so nam vse pobrali, ukradli so mi tudi dobro ime in me onečastili... Zakaj ta kazen? Saj ni bila taka moja volja, zakaj se je morala iz tistega dejanja roditi ta pokveka, da mi je življenje še težje? *(Pobere svečo in jo vtakne v žep. Odide.)*

ČETRTI PRIZOR

V tem prizoru je potrebno, da med pripovedovanjem igralci niso statični. S tem se bo preprečilo, da ne bo na odru vse preveč dolgočasno, posebno še, ker je scena dolga in vsebuje samo pripovedovanje. Lahko prebirajo gobe in jih razdeljujejo v več vreč ali košar in podobno.

GLASBENA ZAVESA KONEC GLASBENE ZAVESE

- MICA: *(Pride z Mojco in Cvetko z druge strani, da ni možnosti, da bi se srečali z Andraževo. Vsaka ima cekar za nabiranje gob.)* Veš, ne vem če bo tvoji mami všeč, da sem te uslišala in vaju pripeljala na ta kraj.
- MOJCA: Mica, nič se vam ni treba bati. Če me ne bi vi pospremili, bi pa koga drugega pregovorila. V skrajnem

slučaju bi me prav gotovo Andražev norček z veseljem pripeljal sem.

CVETKA: Tudi jaz sem vam hvaležna, da ste me hoteli vzeti s seboj. Veliko sem že slišala govoriti o tem gozdu in njegovem križu. Toda, ko sem hotela kaj več vedeti, so vsi utihnili rekoč: »Ne sprašuj o stvareh, s katerimi nimamo opravka.« Dodali so tudi: »Čim manj veš o teh stvareh, mirneje in bolj brezskrbno boš živela!«

MICA: Kako prav so imeli, ko so ti tako svetovali! Ni dolgo let od tega, ko je vsak, ki se je preveč vmešaval ali govoril o gozdu na Reberniškem hribu, končal v ječi. In od tistih, ki so se vtihotali vanj ne poznam nikogar, da bi se vrnil. Za vsemi je izginila vsaka sled.

MOJCA: Tudi moja družina ni smela vanj? Saj je bil vendar naš gozd. *(Gre h križu in ga med pogovorom dolgo ogleduje, kakor tudi okolico.)*

MICA: Saj ni bil vedno vaš gozd.

CVETKA: Pri nas še vedno ded imenuje ta gozd Andražev. *(Se pridruži Mojci.)*

MICA: Saj je tudi bil. Ko je bilo konec vojne, so vse imetje Andreja Andraža zaplenili, češ, da je Andrej na tistem sodeloval z belogardisti in ovajal terence in partizanske premike Nemcem.

MOJCA: To se pravi, da je bil narodni izdajalec?

MICA: Bila sem za deklo pri njih, dokler jim niso zaplenili vsega imetja in Andraževke odvlekli v zapor. Lahko ti zagotovim, da Andraž ni bil nikakršen izdajalec. Vse kaj drugega je bilo krivo, da se je vsa nesreča zvalila na Andraževe.

CVETKA: Ali je res, da je stari Šarovec gledal za Andraževko, ko sta bila še samska?

MICA: Kateri fant pa takrat ni gledal za lepo Lojzko? Tvoj stari oče, Mojca, je bil sin najbogatejšega gruntarja daleč naokoli. Andražev Andrej mu ni bil kos v imetju, toda bil je bolj postaven, najboljši telovadec na drogu in dober dramski igralec pri fantovskem društvu. Bil je tudi solist v cerkvenem zboru in priljubljen pri vseh vaščanih. Nihče ni šel razočaran

- od njega, če ga je prosil pomoči. Tvoj stari oče pa je bil njegovo živo nasprotje.
- CVETKA: Potem bo držalo, da stari Šarovec ni nikoli mogel preboleti tega, da je Lojzka vzela Andreja.
- MICA: Šarovec ni mogel razumeti, kako je mogoče, da je Lojzka vzela pol manj bogatega Andreja namesto ponosnega Šarovca. Takrat je Šarovec zasovražil Andreja. Iz tega se je razvila vsa tragedija.
- MOJCA: Povejte mi, kako je prišlo do današnjega stanja?(*Gre k Mici.*)
- MICA: Takoj, ko so Slovenijo zasedli Italijani, so začeli prihajati k Šarovčevim ljudje iz mesta in začeli agitirati, da je treba napeti vse moči, da bi tudi sem prišli Nemci, tako kot so prišli na Gorenjsko. Hitler je namreč naredil pakt s Sovjetsko zvezo in tako bi tudi mi bili deležni dobrin, do katerih so potom socializma prišli Nemci in Rusi. Večina od teh so bili Španski borci in slovenski študentje, ki so študirali v Moskvi. Zato so takoj, ko je Hitler napadel Stalina, spremenili svoje mnenje in preimenovali njihovo protiimperialistično fronto v osvobodilno fronto in začeli organizirati oborožen odpor proti Nemcem in Italijanom.
- CVETKA: (*Gre k Mici.*) Tako so nastali partizani. To vem, ker smo se učili v šoli. Vedno so govorili o hrabrosti partizanov. Zato imamo tudi upravičeno toliko narodnih herojev.
- MICA: Zadnje čase se vedno bolj pogosto slišijo mnenja, da to kar so vas učili v šoli, ni povsem resnica. Nekateri menijo, da je partizanstvo sprožilo bratomorno vojno, ker del zavednih Slovencev ni dopustil, da bi jih pobijali v imenu boljševiške revolucije, da so partizani povzročili nešteto slovenskih žrtev, veliko več kot okupatorskih in da slovenska zemlja zaradi njih ni bila niti uro prej svobodna. V tistih časih se je Šarovec navdušil za komunizem.
- MOJCA: Kako se je pa zadržal Andražev?
- MICA: Kakor sem že povedala, sem bila dekla pri njem in lahko mirno rečem, da ni bil proti Osvobodilni fronti, toda za komunizem prav gotovo ni bil, saj je bral knjigo «Ukrajina joka» in prisostvoval preda-

vanjem, ki so svarili slovenski narod, naj ne nasede komunističnim nakanam o raju na zemlji.

CVETKA: Zakaj so potem Andraževca sumili izdajstva?

MICA: To so bile Šarovčeve spletke. Šarovca so med vojno imenovali za terenca v tem kraju. Njegovo delo je bilo sporočati katere družine niso odobravale njihovega revolucionarnega početja. Ni mu bilo težko Andraža očrniti kot izdajalca in simpatizerja belogardistov. Partizani so začeli ponoči hoditi k njemu in pleniti tako, da so kmalu imeli prazen hlev in kašče. Ko se je pa Šarovcu proti temu plenjenju pritožil, ker smo vsi vedeli, da je partizanski zaupnik, so neko noč prišli ponj in tudi Šarovec je bil z njimi. Od takrat se Andraž ni več vrnil. Po vojni so Andraževki grunt odvzeli in jo vtaknili v ječo. Šarovec je za zasluge dobil velik del Andraževega posestva in tvoj oče Lojze, Mojca, je na dražbi kupil še Reberniški gozd, ne da bi vedel, da je bil, preden je postal državna last, njegov lastnik Andrej Andraž.

MOJCA: (*Gre zopet ogledovat križ.*) In ta križ, kaj ima opraviti s Šarovčevim in Andraževim sporom?

MICA: Tega ne vem.

CVETKA: Pravijo, da ga je postavil Šarovec sam.

MICA: Če kdo ve, je to Praportnica, ker je bila edino ona pri njegovih smrtnih postelji. Otroka, vedve ne vesta, kako težka leta so prestali vaši dedje!

MOJCA: Če je bilo vse to res, kar si povedala in kar ljudje potihoma govorijo, kako, da nihče od teh, ki so pobijali, ni bil sojen?

MICA: Na to vprašanje ti ne znam odgovoriti. Ko je neka časnikarka, ki je v prejšnjih letih nekaj pomenila in še danes objavlja lažno zgodovino, zavpila »Ne preštevajte kosti,« in »Ustavite desnico!«, je marsikoga stisnilo pri srcu, da se je v strahu vprašal: »Kaj bo, če spet pridejo ti ljudje na oblast in spet nastane strahovlada, kot je bila prva desetletja po vojni? Ljudje imajo še vedno strah v kosteh! Sicer pa, kaj vam govorim! Saj me bosta še pred sodnijo spravili, ker se to, kar jaz govorim, čisto nič ne ujema z uradno zgodovino.

- MOJCA: *(Gre k Mici.)* Kar se mene tiče bo to, kar ste nama povedali, ostalo tu. Cvetka, saj ti isto oblubiš, ne?
- CVETKA: Brez skrbi bodite, iz mojih ust ne bo prišlo ničesar.
- MICA: Sicer sem pa že toliko stara, da se za moje govorjenje ne bodo zanimali. Sedaj pa pojdemo še malo nabirat, da ne bodo rekli, da smo lene in da smo se samo sprehajale, namesto, da bi nabirale gobe.
- MOJCA: Medtem vama bom povedala, kako mi je prejšnjo noč Andražev norček razlagal, da se pogovarja s Križanim, da veliko ve, ker mu Križani o tem pripoveduje.
- MICA: Povedala boš po poti! Jaz vem samo to, da ima ta kraj nekaj dušečega, skrivnostnega v sebi. Več ne bom povedala. Grozote ne ostanejo dolgo časa prikrite. Prej ali slej pridejo na dan. *(Pri zadnjih besedah se napotijo naprej po gozdu.)*

PETI PRIZOR

Praportnica, Jernej in Janez

- PRAPOR.: Kako si zvedel za ta križ?
- JERNEJ: Miro mi je pravil o njem. Njemu pa je povedal njegov oče, ki je bil pri partizanih in je bil dodeljen odredu, ki se je redno zadrževal na Reberniškem hribu. Zato ve, da tega križa med vojno še ni bilo.
- JANEZ: Mirov oče mi je pravil, kako je bilo z bratom Andreja Andraža, ki je imel posestvo na samem in je bil bolj izpostavljen. Zato so njega obiskovali partizani in zahtevali stalne dajatve za Osvobodilno Fronto. Ko so neko noč bili ponovno namenjeni priti k njemu, so jih iz zasede napadli Italijani. Partizani so hitro raznesli govorico, da jih je Italijanom izdal Andrejev brat, v resnici je pa bil to samo izgovor, da so lahko očrnili Andrejevega brata, ker je bil član Katoliške Akcije in že zaradi tega komunistom sumljiv. Ker je vedel, kaj ga čaka, če pride njim v roke, se je javil najbližji postojanki Vaških Straž. Kasneje je bil ubit na Turjaku. Njegovo truplo je bilo izkopano v

Jelendolu in pokopano na vaškem pokopališču ob cerkvi. Po vojni so ga ponovno izkopali in zabrisali vsako sled za njim.

- PRAPOR: Si lahko predstavljate, v kakšnem strahu so živeli takrat ljudje predvsem zaradi maščevanja Italijanov in kasneje Nemcev nad civilnim slovenskim ljudstvom? Za vsakega padlega nemškega vojaka so Nemci ustrelili deset talcev, ki niso bili ničesar krivi.
- JANEZ: Zaradi takega postopanja je nastalo vedno večje sovražstvo med Slovenci samimi. Partizansko početje je izzvalo samoobrambo, ki je bila možna samo tako, da so sprejeli orožje od okupatorja, kar je dalo komunistom možnost, da so jih obdolžili kolaboracije in jih napadli na Turjaku, Grčaricah, Št. Joštu in drugje. Govori se, da so jih pobijali še po vojni. Pravijo, da je ta križ v zvezi s temi pokoli. Da mora tisti, ki ga je postavil, vedeti za marsikoga, ki tukaj leži.
- JERNEJ: Danes sem našel Andraževo, ko je prižigala svečo pred križem.
- JANEZ: Res je, tudi jaz sem jo videl, ko sva z Jernejem nabirala listje za v hlev.
- PRAPOR.: Jaz se tega križa ne bi dotikala. Koga pa moti? Tudi ne škoduje nikomur.
- JERNEJ: Kar ni bilo, je še vedno lahko. Oče pravi, da lahko postane velik požar. Če začne gozd goreti, ga bo težko pogasiti.
- JANEZ: V tem ima Lojze prav. Jaz bi na kako drevo pribil tablico z napisom:« Zaradi nevarnosti požara je prižiganje sveč strogo prepovedano.»
- JERNEJ: To bi zadostovalo pametnim ljudem. Toda, kako boš to preprečil Andraževemu norcu, ki si celo predstavlja, da govori s tistim kosom lesa.
- PRAPOR.: Treba bo povedati Andraževi, naj pazi, da ne bo prišel do sveč.
- JERNEJ: Zakaj vedno braniš tega norca? Jaz bi mu drugače izbil iz glave prižigati sveče v gozdu!
- JANEZ: V obnašanju Andraževih se skriva nekaj, česar mi ne vemo. Preden bi se jaz lotil kakega odstranjevanja, bi poizvedel, kaj je v ozadju vsega tega.

- JERNEJ: Prepusti meni. Preden bo konec prihodnje nedelje, nam bo vse jasno.
- PRAPOR.: Hotela sem videti ta križ. Saj sem že od mojega očeta mnogo slišala o njem, partija je tudi zahtevala, da se križ odstrani, toda nihče se tega ni podstopil. Govorilo se je namreč, da bo tistega, ki se bo križa dotaknil, doletela velika nesreča.
- JERNEJ: Mama, od kdaj pa ti verjameš v vraže? Saj tudi verna nisi. Zakaj se torej bojiš tega kosa lesa? Saj veš, da si ljudje hitro izmislijo bajke, posebno če je kaj skrivnostnega ali grozljivega. Ti samo migni in ga posekam, da še treniti ne boš imela časa.
- JANEZ: To ni tako lahko, kakor si predstavljaš. To ni samo problem Andraževih. Kakor vem, so komisije, ki so se začele zanimati za Reberniški hrib. Ko se kaj raziskuje ni prav, da se spreminjajo stvari brez vednosti znanstvenikov.
- PRAPOR.: Janez ima prav. Še tega se nam manjka, da bi imeli sitnosti s kako uradno sodniško raziskovalno komisijo.
- JERNEJ: Gozd je naš! Niso nas obvestili o nobeni komisiji, ki bi nam lahko zapovedovala, kaj smemo in česa ne smemo storiti z našo lastnino.
- PRAPOR.: Ko je Lojze ta gozd kupil, je bil križ že postavljen. Govorila bom z Lojzetom in skupno bova odločila, kaj se bo naredilo. Do takrat naj se tega križa ne dotakne nihče!

ŠESTI PRIZOR

Praportnica, Jernej, Janez, Lojze in Mica

ZVOČNI EFEKT. VSI GLEDAJO V GOZD. KO JE KONEC EFEKTA, PRITEČE MICA IN SPREGOVORI:

- MICA: *(Priteče vsa zasopla.)* Praportnica! Praportnica! ... Pojdite hitro domov. Lojze nori po hiši in vpije, da bo vse postrelil, da njemu, sinu partizana in zetu narodnega heroja, ne bo nobena belogardistična izdajalka

jemala niti metra njegovega grunta. Če bo treba, da se bo pred sodnijo ali s puško v roki boril za svoje pravice.

PRAPOR.: Kaj se je zgodilo?

MICA: Kmalu po tistem, ko ste vi odšli, je prišel poštar in mu izročil pismo od okrajnega sodišča. V njem ga pozivajo, da se mora v teku ne vem točno kolikih dni predstaviti sodniji ...

ZVOČNI EFEKT ŠUMENJA LISTOV POD NOGAMI...

MICA: Sicer naj kar sam pove, tamle prihaja.

LOJZE: (*Pride hitrih korakov na oder.*) Žena, razlastiti nas hočejo. Vzeti nam hočejo tisto hišo, ki jo imamo v vasi in jo oddajamo v najem; vzeti nam hočejo tudi tisti dve njivi in tale gozd. Sodišče sporoča, da je oseba, ki ima vso pravno pravico dedovanja teh lastnin, začela postopek za vrnitev imovine, ki ji je bila odvzeta po krivem, ker ni bila nikdar pravno obsojena. Da morajo zaradi tega vse posledice, ki so iz tega nepravnega postopka sledile, biti ukinjene in krivica popravljena.

PRAPOR.: Saj je vendar moj oče to dobil od vlade kot plačilo za medvojne zasluge!

LOJZE: V demokratični državi lahko to potrdi ali razlasti samo sodišče... Zato moramo v teku tridesetih dni predstaviti dokumente, ki dokazujejo, da sem jaz pravni lastnik tistega dela posestva. Žena, ali ni bil tvoj oče, Šarovec, lastnik hiše in tistih dveh njiv? Gozd sem pa jaz kupil na dražbi!

PRAPOR.: Oče je postal lastnik teh posesti po vojni.

LOJZE: Toliko kmetij je bilo zapuščenih, ker so njihovi lastniki odšli v Avstrijo ali Italijo! In ravno za posestvo, ki ga je dobil za zasluge tvoj oče, se je moral najti lastnik!

MICA: Prejšnji lastnik je bil Andražev Andrej. Vem, ker sem bila pri njih za deklo, preden so ga odpeljali... Še to bom povedala, da je stari Šarovec toliko časa hodil v Ljubljano na Ozno, da je dosegel, da so Andraževo zaprli. Lahko rečem, da je to storil ne samo zaradi tega imetja, temveč tudi iz maščevanja, ker ga je lepa Lojzka zavrnila in vzela Andraža.

- LOJZE: Spomnil sem se Andraževe, ko nam je tisto noč zagrozila: «da se bomo plazili okoli nje kot ostudne krote.» Stopil sem do nje in jo vprašal, če je ona sprožila ta postopek. Pritrdila mi je.
- PRAPOR: Torej nas toži Andraževa v svojem in sinovem imenu!
- LOJZE: Saj je rekel predsednik borcev, da so jih še premalo pobili. Kako si upajo sploh kaj zahtevati?
- PRAPOR.: Nikdar ti nisem hotela povedati, da mi je oče na smrtni postelji priznal, kako je prišel do tistih nepremičnin in da so Andraževko zaprli zaradi njegovih krivičnih ovadb.
- JERNEJ: To je naše in bo tudi naše ostalo!
- PRAPOR.: Še nekaj moram priznati. Na smrtni postelji mi je oče naročil, naj jaz poravnam storjeno krivico. Da mu je to naročil župnik pri spovedi. Ker ne verjamem v Boga, sem tudi prepričana, da mi ni treba izpolniti neumnih ukazov... Toda velikokrat se sprašujem, če resnično ni Boga? In če je, ali ne bo padla na nas vsa njegova jeza?
- LOJZE: V sodniškem sporočilu tudi ukazujejo, da je strogo prepovedano spreminjati sedanje stanje vseh navedenih nepremičnin. Lahko pa požanjemo vse, kar smo sejali na tistih njivah.
- JERNEJ: To se pravi, da se tudi križa ne smemo dotakniti, še manj pa odstraniti?
- LOJZE: Tudi ne sekati lesa, niti prodajati, itd. Pojdimo domov. Treba bo resno premisliti, kako doseči, da ne bodo okrnili našega posestva. *(Vsi odidejo.)*

SEDMI PRIZOR

Norček in Jezus

GLASBENA ZAVESA. GLASBA NADALJUJE MED DIALOGOM.

NORČEK: *(Po kratkem premoru, pride in se razgleduje. Potem sede tako, da gleda Jezusa.)* Prišel sem ti nekaj sporočiti.

- JEZUS: Meni?
- NORČEK: Seveda!
- JEZUS: Bi mi lahko malo bolj obširno razložil?
- NORČEK: Ali si že pozabil, zakaj si me karal, ko si mi rekel: »Maloverni človek«?
- JEZUS: Zaradi tega si tukaj?
- NORČEK: Da!
- JEZUS: Potem te moram ponovno karati.
- NORČEK: Zakaj?
- JEZUS: Rekel si, da mi moraš sporočiti.
- NORČEK: Da!
- JEZUS: Ti boš meni poročal, meni, ki sem vseveden?
- NORČEK: Meni dobro naredi, če ti lahko kaj povem!
- JEZUS: Praviš, da ti dobro naredi, če mi lahko kaj poveš. Kaj ni to egoizem, ker je tebi dobro? Kako je meni, te pa nič ne skrbi?
- NORČEK: Vem, da je tebi tudi prav, saj si ti vse stvari tako uredil, da se te nihče ne sme dotakniti. Na sodnji so mami zagotovili, da se v tem gozdu brez vednosti sodnika ne sme ničesar spremeniti.
- JEZUS: Spet te moram pokarati. Če veš, da sem jaz vse tako uredil, ali se ne bi moral zahvaliti, ker sem to storil, kar sem obljubil tistikrat, ko sem rekel:« Do nedelje je še veliko časa.« To sem storil ne meni, ampak tebi v prid!
- NORČEK: Oprosti, ker sem se od samega veselja pozabil zahvaliti za vse, kar si storil zame.
- JEZUS: Ali ne veš, da je moje srce ganjeno, če začutim toploto hvaležnosti, posebno, če ta prihaja iz nedolžnega srca?
- NORČEK: Tako sem ti hvaležen, tako vesel, da sem ves iz sebe. Najraje bi vriskal, da bi ves svet izvedel, da me ti ne zapuščaš.
- JEZUS: Če je tako, zakaj ne zavriskaš?
- NORČEK: Juuuuhuhu! *(Vriska in pleše po odru tako, da preden se zapre zavesa, pripleše do križa, pade na kolena in objame Kristusove noge.)*

**POČASI SE ZAPRE ZASTOR,
KO JE ZASTOR ZAPRT PRENEHA GLASBENA ZAVESA**

TRETJE DEJANJE

Prizorišče je isto kakor v drugem dejanju. Dogaja se v nedeljo sredi dopoldneva.

PRVI PRIZOR

Jernej, Sašo, Štefan, Ilič in Miro

GLASBENA ZAVESA...ODPRETI POČASI ZASTOR. KONEC GLASBENE ZAVESE

LUČ: NA ODRU KAKOR V DRUGEM DEJANJU.

- JERNEJ:** *(Sedi s Sašom in Štefanom na tleh, skali ali tnalu. Jernej je videti slabe volje.)* Miro ti je povedal?
- SAŠO:** Ja! Rekel je, da Iliča tudi ne bo!
- ŠTEFAN:** Srečal sem se z njim v klubu. Oba igrava v istem odbojkarskem moštvu, v »Partizanu«, in mi še omenil ni, da ne misli raziskovati z nami.
- SAŠO:** Jernej! Če te nihče ni posvaril, te bom jaz. Toda ne jezi se name! Dobesedno ti bom ponovil, kar mi je povedal oče. Najprej me je vprašal, koliko je resnice na tem, da nameravamo danes raziskovati nekatere zasute jarke. Ko sem mu to priznal, me je posvaril rekoč, da iz zanesljivih virov dobro ve, da so na zadnjem sestanku »Borcev« razpravljali o tem, kar mi prodajamo župniku. Na kratko povedano, sklenili so, da bodo napeli vse svoje moči in vplive in preprečili, da bi se kaj več vedelo o Reberniškem gozdu.
- ŠTEFAN:** Tudi meni je oče strogo prepovedal, da bi se še naprej šli detektive, ker bi iz naših pustolovščin lahko nastala huda zdraha. Prišel sem, da ti povem osebno in ne po drugih.
- JERNEJ:** Torej me vsi puščate na cedilu? ... Prav, saj nikogar ne potrebujem. Bom sam opravil, kar sem se namenil ... *(Pokaže z roko, naj bosta tiho. Po kratkih trenutkih pritajeno reče.)* Nekdo prihaja! Vidva, skrijta se! Jaz grem pogledat. *(Previdno odide.)*

SAŠO in ŠTEFAN: (*Se skrivjeta.*)

JERNEJ: (*Takoj pride z lličem in Mirom. Potem tudi prideta iz skrivališča Sašo in Štefan.*) Zakaj mi nista nič sporočila, da vaju ne bo? Več kot uro sem vaju čakal pod Grčarjevem kozolcem. Potem sem mislil, da se nismo razumeli in da sta prišla naravnost sem. Ker vaju tudi tu nisem našel, mi ni preostalo drugega kot počakati Saša in Štefana.

ILIČ: Vsega je kriv tvoj oče! Ne vem, kaj sta imela skupnega on in krajevni predsednik borcev. Za soboto zvečer sta na hitro sklicala izredno sejo krajevnega odbora. Zaradi nepričakovanega dogodka, kateremu morajo posvetiti vso svojo pozornost, sta morala iti tudi najina očeta, da ne bi prišlo do kakih nevarnih zaključkov, sta rekla.

MIRO: Mislil sem, da me bo oče kar iz hlač stresel, tako me je vlekel za ta »sladke« in kričal nad mano. (*Oponaša očeta.*) Frdamani mulci! Da bi vas hudič vzel! Kot da bi človek ne imel že dovolj neprespanih noči! Jih morate vi še podvojiti? Ali veste, kaj se čuti, ko zapreš oči k počitku in se ti pokažejo od groze spačeni obrazi, ki v smrtnih tresljajih hlastajo po zraku, ki ne prihaja v s krvjo zalita pljuča in nemovpijoče uprejo vate oči, ki ti očitajo: Morilec, krvnik, medtem, ko ti v ušesih odmeva grozno smrtno hropenje prestreljenih pljuč? To hočete znova izvleči na dan?« Potem me je prenehal lasati, ker se je v krčih začel valjati po tleh, dokler mu mama ni vbrizgnila pomirjevala.

ILIČ: Tvoj oče je dobil neko sodniško citacijo?

JERNEJ: Da, dobil jo je.

ILIČ: Z njo je šel k predsedniku borcev in ko jo je ta prebral, se je zelo hudoval in takoj sklical izredno sejo.

MIRO: Moj oče je bil tudi med prisotnimi. Ko bi ti vedel, kaj vse mi je oče povedal o tej seji. Rekel mi je, da so se sprli. Tisti ki imajo zelo krvave roke, s tistimi, ki so bili pri partizanih iz idealizma.

ILIČ: Ti zadnji, ki so pričakovali, da se bodo res borili za rešitev domovine izpod italijansko-nemškega jarma,

so očitali tistim, ki so bili pri VOS-u ali komunistični komisarji pri odredih, da so s svojimi intrigami nekaj pozitivnega in herojskega spremenili v komunistično revolucijo, ki je bila kriva toliko nepotrebnih smrti Slovencev. Edinim, ki so bili ti poboji v prid so bili Kardelju, Kidriču in drugim njim podobnim revolucionarjem mednarodnega komunizma, ne pa v prid delovanju za svobodo domovine, je še povedal oče.

- MIRO: Danes zjutraj je bil predsednik znova pri nas in sem slišal o poteku seje. Predsednik je rekel, da so se po prerekanju le zedinili in prišli do zaključka, da morajo biti enotni. Če se jim to izmuzne iz rok, da bodo vsi oškodovani.
- ILIČ: Moj oče pa je rekel, da bi bilo najhuje to, če bi prišlo do kakega kriminalnega sojenja, da bi bila izguba borčevskih pokojnin še najmanjša posledica. V primeru, da bi prišle na dan nekatere stvari, bi lahko prišlo do nepredvidenih posledic.
- JERNEJ: Zato je bil oče kar nekam pomirjen zaradi Andraževe tožbe. Mami je zagotavljal, da so se vsi vzeli skupaj. Potem me je vprašal, če je bil far tisti, ki nas je navdušil za raziskovanje po breznihi.
- SAŠO: Si mu povedal, da je to ideja samo nas štirih?
- JERNEJ: Da! Ukazal mi je tudi, da naj to raziskovanje takoj opustimo.
- ILIČ: Tudi meni je oče prepovedal raziskovati. Zdaj veš, zakaj naju ni bilo ob šestih pri Grčarjevem kozolcu.
- MIRO: Ko je predsednik Gradiščnik odšel, je bil oče kmalu pijan, da se je komaj še držal na nogah in kot vedno, kadar je v takem stanju, pričel kričati: »Hudič pa Kardelj in njegovi kurbirski komisarji! On je dajal povelja: »Pobije vse farje, vse kulake in njihove sinove.« A sam si ni mazal rok! Sedel je na varnem in ni bil na terenu kot mi. Ker je imel zadnjico vedno na varnem, ima danes v Ljubljani spomenik, moji soborci pa grob in tisti, ki smo preživeli, naj nosimo odgovornost za njegova morilska povelja... Potem me je topo pogledal in rekel:« Fant, jaz te nisem spočel,

da boš meni na stara leta grenil življenje ali pomagal spreminjati mnenja, da je tisto, ki je bilo včeraj moje herojsko delo, danes podlo in kaznivo početje. Zato ne boš brskal v tista prekleta hudičeva brezna, si razumel?

JERNEJ: Jaz sem za to, da nekaj časa počakamo. Medtem se bo vse umirilo in pozabilo.

SAŠO: Ne vem, če se bo to tako lahko pozabilo. Ali nam ni župnik zagotavljal, da se zgodovinarji in arheologi zanimajo za Reberniški gozd?

ŠTEFAN: Ti prav gotovo ne bodo pustili, da bi šlo vse v pozabo!

JERNEJ: Vsega je kriva Andraževa s svojo pokveko, ker sta pričela sodni postopek.

ILIČ: Moj oče pravi, da je bil tvoj zelo malo diplomatski in zelo nepreviden, ker ni vrnil Andraževi, kar ji je pripadalo! Namesto tega ji je grozil in vse skupaj pripeljal pred sodišče.

JERNEJ: Saj oče ni vedel, da je bilo to kdaj od Andraževe. Mama, ki je vedela, pa ni nikdar ničesar povedala.

SAŠO: Seveda, ker jo je bilo sram očetovega početja takoj po vojni.

MIRO: Lepa zmešnjava je nastala. Oče ne neha piti žganja. Pravi, da mu treznemu ni več živeti. Govori, da si bo poslal šus v glavo, če se bodo stvari odkrivale kot se sedaj, in potem naj gre vse hudiču v » tri črke«.

JERNEJ: Kaj, če bi se mi lotili Andraževega norca. Če njega ne pustimo pri miru, bomo s tem primorali Andraževo, da bo zaprosila za poravnavo vsega v denarju. Oče bo pristal na to pod pogojem, da se izseli iz naše občine.

ILIČ: Pa ima tvoj oče toliko v gotovini, da bi jo lahko izplačal?

JERNEJ: Ko mi je govoril o tem načrtu, sem ga isto vprašal. Odgovoril mi je, da bi mu priskočile na pomoč vse borčevske in levičarske organizacije, ker se gre za ugled ne samo ene organizacije, temveč za celotni komunistični ugled in bodočo zgodovino.

SAŠO: Name ne računaj, ne bom ti pomagal preganjati norca.

ŠTEFAN: Tudi name ne računaj. Vse te spletke se moje družine ne tičejo.

- SAŠO: Tudi moje ne... Sedaj vas pa zapuščam. Obljubil sem, da bom za kosilo doma.
- ŠTEFAN: Jaz grem s teboj. Mislim, da je najbolje tako!
- ILIČ: Saj sem vedel, da se na klerikalce ne moreš zanesti. Ko jih najbolj potrebuješ, stisnejo rep med noge in te pustijo na cedilu!
- SAŠO: Komu očitaš to?
- ILIČ: Tebi! Ali misliš, da sem smrekam govoril?
- SAŠO: Vzemi nazaj!
- ILIČ: Ponavljam, bojzljivec si! *(Tu gre Sašo proti Iliču, toda Štefan ga s silo zadrži.)* Katoličani nimate krvi v žilah! Blebetači ste! Vedno govorite o medsebojni ljubezni, odpuščanju in kaj jaz vem o kakšnih miroljubnih nasvetih. Če te udarijo na eno lice, nastavi še drugo. To je zame mevžasto, zato ne vzamem niti najmanjše črke nazaj! Še več, to velja tudi zate, Štefan, saj si prav tak bojzljivec.
- ŠTEFAN: *(Izpusti Sašo.)* Ni treba izzivati sreče, ker se lahko pripeti, da ...
- SAŠO: *(Ki se vidi prost Štefanovih rok, se vrže na Iliča.)* Vzemi nazaj! *(Se spoprime in padeta in valjata oba po tleh, dokler jih ne ločita, Jernej in Miro, Iliča, Štefan, Sašo.)*
- JERNEJ: Nehajta! Ali sta ponorela?
- ŠTEFAN: Biti veren ne pomeni pustiti, da se bo vsak bizgec lahko norčeval iz nas, kadar se mu bo zazdelo.
- ILIČ: Kdo je bizgec?
- SAŠO: Hočeš, da ti ga s prstom pokažem?
- ŠTEFAN: Smo že zgovorjeni! Midva greva! In ker si že govoril o krščanski ljubezni, pazita, da se ne postaviva na Andraževkino stran. Zbogom!
- MIRO: Zbogom! ... Zbogom! ... Veš, kam si lahko vtakneš svojega Boga?
- ŠTEFAN: Pazi, da te Bog ne bo prijel za besedo in te pahnil v nesrečo, iz katere te bo lahko samo on izvlekel in ko ga boš klical, ga tvoji klici ne bodo dosegli! Pojdiva! *(Odideta proti vasi.)*

GLASBENA ZAVESA. KONEC GLASBENE ZAVESE

- MIRO: *(Tu nastane mučna tišina.)* In kaj sedaj?
- JERNEJ: Kaj? Mi trije moramo speljati, kar so naši starši in organizacija sklenili. Primorati moramo Andraževo, da bo zaprosila za ukinitve sodnega postopka. Organizacija bo po svojih kanalih preprečila arheološko raziskovanje Reberniškega gozda. Se strinjata s tem?
- ILIČ: Jaz držim s teboj. To bo tudi mojemu očetu po volji.
- MIRO: Jaz mislim isto. Mogoče se bo tako oče vsaj nekoliko pomiril.
- JERNEJ: Pojdimo! *(Odidejo.)*

DRUGI PRIZOR

Andražev norček, Andraževka in Praportnica.

- ANDRAŽ.: *(Pride z norčkom.)* Tu imaš košaro in pojdi v hrib nabirat gobe. Te se dobro prodajo in ne smeva izgubljati prilike, ker jih kmalu ne bo več. Ne vrni se, dokler nimaš polne košare! Če me ne bo več tukaj, ko boš gotov, pojdi takoj domov! Si razumel?
- NORČEK: Sem! *(Vzame košaro in odide v hrib.)*

GLASBENA ZAVESA... PAVZA. ANDRAŽEVA GOVORI MED GLASBENO ZAVESO

- ANDRAŽ.: *(Gleda za njim.)* Ne vem, če sem pravična do njega. Toda on ni sad ljubezni, temveč sin nasilstva. Ko bi bil vsaj telesno normalen, morda bi ga lažje vzljubila... toda kaj hočem... vojna je strašna in nam ni pustila samo vidnih posledic, ampak tudi duševne, ki so mnogokrat hujše od telesnih ran. *(Med tem premišljevanjem hodi sem ter tja in se vsake toliko časa ozre proti vasi.)* ... Saj mora biti že čez domenjeno uro, ki mi jo je povedala Praportnica, ko me je prosila, da bi se dobile tu pri križu...

KONEC GLASBENE ZAVESE IN NAJ ZAČNE ZVOČNI EFEKT ŠUMENJE LISTJA POD NOGAMI

Kaj vendar hoče?... Zakaj je prosila, naj se dobiva na samem in poleg tega še sami?

- PRAPOR.: (*Pride hitro na oder*) Lojzka, oprost, da sem zamudila.
- ANDRAŽ.: Lojzka?... Zate sem bila vedno Andraževa, kar je pomenilo, žena izdajalca! Zakaj torej zdaj tako prijazno, saj ni dolgo od tega, ko si me še metala z vašega dvorišča kot garjavo psico!
- PRAPOR.: ... Jaz vem vse!
- ANDRAŽ.: In jaz vem, da ti veš vse. In to ne od danes.
- PRAPOR.: Kaj hočeš reči?
- ANDRAŽ.: Da ti vse veš in sicer od tiste noči, ko je tvoj oče umiral. Se mar motim?
- PRAPOR.: Zakaj si predstavljaš, da bi morala vedeti že od takrat?
- ANDRAŽ.: Ker vem, kaj mu je moral po cerkvenih predpisih naročiti spovednik. Moral mu je pojasniti, da se mora resnično kesati svojih grehov, s katerimi je hudo žalil Boga in kolikor je možno, popraviti storjeno krivico.
- PRAPOR.: In kaj imam jaz opraviti s to spovedjo? Nisem se spovedovala jaz, temveč moj oče.
- ANDRAŽ.: Toda, če je tvoj oče res hotel dobiti odpuščanje in zato vse krivice popraviti, tega ni mogel storiti sam, saj je bil na smrtni postelji že popolnoma nebogljen. (*Poudarjeno*) Samo svoji edini znani hčerki je lahko naročil, naj v njegovem imenu vse to stori.
- PRAPOR.: Zakaj poudarjaš »znani hčerki?« Zagotovo vem, da sem edina njegova znana hčerka in, da ni nikjer nobene neznane hčerke.
- ANDRAŽ.: Po eni strani imaš prav, toda po drugi strani... ti veš to, kar tudi jaz vem!
- PRAPOR.: Tu ni druge strani! ... Sicer pustimo zdaj to! Prosila sem te, da pridi, da se civilizirano pogovoriva o stvareh, ki se tičejo obeh in ki naju lahko obe pogubijo.
- ANDRAŽ.: Je lahko zame kaj bolj pogubnega kot revščina, ki me obdaja in preganjanje, ki ga trpim, ker me smatrate za izdajalko in se me izogibate, kot da bi bila okužena gobavka?
- PRAPOR.: Vem, da lahko izgubim marsikaj. Toda jaz lahko izgubim samo materialne reči, tebi in tvojemu sinu pa grozi celo pogin.

- ANDRAŽ.: Pogin naj mi grozi? Ne vzbujaj spominov na pretekle čase! Zdaj imamo pravno državo in vsa nezakonita dejanja bodo prišla pred sodišče.
- PRAPOR: Ne bodi tako lahkoverna! Sprožila si postopek, v katerega je vpleteno mnogo več, kot kosi zemlje. Tu se gre tudi za to, kakšna bo zgodovina. Kdo bo še imel privilegije. Toda ne samo v tej vasi, mislim predvsem na tiste velikaše v Ljubljani. Tistih se boj!
- ANDRAŽ.: Bodi odkrita. Nisi me prosila, naj pridem samo zato, da bi me opozorila na nevarnost. Dobro vem v kakšni meri bi bilo tebi po volji, da bi jaz in moj sin izginila s površja zemlje. Torej povej odkrito! Čas mineva in vsak čas lahko pride moj sin, ki nabira gobe v gozdu.
- PRAPOR.: Prosila sem te, da se pogovoriva civilizirano in, da mi odkrito poveš, koliko denarja zahtevaš, da na sodnji umakneš tožbo proti nam?
- ANDRAŽ.: Zakaj si predstavljaš, da hočem denar? V tožbi zahtevam zemljo, ne denarja!
- PRAPOR.: Z denarjem lahko kupiš zemljo drugje, morda celo daleč od teh krajev, tam, kjer te ne poznajo. Tam lahko pridobiš na ugledu in miru, ki ga tukaj ne moreš kupiti ne z zemljo, ne z denarjem!
- ANDRAŽ.: Na vsem svetu ni koščka zemlje, ki mi bi bil dražji od tega gozda, v katerem se sedaj nahajava. In ni denarja, ki bi mogel izplačati vrednost, ki jo ima zame ta log.
- PRAPOR.: Je to tvoja zadnja beseda?
- ANDRAŽ.: Da!
- PRAPOR.: Dobro premisli! Ponudila sem se, da ti dam zadnje opozorilo, preden vsa stvar pride v roke Slovenski borčevski organizaciji. Vem, zakaj nočejo, da bi ta gozd prišel v roke komu, ki jim ni naklonjen, saj bi lahko kot lastnik pospešil njim nevarno raziskovanje. Toda ne vem, zakaj je tebi, po tolikih letih, še vedno za ta gozd. Vsi smo prepričani, da to delaš zaradi političnih namenov kake reakcionarne desnice.
- ANDRAŽ.: Ne delaj se nevedne! Dobro veš, zakaj hočem Reberniški gozd nazaj! Tudi to veš, da za menoj ni nikogar, ki bi mi narekoval, kaj naj storim. Povej jim,

da nočem denarja! Hočem, kar mi pripada! Mislim, da se nimava o ničemer več pogovoriti.

PRAPOR.: Če se premisliš, veš, kje me lahko najdeš. Adijo! (*Odide v smer iz katere je prišla.*)

ANDRAŽ.: (*Gleda za njo. Ko Praportnice ni več videti, govori sama s seboj.*) Ali niso smešni ti ateisti? Ne bodo rekli: »Zbogom.« Rečejo ti pa »Adijo« kar je isto, samo da je v italijanščini. (*Se obrne proti križu, poklekne, sklene roke k molitvi.*)

GLASBENA ZAVESA. MED GLASBENO ZAVESO NADALJUJE S TEKSTOM

Andrej, dragi moj, ki počivaš nekje pod rušami tega gozda, osvetli moj um, da bom prav ravnala, da bo vse po tvoji in božji volji! Amen. (*Vstane počasi odide proti vasi.*)

TRETJI PRIZOR **Križani in norček**

NORČEK: (*Pride počasi in je slabe volje*) Nikjer nisem našel niti najmanjše gobice.

LUČ: IZZA KRIŽA.

JEZUS: Zakaj se jeziš? Mar ne veš, da ne pade las s tvoje glave, ne da bi moj Oče v to privolil?

NORČEK: Ne vem, zakaj naj bi bilo po volji tvojega očeta, da sem jaz hodil okoli, ne da bi našel eno samo gobo.

JEZUS: Morda zato, da nisi prišel prezgodaj nazaj in da nisi tukaj našel svoje mame.

NORČEK: Zakaj je ne bi smel najti?

JEZUS: Bi v tem primeru lahko govoril z menoj? Ali te ne bi mati karala in ti priporočala, da nehaj s svojimi norčijami, ker je ne boš prepričal, da jaz v resnici govorim s teboj?

NORČEK: Najbrž bi bilo tako!

JEZUS: Sedaj pa postavi svojo košaro za tista debela in pridi nazaj. Nekaj važnega se moram pogovoriti s teboj.

- NORČEK: *(Gre in stori, kar mu je Jezus naročil. Potem pride in sede tako, da gleda križ.)* Ker sem pri tebi, sem zopet umirjen. Pri tebi vedno najdem mir.
- JEZUS: Ali ne veš, da dobiš pravi mir samo, če si spravljen z menoj?
- NORČEK: Ker me ti navdajaš z mirom, lahko pričakujem, da sem spravljen s teboj?
- JEZUS: Biti spravljen z menoj, je biti po moji volji.
- NORČEK: Ali sem po tvoji volji?
- JEZUS: Ker si po moji volji, sem te izbral za nekaj velikega.
- NORČEK: Mene?
- JEZUS: Moja mati Marija je bila samo Gospodova dekla, a je iz nje moj Oče naredil velike stvari. Postala je moja mati in tako omogočila, da sem odrešil svet. Torej midva lahko storiva velike stvari.
- NORČEK: Jaz s teboj?
- JEZUS: Ali dvomiš?
- NORČEK: Seveda! Na milijone imaš boljših od mene. Ne izgubljal čas z menoj!
- JEZUS: Se ti ne zdi, da je domišljavo dajati navodila meni ali mojemu Očetu?
- NORČEK: Nisem hotel dajati navodil. Samo bojim se, da nisem pravi za kakršnokoli delo. Še najmanj, če je tisto delo res tako veliko, kot si mi rekel.
- JEZUS: Ali res potrebuješ, da ti znova in znova dokazujem, da jaz vedno govorim resnico?
- NORČEK: *(Pavza.)* Kaj želiš, da storim?
- JEZUS: Ko pride čas, boš sam vedel, kaj moraš storiti in kaj pričakujem od tebe.
- NORČEK: Ti veš, da nisem hodil v šolo in da tako mnogokrat ne vem, kaj storiti.
- JEZUS: Zopet dvomiš v mojo besedo? Maloverni človek! Pojdi po svojo košaro in ne bodi več neveren, kajti blagor tistim, ki verujejo, ne da bi videli.
- NORČEK: *(Gre po košaro, ki je polna gob.)* O ti moj dragi Križani! Nikdar več ne bom dvomil o tem, kar mi boš povedal!

- JEZUS: Zdaj pojdi in veruj! Ko boš prišel domov, povej svoji mami, da veš za grob njenega moža.
- NORČEK: Mojega očeta?
- JEZUS: Ne reci, da veš, kje leži tvoj oče. Reci, da veš za grob njenega moža.
- NORČEK: Ne razumem razlike, toda povedal ji bom, kakor mi naročaš.
- JEZUS: Če ji boš tako povedal, se bo dokončno odločila in ne bo prodala tega gozda. V njem naju čaka skupno in zadoščenja polno delo.
- NORČEK: *(Gre proti križu in poljubi noge Križanemu. Potem hitro odhiti proti vasi.)*

LUČ: UGASNE.

KONEC GLASBENE ZAVESE

ČETRTI PRIZOR Mojca in Cvetka

- MOJCA: *(Tako, ko odide Andražev norček, pride previdno s Cvetko na oder in gledata za njim.)* Da se ta pogovarja s Križanim, ve že ves svet. Zaradi tega ga imamo vsi za norčka, ker ne živi v našem svetu, temveč v nekem nimbu. Toda tega, da je prazno košaro postavil za deblo in jo čez nekaj časa polno prinesel nazaj, ne da bi se je kdo dotaknil, tega res ne razumem.
- CVETKA: Morda pa nisva prav videli. Ko je nesel košaro za drevesa, sva bili predaleč, da bi lahko nezmotljivo videli, da je bila košara prazna.
- MOJCA: Meni se je zdela prazna.
- CVETKA: Medve sva hodili v hrib in tudi nisva polagali važnosti na košaro.
- MOJCA: Res, da nisva mogli videti v notranjost košare, sodila sem le, da mora biti prazna, ker jo je nosil s tako lahkoto.
- CVETKA: Seveda! To se je nama samo zdelo, saj se stvari velikokrat čisto drugače vidijo od daleč, kot od blizu.

Saj druga razlaga ni možna, košara je morala biti polna in se je nama samo zdela prazna. Oči so naju varale.

MOJCA: Pustiva zdaj to, povabila sem te sem, ker me je bilo strah, da bi sama prišla pred ta križ. Oče me ni nikdar vzel s sabo, kadar je imel opravke v tem gozdu.

CVETKA: Tudi pri nas se nikdar ni glasno govorilo o Reberniškem gozdu. Vedno so bili pogovori oviti s skrivnostjo.

MOJCA: Mislim, da je že dolgo od tega, ko sem slišala pogovor med mamo in očetom. Oče je bil mnenja, da ima ta križ nekaj opraviti z Andraževo. A postaviti ga je moral nekdo drug, ker je križ bil postavljen medtem, ko je bila ona še na prisilnem delu.

CVETKA: Zakaj torej prav ta križ tako pomirovalno vpliva na norčka? Ali nisi tudi ti opazila, kako je umirjen? Meni se je zdelo, kot da bi v resnici govoril z nekom.

MOJCA: V vasi govorijo, da se v svoji norosti pogovarja z očetom. O tem smo se tudi pri nas pogovarjali, toda oče nam je takoj dokazal, da to ni mogoče.

CVETKA: Zakaj?

MOJCA: Ker v resnici tisti, ki poznajo Andraževkino zgodbo od blizu, pravijo, da nihče ne ve, kdo je bil, oziroma kdo je resnični norčkov oče.

CVETKA: Ali ne leži v tem gozdu njen mož?

MOJCA: Seveda. Če malo zračunaš, koliko let ima Andražev norček, pa boš prišla do zaključka, da je ona rodila v pičlem letu potem, ko so jo izpustili iz zapora. Takrat je bilo že par let po vojni. Njen mož pa je bil ubit med vojno. Zato Andraž ni mogel biti norčkov oče.

CVETKA: Torej ima Andražev norček okoli trideset let?

MOJCA: Tisti, ki imajo več kot šestdeset let pravijo, da je bil rojen leta 1961. To se pravi, da ima danes 32 let.

CVETKA: Toda, ko je govoril s kosom lesa, ki je na križu, mar ni omenil svojega očeta?

MOJCA: Je, toda ni se dalo vedeti, v kakšnem smislu je govoril o njem...Sedaj si videla križ, Križanega in norca, kako

- se pogovarja z njim. Pa še nekaj vem o njem, ki me je tako presenetilo, da še danes ne morem do sape.
- CVETKA: Kaj pa bi bilo lahko kaj takega, da bi presegalo to, kar razburja vso sosesko?
- MOJCA: Če hočeš, da ti to povem, moraš priseči pri tistem, ki ti je najdražje, da ne boš izdala niti besedice. Če bi se kaj izvedelo, bi tekla kri!
- CVETKA: Pripravljena sem priseči.
- MOJCA: *(Dvigne desno roko do višine rame z odprto dlanjo.)* Prisežem, da ne bom nikomur povedala tega, kar mi bo sedaj zaupala Mojca...
- CVETKA: *(Dvigne desno roko do višine rame z odprto dlanjo.)* Prisežem, da ne bom povedala tega, kar mi bo sedaj zaupala Mojca...
- MOJCA: ... v primeru, da bi izdala to skrivnost, naj me v tistem trenutku ubije strela!
- CVETKA: ... v primeru, da bi izdala to skrivnost, naj me v tistem trenutku ubije strela! *(Obe povesita roki.)*
- MOJCA: Oče in mati sta se včeraj zvečer pogovarjala o tem, kako bo sodnija odločala glede norca. Posestvo je bilo Andraževa last. Norec pa ni njegov sin. Takrat je mama planila v močan, grozen jok in se dolgo ni mogla pomiriti. Ko je bila spet zmožna spregovoriti, je rekla, da bo povedala še nekaj, kar ji je razodel njen oče na smrtni postelji. Takrat se je zavedla, da sva z Jernejem ob peči. Rekla je, da morava takoj v svojo spalnico. Oče nama je ukazal, naj greva takoj spat. Z bratom sva šla na hodnik in tam obstala pri priprtih kuhinjskih vratih. Oba sva razločno slišala, ko je mama rekla:« Norec je moj polbrat.»
- CVETKA: To ni mogoče!.... To se pravi, tvoj stric?
- MOJCA: Ne verjameš? Vsak čas bo Jernej tukaj in ti bo lahko vse potrdil. Prosil me je, da se dobiva tukaj in ker sem se spomnila, da si tudi ti hotela znova videti križ, sem te povabila, da me spremljaš.
- CVETKA: In kaj je rekel Jernej na to?

- MOJCA: Rekel je, da namerava povedati Iliču in Miru. Tu se bomo zmenili, kaj bomo naredili.
- CVETKA: Nekdo prihaja! (*Obe nekaj časa gledata proti vasi, potem reče po tihem.*) Skrijva se, dokler ne veva, kdo gre. (*Se skrijeta.*)

PETI PRIZOR

Jezus, norček, Mojca in Cvetka

TAKOJ PO ŠUMENJU ZAČNE ZVOČNA ZAVESA. GOVORITA MED ZVOČNO ZAVESO

- NORČEK: Moral sem ti priti povedat, kako vesela je bila mama, ko sem ji prinesel polno košaro gob. Rekla je, da toliko, tako lepih in velikih gob še ni videla v svojem življenju.

LUČ: IZZA KRIŽA.

- JEZUS: Me veseli. Toda, ali ne bo huda, ko si šel od doma, ne da bi ji povedal?

- NORČEK: Tako je bila vesela, da bo kaj zaslužila z njihovo prodajo, da je kar pozabila name. Prijela je košaro in odhitela na tržnico. Mene je pa kar gnalo k tebi.

- JEZUS: Torej imava nekaj ur samo zase.

- NORČEK: Do večera je najbrž ne bo domov. Tudi če bo hitro prodala, bo morala čakati na avtobus, da se pripelje nazaj.

- JEZUS: Si povedal mami, kar sem ti naročil?

- NORČEK: Povedal sem ji točno tako, kot si mi naročil. Rekel sem ji, da vem, kje leži njen mož. Kar obstala je. Potem me je kregala, da ji tega nisem prej povedal. Da sem jo pustil, da je hodila molit za pokoj njegove duše sem h križu, namesto na kraj, kjer resnično počivajo njegove kosti. Potem je začela na glas jokati. Ko sem ji povedal, da si mi Ti rekel, da bom zvedel kje je pokopan, ko bo čas za to, se je zjezila in mi rekla, naj jo neham nadlegovati z izmišljotinami.

- JEZUS: Kaj, če bi šel v hrib in zanjo nabral lep šopek rož? Morda ne bi bila več huda nate.
- NORČEK: Rad bi mami povedal, kje leži moj oče.
- JEZUS: Obljubil sem ti, da ti bom povedal, kje leži njen mož, ne kje leži tvoj oče.
- NORČEK: Ne vem, zakaj delaš razliko.
- JEZUS: Ne bodi nestrpen, bliža se trenutek, ko ti bo vse jasno. Sedaj pojdi in stori, kar sem ti naročil.

LUČ: UGASNE.

NORČEK: *(Počasi odide v hrib.)*

KONEC ZVOČNE ZAVESE

- MOJCA: *(Pride s Cvetko.)* Ni naju videl. Ali si slišala, ko je rekel, da ve, kje je pokopan Andražev Andrej?
- CVETKA: Seveda sem. Toda njegova mati je prepričana, da si vse izmišljuje.
- MOJCA: Toda ti njegovi pogovori delajo vtis, da se resnično z nekom pogovarja.
- CVETKA: So nekateri norci, ki zgledajo čisto normalni, dokler ne rečejo kake neumnosti. Mislim, da je ta eden takih norcev.
- MOJCA: To je dobro, da je šel. Ne vem, kako bi se končalo, če bi ga Jernej dobil tukaj. Ves besen je in se ne more vdati v to, da je norec njegov stric. Pravi, da nikdar ne bo dopustil, da bi se to zvedelo. Če bo potrebno, bo tudi tekla kri, samo da prepreči Praportnikom to sramoto.
- CVETKA: Ali boš še dolgo tukaj? Mene je kar malo strah, če pomislim, kaj se lahko pripeti, če se Praportniki in Andraževa srečajo tu.
- MOJCA: Mislim, da bo vsak čas prišel Jernej s svojima prijateljsoma.
- CVETKA: In če jim greva naproti? Ta kraj me pričenja vznemirjati
- MOJCA: Imaš prav. Pojdiva!

ŠESTI PRIZOR.

**Lojze, Praportnica, Mica, Janez, Jernej, Mojca, Andraževa,
Norec in Jezus**

- MICA: *(Pride na oder z Lojzetom, Janez s sekiro in Praportnica prideta takoj za njima.)* Vedno sem vam rekla, da se ne dotikajte tega križa. Če vam še ni povedala vaša žena, zakaj ne, vam tudi jaz ne bom.
- LOJZE: *(Počaka, da pride Praportnica.)* Kaj ti misliš o tem križu?
- PRAPOR: Ne vem, kaj bi rekla! O križu vem samo to, da je moj oče imel zaradi njega same sitnosti.
- LOJZE: Se ti ne zdi čudno, da ni križa podrl, če je imel toliko sitnosti z oblastjo? Posebno še, ker bi oblast rada videla, da bi križ izginil iz gozda. Zakaj ni tega storil?
- JANEZ: *(Se približa križu in gleda, kako je vkopan.)* Tu ni nobene težave, da bi ga ne mogli podreti. Če mi daste nalog, vam ga poderem v nekaj trenutkih.
- MICA: Ali me res nočete poslušati? Ta križ ni zrasel kot gobe po dežju. Nekdo ga je postavil na tem kraju, ker je dobro vedel, zakaj ravno tukaj.
- LOJZE: To mi pripoveduješ vedno, kadar hočem kaj ukreniti proti njemu. Če ne dobim bolj jasnih razlogov, bo ta križ odstranjen.
- PRAPOR.: Kaj pa sodnija, ali ni prepovedala ukrepati o tem gozdu karkoli, dokler ni razčiščeno, komu pripada?
- LOJZE: Sodnija ne bo izvedela za en križ več ali manj. Poleg tega ni normalno, da so križi po gozdovih, posebno ne, če prižigajo sveče ob njih. Če me bodo klicali na odgovor, bom rekel, da sem ga podrl, ker sem se bal, da bi nastal kak hud požar.
- MICA: Vsi vemo, da to ni glavni vzrok. Vi hočete s tem nasprotovati Andraževi.
- PRAPOR.: Pri borcih je bilo sklenjeno...

ZVOČNI EFEKT ŠUMENJA LISTJA. PRAPORTNICA NADALJUJE Z TEKSTOM...

- ... da ji moramo nasprotovati in jo nadlegovati, da bo privolila v denarno odškodnino ... Nekdo prihaja.
- VSI: *(Gledajo v smer vasi.)*
- JERNEJ: *(Priteče in vpije. Z njimi prideta tudi Mojca in Cvetka.)* Andraževa! ... Andraževa in njen sin gresta sem!
- MICA: Lojze, vi ste gospodar in lahko naredite, kar se vam zljubi. Toda vedite, da boste tudi vi nosili posledice, ki lahko nastanejo iz tega.
- LOJZE: Ali ni že to dovolj, da ima moja žena polbrata norca in da to, kar sem mislil, da sem podedoval, v resnici pripada še dvema drugima? In da to izvem po dolgih letih takega garanja, da ni kepe prsti, ki ne bi bila prepojena s potom mojega čela? Me lahko doleti še kaj hujšega kot to, da se mi grunt ruši pred mojimi očmi?
- JERNEJ: Podrimo že enkrat ta križ! Če se bo kdo jezil, ga prepusti meni. Mi si moramo biti edini. Nihče nam ne bo okrnil grunta niti za ped zemlje. Tisti, ki je postavil ta križ, gotovo ni več med živimi.
- ANDRAŽ.: *(V rokah nosi šopek cvetlic. Z njo pride tudi Norec.)* Lepa družčina se je zbrala. Praportnik, ali me boš tudi zdaj podil iz gozda? Morda boš preziral sodniški odlok, toda odloka krvi ne boš mogel! Če ti slučajno tvoja žena ni povedala, ti zdaj jaz povem...
- PRAPOR.: *(Hitro vskoči. Govori skoraj jokaje.)* Seveda sem povedala!
- LOJZE: Da ima moja žena za polbrata norca ni njena krivda, ampak tvoj greh, ker si se spečala s starim Šarovcem.
- ANDRAŽ.: Ne veste, kaj vse sem morala pretrpeti zaradi Šarovca! Zalezoval me je in me nekega večera kljub moji previdnosti ujel ravno na tem kraju in me pred Križanim onečastil. In ta Šarovčev greh gledam jaz pod mojo borno streho, medtem, ko ste vi lepo mirno živeli in imeli pred sabo lepo bodočnost.
- NOREC: Mama, pred tem križem se je to zgodilo?
- LUČ: IZZA KRIŽA.**
- JEZUS: Reci jim, da je pod menoj truplo Andraževega Andreja.

LUČ: UGASNE.

- NOREC: *(Gre čisto do križa.)* Pod tem križem je Andrejev grob, mama!
- JERNEJ: Kaj boš ti vedel, kje je Andražev grob, če si bolj prismojen kot opica.
- ANDRAŽ.: Ne žali, ker si tudi potomec človeka, ki je za pest zemlje in iz maščevanja do mene lagal in po krivem prisegel, da je spravil mojega moža pod zemljo, mene v zapor, poleg vsega tega pa še spočel ubogega otroka, ki ga bodo zaradi njegove pohabljenosti po moji smrti pregnjali iz kraja v kraj.
- MICA: Dovolj mi je vašega prerekanja. Še to vam povem: ta križ je postavil Šarovec. Toda ne, ker bi se kesal, temveč zato, da je bil miren. Nikomur ne bi prišlo na misel, da je pod križem grob in da v njem leži Andrej, ki mu je Šarovec s krampom preklal lobanjo.

ZVOČNI EFEKT. KONEC EFEKTA

- PRAPOR.: Mica, ali si znorela?
- LOJZE: Kako to veš?
- ANDRAŽ.: Moj Bog! Ali je človeško bitje zmožno ubiti nekoga na tak grozen način? *(Pade na kolena tako, da je obrnjena proti križu.)*
- MICA: Ker mi je zaupal Mirov oče, ko sem bila takrat za deklo pri Andreju. Povedal mi je, da je bil prisoten pri tem kriminalnem, maščevalnem početju starega Šarovca. *(Mica gre do Andraževe in jo sočutno boža po glavi.)* Oprosti, nisem imela toliko poguma, da bi ti to prej povedala. Bala sem se nasilnežev, ki so bili v službi laži, ker jim je bila ta potrebna za njihove načrte. Zato sem se bala povedati resnico!
- LOJZE: *(Se nasloni na smreko in pravi zagrenjeno.)* Kdo je ta, ki je vse postavil na glavo?
- MOJCA: Sedaj tudi jaz verujem. *(V krčevitem joku.)* Zdi se mi, da je danes izbruhnil ognjenik, ki neprestano bruha grehe naših prednikov. *(Krikne.)* Nekje mora biti Bog, da te grehe kaznuje. *(Poklekne ob Andraževi in jo objame.)*

CVETKA: *(Stori isto.)* Resnično, videli sva, kako je vaš sin imel prazno košaro in da se je ta, ne da bi se je kdo dotaknil, napolnila z gobami. Zdaj tudi jaz verujem, da se je pogovarjal s Križanim Bogom.

JERNEJ: *(Razjarjen.)* Kaj ste vsi znoreli? *(Tu nastane tišina.)*

ZVOČNI EFEKT. KONEC EFEKTA

LUČ: IZZA KRIŽA.

JEZUS: *(V tej tišini pravi Jezus.)* Prijatelj, ali sedaj veš, kako veliko delo sva naredila skupaj? Vame so začeli verovati vsi tisti, ki imajo čista in ljubeča srca.

LUČ: UGASNE.

MICA: Stojim pred smrtjo. Takrat se človeku porajajo misli, ki ti same silijo na jezik. Mnogokrat ti pride na misel večnost. Zato sem sedaj končno lahko izustila, kar mi je prej kot svinec težilo dušo in zdaj se počutim veliko bližje Bogu..

ANDRAŽ: Na Andrejevem grobu me je s silo primoral, da sem se mu vdala. Moj Bog! Pomagaj mi iz te tesnobe, ki tu notri *(Se močno potrka po prsih.)* peče in neznosno skeli. *(Začne silovito jokati.)*

JERNEJ: Kaj kličeš Boga? Ali ti je pomagal, ko si se valjala s Šarovcem po grobu svojega moža?

NOREC: *(Krikne kot ranjena zver in se vrže na Jerneja. Ta si hitro opomore in porine norca, da pade na tla. Norec obleži na tleh. Jernej se potem požene proti križu, toda preden ga doseže, pride do njega Praportnica.)*

PRAPOR.: Jernej, ne pogubi se! Pusti križ pri miru, da ne bo pri hiši še večje nesreče!

JERNEJ: *(Se reši maminih rok.)* Pusti me! Ta križ nas ne bo več strašil in tudi tisti ne, ki se nahaja pod njim.

PRAPOR.: *(Poklekne in objame Andraževko.)* Odpusti nam! Kolikor bo v moji moči, bom poravnala.

JERNEJ: *(Začne rukati križ tako, da stoji pred Križanim.)* Nikogar ne bo več strašil!

NORČEK: *(Krikne.)* Ne! Pusti moj križ! *(Roteče.)* Gospod, ne zapusti me!

LUČ: IZZA KRIŽA.

JEZUS: Pusti ga, saj ne ve kaj dela.

LUČ UGASNE.

ZVOČNI EFEKT. KONEC EFEKTA

(V tem trenutku se križ izruje in pade tako, da Jernej obleži pod njim.)

LOJZE: *(Skoči k Jerneju.)* Janez, pridi mi pomagat! *(Med obema dvigneta križ in ga položita ob kraju, s Kristusom navzgor.)*

NORČEK: *(Joka in se uleže poleg njega in da glavo Križanemu na prsi ter izdihne.)*

LOJZE: Jernej!... Jernej!... *(Ga ruka. Potem mu posluša srce in boleče vpraša.)* Mrtev? ... Moj sin je mrtev? *(Bolestno krične.)* Moj sin je mrtev!

GLASBENA ZAVESA... MED GLASBENO ZAVESO NADALJUJE POGOVOR DO KONCA IGRE

PRAPOR.: Zakaj nas kaznuješ za grehe prednikov?

ANDRAŽ.: Tudi ti si grešila, ko nisi izpolnila tega, kar ti je tvoj oče na smrtni postelji naročil.

PRAPOR.: Ta kazen je prehuda!

MOJCA: *(Gre k norcu.)* Kako je bled! *(Mu položi roko na lice in jo hitro in s strahom umakne.)* Andražek je mrtev!

CVETKA: *(Priskoči in mu da roko na srce.)* Srce mu je odpovedalo. Križani ga je otel vsega trpljenja in ga vzel k sebi.

MOJCA: Kako se blaženo smehlja! Zdaj resnično gleda svojemu prijatelju, Kristusu, v obraz!

ANDRAŽ.: Tudi jaz sem grešila, ker ga nisem sprejela in negovala z materinsko ljubeznijo... *(Praportnici)* In še sprašuješ o naših grehih? Ti grehi so vnebovpijoči! Nebo nama je strahotno, a pravično odgovorilo! *(Dvigne norčkovo glavo v naročje. Vsi pogledi so uprti v njiju.)*

PO KONČANEM TEKSTU IN GLASBENI ZAVESI, PRIČNE TAKOJ PESEM »DONA NOBIS PACEM«

PO NEKAJ SEKUNDAH SE POČASI ZAPIRA ZASTOR

KONEC

SCENSKI PROSTOR

PRVO DEJANJE

Na levi strani gledalca, v globino odra in poševno, mogočno poslopje kmečkega grunta. Poslopje ima v sredini tipična vhodna vrata z dvojnimi stranicami, ki se morajo odpirati. Na vsaki strani po eno okno, ki se odpira na noter in brez kovinskih mrež. Pod levim oknom miza s klopjo in na obeh zgornjih mize, po en stol.

Na desni strani odra, poslopje hleva, dekoracija po volji scenografa. Potrebna so vhodna vrata v hlev.

V ozadju, po širini odra, naj bo videti vas in v bližini gozdove. Pred to kuliso mora biti prostor za cesto, po kateri se bo hodilo. Med cesto in posloppjema naj stoji pregrada v obliki, ki si jo bo zamislil scenograf, toda v slovenskem stilu.

Vstopi na oder bodo na obeh straneh hiše, kar velja tudi za hlev. V pregradi ob cesti mora biti tudi možnost za vstop na dvorišče, ki nastane med posloppjema in pregrado.

DRUGO in TRETJE DEJANJE

Oder je jasa v gozdu. Jasa je obdana z mladimi smrekami, za njimi velike smreke in v ozadju listnati gozd. Na levi odra naj bosta dva vhoda in na desni dva.

Zadaj na desni strani odra naj bo nekoliko naprej pomaknjena kulisa dreves, za katero se bo lahko dalo skriti košaro in butaro dračja.

V ozadju, desnem kotu odra, naj stoji križ, ki mora dati vtis, da je težak, toda v resnici mora biti lahek, (simulirani les ali železo?), ker mora prepričati, da je njegova teža tista, ki ubije človeka, ki ga hoče izruvat. Če to ni možno ali celo nevarno, naj režiser poskrbi, da bo zaigrano tako, da bo videti, da je padel s križem, toda z glavo na simulirani kamen.

Po odru naj bodo tudi štori in skale, na katerih se bo sedelo.

MASKE

ANDRAŽEV NORČEK: 32 letni fant. Je pohabljen. Če je mogoče tudi spačenega obraza. Ima grbo na hrbtu.

ANDRAŽEVA LOJZKA: 70 letna vdova. Zgarana in suha. Toda z lepimi potezami na obrazu. Kar precej sivih las.

PRAPORTNIK LOJZE: 58 letni gruntar. Naj ima nekaj sivih las na temenih in nad vratom.

PRAPORTNICA: 55 letna gruntarica. Nima sivih las, lepih potez.

PRAPORTNIK JERNEJ: 28 letni fant, študent. Surovega značaja.

PROPRTNIK MOJCA: 26 letno dekle. Lepe zunanosti.

CVETKA: Enaka Mojci.

JANEZ: 60 letni hlapec, nekoliko siv, z sivimi brkami.

MICA: 75 letna dekla. Popolnoma siva, utrujenega in gubastega obraza.

MIRO, ILIČ, SAŠO IN ŠTEFAN: med 25 in 28 letom starosti. So študentje normalne zunanosti.

O REŠITVI PRED ANGLEŠKO IZDAJO IN VOJNIM ZLOČINOM

ČAS

Po koncu Druge svetovne vojne in uspele komunistične revolucije v Jugoslaviji v zadnjih dneh maja 1945.

KRAJ

Vetrinj pri Celovcu, Koroška, Avstrija pod britansko vojaško zasedbo. Vojaško in civilno begunsko taborišče.

PRIČEVALEC

Branislav Rebozov, rojen v Sevnici 127, dne 8. julija 1926, študent gimnazijec. Najprej prisilni mobiliziranec v partizane (v Kočevski ali IV. bataljon, pozneje v topniški oddelek do pobega pri Brodu na Kolpi), skupaj od 9. septembra do 27. novembra 1943. Po pobegu prostovoljec pri domobrancih (na Gradu, v Grosupljem, na Igu, nazadnje v velikolaškem udarnem bataljonu do bega iz Vetrinjskega taborišča) skupaj od decembra 1943 do 27. maja 1945.

POJASNITEV

Kar bom tukaj zapisal po spominu, sem osebno doživel in je v moje nadaljnje življenje takrat skoraj 18 letnega domobranca vtisnilo neizbrisljive sledi. Vse to doživeto sem, ko je bilo v mojem spominu še sveže, mnogokrat pripovedoval rojakom v begunskih taboriščih in tujcem v Avstriji in Italiji, pozneje pa v Argentini.

PRIČEVANJE

Po umiku polnem zmešnjave skozi Trzič in ljubeljski predor mimo Borovelj in preko dravskega mostu - kar sem opisal v prejšnjih poglavjih - sem se z ostalimi, predanimi ter razoroženimi domobranci in množico civilnih beguncev na kmečkih vozovih, s kolesi in peš, utaboril na Vetrinjskem polju v bližini tamkajšnjega samostana in bližnjega malega jezera.

V neposredni bližini polka, kateremu sem pripadal, je taboril srbski prostovoljski korpus, katerega poveljnik je bil srbski general Radimir Tatalović. Med temi se je nahajal (tudi boril v Srbiji) Slovenec iz Štajerske ter znan pesnik Dimitrij Jeruc. Ta je bil od svojih dijaških let član jugoslovanskega gibanja Zbor, katerega ustanovitelj in voditelj je bil Dimitrij Ljotič, nekdanji minister v kraljevi jugoslovanski vladi, globoko veren pravoslavni kristjan, kulturno izredno razgledan intelektualec in politik. Ker je bil v svojih jugoslovansko monarhistično ter krščansko usmerjenih spisih zelo kritičen do masonskega-židovskega protikrščanskega vpliva na svetovno, evropsko in balkansko politiko in gospodarstvo, so ga njegovi nasprotniki smatrali za nacistično usmerjenega. Zbor je imel svoje pristaše tudi v Sloveniji; rekli so jim zborashi ali ljotičevci. Med komunistično revolucijo so imeli velik vpliv v protiboljševiškem taboru in boju.

Moji nadrejeni so me kot domobranca študenta poslali iz domobranske postojanke v Grosupljem, v kateri sem služil od prvih dni januarja do jeseni 1944. leta (pod poveljstvom nadporočnika Šparhakla, poročnika Kerna in Franceta Kužnika in drugih of.) na kratek prosvetarski tečaj na Propagando v Ljubljani. Vodil ga je Izidor Cergol. Teme predavanj so bile o boljševizmu ter njegovi povezanosti z masonstvom ter svetovnim židovstvom (vendar ne v smislu nacizma, rasističnega antisemitizma oz. antijudovstva, ampak s perspektive krščanskega gledanja na življenje in svet). Po tem tečaju, ki mi je po 6 letni strogi katoliški vzgoji v salezijanskih zavodih na Selu, v Veržeju in na Rakovniku v Ljubljani posredoval neko prvo politično obzorje, sem se pri domobrancih začel družiti v prijateljstvu z zborashi. To ni bilo vseč mojim zavodskim predstojnikom, usmerjenim stražarsko ali katoliško akcijsko, politično pa opredeljenim za katoliško (klerikalno) SLS (Slovensko ljudsko stranko). Salezijanci so tudi pričakovali od mene, da bi postal duhovnik in ljubosumno gledali, s kom se družim sploh. Ko me je nekega dne na nasprotnem pločniku v Ljubljani videl moj svetnik v družbi z neko punco, žensko, s katero sem imel po 6 letih prvi neposredni stik, mi je s svojim pogledom dal znamenje, da sem zasačen, kar mi je takoj vzbudilo počutje grešnosti. Bil sem domobranec z dušo in telesom, ni mi prišlo na misel, da bi moral biti tudi »naš« in »pravi«, kar je bilo v tistem času v slovenski katoliški in liberalni kulturi navada in pogoj *sine qua non* prave ali zgrešene načelnosti (takratnega fundamentalizma).

Iz tistega časa pa ohranjam v spominu kot najboljše ljudi v svojem življenju prav zborashe, ki sem jih spoznal v tistem času: Očetovsko dobrega, resnega, razgledanega Vladota Menarta in njegovega brata Janeza s sestro Zlato, pozneje poročeno z zborasem Abramom; brata Terčiča Stojana in Milkota s sestro Sonjo, pozneje poročeno s Hotimirom Gorazdom; blagohotnega in zelo inteligentnega Iveka Vadnjala, poštenjaka v vseh ozirih, vzora strpnosti, morda preveč idealista; učitelja Miloša Preloga, rojaka s Štajerskega, s številno in v vseh ozirih vzorno družino; Ljerka Urbančiča, prvega neustrašenega protiboljševiškega zastavonošo slovenske zastave na povorki Slovencev protikomunistov po središču od nacistov okupirane Ljubljane; pesnika Dimitrija Jeruca, Dušana Kratnarja, Holija in druge. Ti so mi stali moralno ob strani tudi v begunstvu, kar ne morem reči o zagnanih katoličanih v emigraciji.

Nekdo (verjetno je bil prav D. Jeruc) me je takrat v Vetrinju povabil na predavanje generala Radomira Tatalovića. Bilo je v drugi polovici meseca maja 1945, ko se je že govorilo, da nas bodo Angleži premestili v Italijo. General Tatalović je predaval na prostem pred vhodom v svoj šotor, sedeč na leseni zasilni klopi, z rokama naslonjen na svoja kolena in obkoljen od po tleh posedenih prostovoljcev. Čisto po domače. Srbi so me na predavanje prijazno sprejeli in mi dali čast, da sem mogel osebno spoznati in pozdraviti generala Tatalovića. O tem Srbu ter komandantu Srbskega prostovoljskega korpusa so se mi vtisnili v spomin njegova človeška toplina in preprostost, umirjena, razločna, jasna govorica in prodorna, izredno inteligentna analiza takratnega našega begunskega položaja, ki je bil zame in za vse ljudi na Vetrinjskem polju najbolj moreča neznanka. Kajti nam domobranecem, ki smo sicer morali vsak dan uriti kot Slovenska narodna vojska, ni v času našega taborjenja na Vetrinjskem polju niti enkrat samkrat govoril kdo od naših voditeljev ali poveljnikov, in tudi jaz, kot prosvetar, nisem od njih dobil nobenih navodil ali informacij, kaj naj bi pred zborom govoril. Vse to se je vršilo po krožcih govoricah: Slišal sem, pravijo, rekli so mi, od tega sem slišal, ta in ta mi je povedal itn. V bližnji samostanski cerkvi, vedno polni nas vojakov in naših žensk begunk z otroci, ali pri slavnostni maši - ki se je vršila slovesno in na dvignjenem odru sredi vetrinjskega taboriščnega polja, da se je lahko videl visoko v nebo - pa smo pri pridigi spet poslušali sempiterno pridigarske nauke in nasvete,

naj zaupamo v Boga in v Devico Marijo in sprejmemo vse trpljenje kot božjo preizkušnjo, vsekakor dobre in pametne nasvete, ampak nasvete, ki so vedno primerni za vse stiske na tem svetu v vseh časih. Kot sem že zapisal v prejšnjem poglavju, odkar sem šel iz Ljubljane, sem prisostvoval le enemu takemu informativnemu nagovoru, namreč generala Franca Krenerja, postavljenega od NO za našega vrhovnega poveljnika; nagovor, ki ga je imel ta človeček z balkona svoje najete vile na nas umikajoče se ter še oborožene domobrance, sklicane skupaj pod vilo na cesti pri Borovljah, v jutru, dan po znani slavni bitki. Njegov kratek govor sem že takoj pozabil, nisem pa mogel iz tega nagovora nikoli pozabiti njegovih besed, ki so povedale vse tudi o Krenerjevi govorniški sposobnosti: »Domobranci, ne bojte se ničesar! Gremo v ujetništvo, toda v ujetništvo, kjer boste jedli bel kruh in čokolado!« (Lačni in izčrpani kot smo bili od dolgega marša čez obstreljevan in bombardiran Ljubelj, se je ta zagotovitev zdela v želodcu in v ustih takrat sladka, kmalu pa se je izkazala za požiranje prahu, solz, lastnega seča in krvi.)

Od predavanja generala Tataloviča mi je ostalo v spominu bistveno. Ker sem kot prosvetar že naslednji dan po predavanju pred zborom ponovil, pozneje pa isto mnogokrat pripovedoval v družbi v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, pozneje tudi v Argentini, med rojaki in Argentinci, po službah ali kjer koli, kjer je pogovor nanesel na drugo svetovno vojno v Evropi ali komunistično revolucijo v Sloveniji. Tolikokrat pripovedovani spomini, so se mi utrdili v spominu.

General Tatalovič je v svojem kramljanju prepričljivo prikazal, da dotlej ni bilo od strani Angležev niti enega samega znaka, da bi lahko kdorkoli sklepal, da bi imeli Angleži do nas kakšne simpatije, kaj šele da bi nas smatrali za zaveznike. Resnici na ljubo, Angleži bi lahko to spoznali prav pri slovesni maši, ki se je vršila sredi taboriščnega prostora in sredi celotne domobranske oz. slovenske narodne vojske, klečeče pri povzdigovanju ... (To navajam, ker mi ni znano - in tudi Angležem je moralo biti neznan - da bi nacisti ali komunisti kdaj klečali pred krščanskim oltarjem pri službi božji v takšni zbranosti.) Prav nasprotno, Angleži (če bi bili kristjani in demokrati, bi se vsaj zasebno lahko k službi božji pridružili) niso hoteli sprejeti naših predstavnikov, niti iz formalnosti ne ali iz vljudnosti, niti ne iz same radovednosti, da bi zvedeli, kaj bi jim povedali, kako bi se jim predstavili, kdo da smo in kaj hočemo. Postopali so do nas poniževalno in zaničljivo, kot

nekdo, ki te ne mara niti videti. S tem v zvezi je general Tatalovič naštel vrsto dejstev, takrat očitnih, o angleškem zadržanju. Glede naše premestitve v Italijo, o kateri se je že začelo govoriti od prvih dni v taborišču, pa je nekajkrat opozoril, da moramo biti previdni, ker ni izključno, da nas Angleži izročijo Titu. Omenil je, da kot so perfidno prenesli zavezništvo in vojaško pomoč od prej priznanega Draže Mihajlovića na Tita, se bodo morda tudi zdaj tako obnašali. Opozoril je, da si je težko zamisliti, da si ne bi neka zmagoslavna okupacijska vojaška sila, kot je bila takrat v Avstriji britanska, ne dovolila razkošja, da bi formalno sporočila predstavnikom take množice predanega vojaškega in civilnega prebivalstva pod svojo okupacijsko odgovornostjo, ki jih je zaprosilo za zaščito pred znanimi boljševističnimi maščevalnimi metodami, da jo bo zaščitila ter premestila v Italijo, tembolj, ko bi bil to njihov resnični namen. Morda niso hoteli takega zločina storiti dvakrat. Tega sporočila Angleži niso dali, je poudaril, in poniževalno ignoriranje naših predstavnikov ni moglo izražati nobene njihove dobronamernosti. Nasprotno, je opozoril, je bilo videti okoli taborišča svobodno gibanje partizanov, na britansko vojaško poveljstvo v Celovcu pa prihajati in odhajati nasmejane visoke vojaške Titove oficirje. Zaupljivega formalnega sporočila niso izročili do zadnjega dne. (Nazadnje pa je bil to le na listič napisan ter nepodpisan ukaz nekega nižjega angleškega brigadirja, da se morajo vsi domobranci vkrcati na določene tovornjake ob določenih urah in določenih mestih, celo, da mu mora naš komandant pri tem pomagati, ker da ne bi želel pri tem uporabiti sile, če se ne bi tega povelja izvršilo. Opomba moja.) Odkrito, moral je biti slep ali bedak ali popolnoma izven realnosti tega sveta, ali strahopetnež, kdor ni iz takega ukaza razpoznal namernosti izdajstva.

Ko sem jaz pred zbranimi domobranci v svojem govoru - verjetno mladostno nezrelim, čustvenim, zaletelim - ponovil misli in opozorila generala Tatalovića, me je po končanem govoru, ko so se domobranci razhajali, presenetil moj komandant polka, stotnik Ivan Boh in mi ukazal neprijazno, naj stopim za njim v njegov šotor. Čim sem vstopil, je spustil vhodno zaveso in se visok, kot je bil, obrnil še višje proti meni in mi v obraz zagrozil: »Brane! Če te bom jaz še enkrat slišal govoriti proti Angležem, ti bom vse zobe izbil! Si me razumel?«

Jaz sem osupnil. Hotel sem se mu opravičiti, da sem bil prejšnji dan pri Srbih povabljen na predavanje generala Tatalovića

o našem položaju, da, kar sem govoril pred zborom, je bila moja ponovitev pogledov znanega generala. Boh me ni hotel poslušati, strogo me je odslovil, skoraj porinil iz šotora.

Sicer je bil do mene vselej korekten, prijazen in zaupljiv nikoli. Izkušen in odličen vojak in oficir kot je bil, je videl v meni študenta-smrkavca, ki so mu ga poslali iz Ljubljane ljotičevci iz Rupnikovega kroga.

Dejstvo je, da so Angleži po dveh ali treh dneh po tem predavanju odpeljali iz Vetrinja s skupino slovenske vojske, policije ter komore v roke komunistom v Jugoslavijo prve prav srbske prostovoljce z generalom Tatalovičem vred ... (Zakaj prav njih prve? In zakaj z njimi prve prav domobransko komoro in policijo, ko bi ju lahko pri preseljevanju v Italijo priključili kateri koli drugi slovenski enoti? To in tako izročanje Angležev ni moglo biti izvršeno brez dobro izdelanega načrta med Angleži (danes vemo, da iz gotovega centra v Caserti v Italiji) in Titovimi vojaškimi predstavniki v Celovcu. Ali so slovenski predstavniki takrat analizirali vse to, zakaj tak vrstni red transportov, če se jim je že zdelo povelje za vkrcanje domobrancev na tovornjake smrti nepomembno?

Po nesrečnem odhodu domobranske komore ter policije in srbskih prostovoljcev - in tisti dan tudi že prvega domobranskega transporta(!) - je postal del vetrinjskega polja prazen, razredčen, da sem s svojega mesta lahko videl do prvih hiš Vetrinja v smeri proti cesti, po kateri smo prišli v Vetrinj. Sam Bog ve, kaj me je tisti dan - ne spomnim se, ali je bila nedelja ali ponedeljek - nagnilo, da sem se napotil v tisto smer, kamor dotlej še nisem šel nikoli. Zaskrbljenost se je v taborišču izražala na vseh obrazih, tudi nastala redkobesednost med vojaki, ki je povzročala v meni neko tesnobno dolgočasje? Morda sem želel, popolnoma sam, kot sem bil v svetu, najti kje družino (Bidovec) beguncev iz bližine Kranja, s katero sem prenočeval na golih tleh v neki dolgi ozki veži neke občestne hiše v Trziču, na umiku čez Ljubelj, ali družino Čop iz Gorenjske, ki so bili do mene v tisti množični nesreči tako prijazni, morda sem hotel najti kakega zavodskega sošolca, prijatelja in domobranca ...

Bilo je v popoldanskih urah. Spomnim se toplega majskega sonca. Hodil sem odsoten, z mislimi, kje se jaz pravzaprav nahajam na svetu, pozoren le, če bi ugledal kje kak znan ali vsaj lep obraz. Nobenega ni bilo med redkimi, ki sem jih srečal, ali videl daleč med šotori.

Tako kmalu dospem v bližino neke enonadstropne hiše, bolje do njene bele visoke zunanje stranske stene brez oken. Pred njo že od daleč zagledam na pohojenem travniku dva srbska vojaka. Takoj sem ju spoznal po njuni uniformi za srbska prostovoljca. Bilo je, kot bi bil na mah postavljen pred njiju. Pogled se mi je ustavil na bolj oddaljenem, ki mi je že od daleč vzbudil pozornost, ker se je čudno obračal na enem in istem mestu okoli sebe kot okoli svoje osi in se z obema kvišku iztegnjenima rokama usmerjal visoko v nebo in oziral po njem sem in tja, vmes pa nekaj zateglo, nerazumljivo mrmral. Že bližje sem zapazil, da je bila njegova vojaška rjavkasto zelena suknja, v kateri je bil oblečen, po levi prsni strani krvava, pod robom suknje pa, kjer so se mu videle hlače in je imel kos hlačnice odtrgan, mu je tekla po nogi v čevelj po strnjeni še sveža kri. Vsakič, ko se je siromak obrnil proti soncu, se je kri zasvetila. Oblila me je rahla groza. Revez je bil tako zatopljen v nebo, da ni videl ne svojega sonarodnjaka ne mene, verjetno ne več niti sveta krog sebe, ampak je v svojem svetu, kot kak svečenik neznan vere, mrmral proti nebu s čudnim, nečloveškim glasom svojo molitev. Kar sem mogel razumeti od njegove zmešane srbske govornice, je bilo »Bože, Bože moj! Zašto? Kako?«

Name je naredil silno tesnoben vtis, da po nebu išče in kliče Boga.

Pogled nanj je bil strašen! V spomin se mi je vtisnil za vedno. Pozneje, že v Argentini, se mi je kdaj prikazal v sanjah.

Takoj sem pristopil k drugemu prostovoljcu, ki je stal kak meter meni bližje. Ne da bi ga jaz kaj vprašal, me je prehitel:

»Poludil je!«

»Što se mu desilo? Zašto je krvav? Se stukao?« sem vznemirjen vprašal vse v isti sapi, presunjen.

»Ma nije, Bože sačuvaj! Partizani su ga.«

»Partizani? Gde, kako?« sem planil, kot od krogle zadet zdaj še od njegovega odgovora.

In zdaj slišim iz ust tega mladega Srba prostovoljca, česar sem se najbolj bal, kar nihče med nami ni mogel, ne hotel verjeti, niti misliti: da Angleži ne vozijo naše ljudi v Italijo ampak jih izročajo komunistom v Jugoslavijo; da so srbske prostovoljce predali partizanom; da je on skočil z vlaka že pred tunelom in se rešil, njegovega ranjenega in znorelega tovariša pa so že na slovenski strani predora, pred Jesenicami, pričakani partizani brutalno izgnali z drugimi prostovoljci iz vlaka, jih odgnali nekem v bližino in klali

z noži in streljali; on, samo ranjen, se je naredil mrtvega med mrtvimi in čakal noči, dokler niso straže odšle, v temi pa pobegnil in se preko hribov vrnil, da Slovence obvesti, kaj se dogaja.

Glas se mu je tresel; preden je kaj spregovoril, je premišljal, in šlo mu je na jok, ki ga je komaj zadrževal. Bil je mojih let in postave, v uniformi dostojno oblečen, v obraz upadel, izmučen, neprespan in objokan. Zasmilil se mi je.

Jaz pa prestrašen, kot bi že bil pred izročanjem in klanjem, sem mu rekel, naj se me ne boji, da sem jaz navaden vojak prosvetar, da poznam prostovoljce, da sem še pred nekaj dnevi bil na predavanju generala Tataloviča, da imam prijatelje zborashe in da poznan Dimitrija Ljotiča, ki se je žal pred kratkim v Sloveniji smrtno ponesrečil.

»Pa ja sam njegov sin!« je planil in me objel.

Nisem mogel verjeti. Stal sem pred samim Ljotičevim sinom! Najmanjšega dvoma nisem več mogel imeti, da je resnično, kar mi je povedal. Polastil se me je še večji strah. Ljotič se je zdaj sprostil, razvezal se mu je jezik. Jaz pa že itak šokiran od pogleda na zmešanega in krvavega prostovoljca, sem otrpnil, kot bi vame udarila strela. Zazdela se mi je strašna že resničnost o angleškem izročanju sama. Prešinila me je misel, kaj me lahko doleti, če pridem v roke partizanom. Postal sem nestrpen, komaj sem Ljotiča poslušal in začela so se mi rahlo tresti kolena; bal sem se tudi, da ne bom mogel skriti pred tako mladim Srbom svoje strahopetnosti. Mislil sem samo še na beg.

Ko je Ljotič boleče, užaljeno potožil, da mu na domobranskem štabu niso verjeli, da mu niso hoteli verjeti, da so ga zaprli, zasliševali, celo topli (tukli), nisem vzdržal več.

»Oprostil!« sem ga prekinil, »Moram takoj obvestiti svoje prijatelje.« Nudil sem mu desnico, se zahvalil in poslovil. Ljotič mi je roko stisnil, zadržal in mi naročal, naj ne povem nikomur, če nimam vanj popolnega zaupanja, ker me utegnejo zapreti, pretepsti ali izročiti Angležem, kot so njemu zagrozili. Stisnila sva si roki, za hip bratsko objela In odhital sem od njega. Šele na poti, oddaljen že, sem pomislil, kam se bo pa ta ubogi Ljotič zatekel s svojim nesrečnim soborcem v tisti osamljenosti? To me je tudi pozneje stiskalo v vesti vsakič, ko sem se spomnil nanj in na ta dogodek.

Najraje bi tekel pa se nisem upal; kdor bi me opazil, bi se vprašal, zakaj tečem. Gnala me je tesnoba; nisem se mogel znebiti

prizora s krvavim norim Srbom, niti strahu pred možno izročitvijo komunistom. Hitel sem s koraki, kot bi hodil. Vznemirila me je tudi misel, da morda Angleži že obkoljujejo taborišče, da se ne bo moglo iz njega pobegniti. Ko sem videl med šotori nekatere moške v civilni obleki, me je zgrabila še nuja, da se moram znebiti svoje uniforme, preobleči v civilno obleko. Kje dobiti civilno obleko? Pri vseh takih pomislekih se me je polastila taka panika, da sem pri prvi hiši, ki je imela okno odprto, v upanju da imajo ljudje v hiši gotovo zame kako obleko, skočil v hišo kar skozi okno. Ko danes pomislim na tisti moj lahki skok, si rečem, kje si moja uničena mladost!? V trenutku, ko sem že stal v hiši na parketu, je, kot bi se domenila za sestanek, prihajal iz vrta in stopil v sobo človek - bil je gospodar - in obstal pred menoj kot spomenik osuplosti in groze. Eden v drugega sva prestrašena strmela, kaj bo zdaj. Jaz sem samogibno pokleknil pred njega in mu na njegov izječljani »Goteswill, was machts du hier?« izdahnul v nemščini, kot sem znal, da die Engländer izročajo našo vojsko komunistom v Titovo Jugoslavijo, da jo tam komunistični partizani vse vprek streljajo; da sem to pravkar zvedel od nekoga, ki je ranjen ves krvav pribežal od tam. S sklenjenima rokama, na njegovih kolenih, sem ga prosil, naj mi za božjo voljo posodi ali podari kakršno koli staro ali novo obleko ali plašč, ker v civilni obleki se morda rešim smrti.

»Mein Got, Ich hab keine! Hier sind schon andere gekommen, alles ist weg« (Moj Bog, nebene nimam! Sem so prišli že drugi, vse sem že razdal.), mi je odgovoril dobri človek ter mi odkimaval z glavo z izrazom neskončnega obžalovanja in usmiljena. Tako sočutno me je gledal, da sem se jaz skoraj razjokal; on pa je takoj odprl omaro in mi iz nje ponudil kratke črne hlače: »To je vse, kar imam« je rekel.

Zagrabil sem te kratke hlače z izrazom hvaležnosti, kot bi mi dal celo obleko. Takoj sem hlačke zvil v ovoj, da bi jih tako skrtil pred drugimi zunaj. Seveda sem tudi pomislil, kakšna donkihotska figura bom v kratkih hlačah in v vojaških škornjih do kolen? Že ko je človek pred menoj zadobival podobo živega Kristusa, sem bil že na meji, da bi ga zaprosil še za nizke čevlje - ki jih je imel obute - v zameno za moje škornje. Pa se žal nisem upal spustiti tako globoko s predrznostjo. (Pozneje sem tolikšno svojo občutljivost neštetokrat obžaloval; morda bi tej dobričini celo ugajala ta zamena.)

Človek je bržkone opazil, da je bilo na meni vse pripravljeno na beg; verjetno v skrbeh, da bom iz hiše skočil ven skozi okno, kot

sem prišel, me je prijel trdno za roko ter me s hlačkami pod pazduho vlekel iz sobe čez hišo do vhodnih vrat.

»Danke! Danke! Viele Danke!« sem ponavljal in zahvaljeval hitro, kot sva hitela, pri vsakem koraku do zadnjega; Tam mi je krepko stisnil roko ter stisnjeno zadržal; preden mi jo je spustil, me je z njo pognal naprej, sam Bog ve, ali kot goloba ali kot krokarja, in glasno vzdihnil: »Got sei mit dir!« (Bog bodi s teboj!)

Do danes nisem pozabil tega človeka; bil je kot Kristus.

S kratkimi črnimi hlačami pod pazduho mi je med hojo začel prejšnji preplah pojenjati. Ob mislih na prijatelja, ali ju bom našel v šotoru ali ne, in tudi, kje bi mogel svoje škornje zamenjati za čevlje, zagledam pred seboj prihajati naproti dr. Franca Blatnika, salezijanskega duhovnika, mojega nedavnega zavodskega predstojnika, pri domobrancih pa oficirja in šefa propagande v Novem mestu. Hitro se je bližal. Že kako leto dni ga nisem videl in prej bi se nadejal srečati hudiča, kot njega. V hipu me je prešinilo vse, kar sem mučnega doživel s tem duhovnikom in zavodskim predstojnikom. Kdaj drugič, bi se mu izognil, ali se naredil, da ga ne vidim, zdaj pa mi je vest narekovala: »Povej mu! Moraš mu povedati! On je duhovnik in oficir, njemu bodo verjeli« ...

Ko sem bil na tem, da se z njim križam, sem ga ustavil - tega se spomnim, kot bi bilo včeraj - in nagovoril, ne da bi vedel, če me je spoznal takoj ali ne:

»Gospod doktor, oprostite! Vi ste duhovnik in domobranski oficir!? Vam bodo gotovo verjeli, kar vam bom zdaj povedal. Pravkar sem se srečal z Ljotičevim sinom; z njim je bil neki starejši Srb prostovoljec, v nogo ranjen, v krvavi uniformi in mešalo se mu je. Oba sta pribežala čez hribe iz Slovenije, kamor so jih Angleži natrpane v tovornih vagonih izročili partizanom. Ljotičev sin je pred tunelom skočil z vlaka in pobegnil, drugi prostovoljec pa je bil že onstran tunela pred Jesenicami izgnan z vlaka med tistimi, ki so jih partizani takoj z noži klali in streljali.

Ljotičev sin je šel takoj na naš štab, da ga o vsem obvesti. Na štabu pa mu niso verjeli, ampak so ga zaprli, zasliševali in topli. Vam pa bodo to gotovo verjeli, ker ste duhovnik in oficir; zato sem vas tudi ustavil, da vam to povem.«

Dr. Blatnik je gotovo opazil preplah na mojem obrazu, v glasu in govorjenju, moral bi mi verjeti že zaradi tega. Pa me je še gledal sovražno in me zavrnil osorno:

»To je navadna partizanska propaganda, to je laž! Če boš take alarmantne vesti širil, te dam zapreti! Si me razumel?« je bruhnil vame z meni neznanim oslabelim glasom, upadlim obrazom, zelo shujšan; oblečen v civilnih hlačah in v nečem srajci podobnem; ne v domobranski oficirski uniformi, kot sem ga zadnjič videl, in ne v črnem talarju z belim kolarjem, kot sem se ga spominjal iz zavoda. In zdaj mi je moj dobrotnik zagrozil, da me bo dal zapreti ... Brž sem odšel naprej izpred njega, ne da bi ga pozdravil. Nikdar več ga nisem videl in tudi on mene ne.

(Pač pa sem o njem že po nekaj dnevih zvedel v begunskem taborišču v Špitalu, junija 1945, da se ta gospod doktor in domobranski nadporočnik ter bivši šef propagande v Novem Mestu, ni vkrcal na noben domobranski transport, ne za v Italijo ne za Jugoslavijo. Zvedel sem tudi, da so se že naslednji dan po mojem srečanju z njim pojavili po vetrinjskem taborišču obešeni napisi, da bo vsak, ki bo širil alarmantne reči, ustreljen ...)

Komaj sem se pomiril od trčenja z dr. Blatnikom, sem po kakih prehojenih petdesetih metrih, na čudo, zagledal pred seboj med redkimi drevesi in šotori asketsko postavo in obraz, v civilno obleko oblečenega salezijanca duhovnika iz Rakovnika č. g. Cvetka. Tudi njega nisem videl že nekaj let, vendar sem ga takoj spoznal. Mogoče je hitel prav za dr. Blatnikom. S tem gospodom in mojim predstojnikom nisem v zavodu nikdar imel ene žal besedice. Brez pomišljanja sem se v hipu odločil, da ga obvestim, čeprav mi dr. Blatnik ni hotel verjeti.

Cvetko me je spoznal, ni pa pokazal nobenega veselega presenečanja, kot je običajno, kadar se po dolgem času srečata dva prijatelja. Ustavil sem ga in spoštljivo pozdravil: »Gospod Cvetko!..... Vi ste duhovnik in vam bodo verjeli, kar vam bom zdajle zaupal« sem mu ponovil, kar sem malo prej povedal dr. Blatniku. Cvetko me je sicer pozorno motril in poslušal, ko pa sem končal, nisem na njegovem obrazu opazil nobene spremembe, nobenega vznemirjenja ali drugega znaka, da bi mi kaj verjel. Odgovoril mi je takole:

»Veš kaj, to mora biti zvita partizanska propaganda. Saj jo vendar poznaš. Najbolje bo, ti svetujem, da tega ne praviš nikomur več.«

Vnovič sem osupnil, še bolj; tudi ta duhovnik mi ni verjel; skušal sem ga prepričati in obenem sebe opravičiti, da vendar ne bom jaz razširjal partizanske laži ter da je nemogoče, da bi Ljotičev sin,

kakršnega sem videl in poslušal govoriti in stati v družbi ranjenega soborca Srba v krvavi uniformi in zblaznelega, da bi v takem stanju širil med Slovenci takšne strašne laži. Moj Bog, jaz pa se tega nisem izmislil!

Njegovega odgovora nisem zdaj niti pričakoval, pač pa sem zaznal, da izgubljam dragocen čas za svojo rešitev. Kakor sva se srečala, sva se tudi poslovila. Nikoli več se nisva videla v življenju. Zvedel pa sem pozneje v špitalskem taborišču, da se je tudi ta gospod Cvetko izognil angleškemu izročanju komunistom, kakor dr. Blatnik ... in še marsikdo od njune bratovščine, kljub svojemu prepričanju in veri v Angleže.

Zdaj trdno odločen, da ne povem več nikomur ničesar, sem hitel naravnost proti svojemu sektorju taborišča. Spomnim se, da sem mimogrede gledal s tesnobo hoditi sem in tja med šotori, zasilnimi bivališči vseh vrst in vozovi tu domobrance, tam ženske in otroke in stare ljudi brez zavesti, da ne vedo, kaj se dogaja, kaj jih čaka ... Zdeli so se mi, da se gibljejo z menoj vred v megli neke zakletosti, z razliko, da jaz vem, kar oni ne vedo, jaz pa jim ne morem in ne smem pomagati. Tudi če bi začel kričati, bi rekli, da sem zblaznel.

Na srečo, ko sem dospel, ni bilo na prostem med šotori nikogar, ne stotnika Boha ne drugih oficirjev; zdelo se mi je to nenavadno. Kje so bili? V svojem šotoru sem si hitro kar po sebi pomeril pridobljene kratke hlače, jih skril v nahrbtnik in šel takoj iskat svoja prijatelja domobranca T(erčiča) S(tojana) in M(ilkota).

Seveda sta mi oba takoj vse verjela ter me skušala pomiriti, sama vidno silno vznemirjena. Stojan T. je vzkliknil: »Kakšna sreča, kakšen slučaj, da si se srečal prav z Ljotičevim sinom!« (Zame je bil in je še danes to čudež, božja milost, ki me je obvarovala smrti; morda za dar tolikšne vere in zaupanja vanj, morda kot dolžnost, da o njem in tem drugim pričam.)

»Ubogi Ljotič, namesto da bi ga na štabu odlikovali z najvišjim slovenskim vojaškim znakom, so ga zaprli in tepli« smo v zaupnem pogovoru, oddaljeni od šotorov na Vetrinjskem polju blizu Gosposvetskega, med seboj ponavljali. In danes, ko to pišem, se vprašam, kaj je nas katoliške Slovence tistega časa zavedlo, da smo s tako trmo vztrajali v tolikšni megli izven realnosti?

Kot zarotniki zbrani smo odločili in naredili načrt, kako nemudoma, še tisti večer, odidemo iz taborišča. Tako tudi, da ne

bomo ničesar povedali ne komandantu Ivanu Bohu ne nobenemu drugemu oficirju. Stojan me je celo opozoril, da bi mi Ivan Boh utegnili še zobe izbiti iz ust, kot mi je bil to zagrozil, če bi govoril proti Angležem. Prišli smo do prepričanja, da je najbolje, da obvestimo samo stotnika Vuka Rupnika. Tudi če nam on ne bi verjel, nas ne bi spravljali v nobeno nevarnost; računali smo, da nam bo on povedal svoje mnenje, ali kaj svetoval glede naše odločitve, da pobegnemo iz taborišča. Od njega pa smo želeli dobiti tudi neko, vsaj moralno dovoljenje za pobeg in nanj prenesti svojo vojaško dolžnost, ki je mi navadni vojaki nismo mogli izvršiti: da on obvesti tako grozljivo vest tam in tistemu, ki je bil za to odgovoren, ki bi vedel, kaj storiti v tisti psihozi vere in zaupanja v verolomne Angleže, ki je poneumila takrat katoliške Slovence.

Stotnika Vuka Rupnika smo našli, ko je čistil svoj avtomobil. Stojan nas je predstavil, besedo pa je prepustil meni, ker da sem se jaz srečal z Ljotičevim sinom in mu bom zato jaz najbolje povedal, kaj mi je Ljotič zaupal. Rupnik me je sprva poslušal stoje s čistilno cunjo v roki, kmalu pa se je, ne da bi se mu obraz kaj spremenil, sklonil in naprej loščil svoj avtomobil. Imel sem vtis, da ga moje poročilo ni zanimalo, da mi ni verjel, tudi kot bi on že vse vedel ter je bil prav zaradi tega zatopljen v svoje misli. Zravnal se je spet ter prisluhnil, ko sem omenil, kako se mi je Ljotič skoraj v joku pritožil, da so ga na našem štabu zasliševali in topli, da mu niso ničesar verjeli, v svoji nezaupljivosti pa hoteli izvleči sam Bog vedi kaj. Opozoril sem ga tudi, da sem doslej seznanil o tem edinole dr. Blatnika in salezijanskega duhovnika Cvetka, ki da sem ju slučajno srečal neposredno za Ljotičem, da sta me oba zavrnila, da je vse lažna partizanska propagando; da mi je dr. Blatnik celo zagrozil, da me bo dal zapreti, če bom še komu to govoril.

Kakor se spomnim, ni sprva Vuk Rupnik ne potrdil ne zanikal resničnosti Ljotičevega sporočila. Za čudo mirno, ne da bi prenehal s čiščenjem svojega avtomobila (bil je to majhen nov kombi, svetlo rjavkaste barve, postavljen med dvema debloma tamkajšnjih dreves), se je zahvalil na precej formalen način, da smo mu prišli poročat.

Takrat je prevzel besedo Stojan T in Rupniku rekel, da smo se mi odločili skrivaj zapustiti taborišče, ker smo tudi slišali, da bodo Angleži taborišče obkolili s tanki, da ga prosimo za nasvet in dovoljenje, ker se ga ne upamo prositi pri kom drugim.

»Idite, čimprej izginite!« se spomnim, da je Rupnik odgovoril, »jaz ne morem, ne smem, jaz sem komandant, jaz ne morem za-

pustiti svojih vojakov. Vi pa izginite!» je rekel eno za drugim in v tonu, kot bi nas hotel s tem tudi odpraviti. Zdaj nismo imeli mi nobenega dvoma več, da je on verjel v resničnost britanske izdaje. Pri tem je uporabil besedo izginite, ne zapustite, ali pojdite ali pobegnite.

Poslovlili smo se od Vuka Rupnika kot od junaškega poveljnika ter svojega visokega občudovanega častnika in prijatelja.

Dočim sem generala Leva Rupnika, njegovega očeta, obiskal v skupinici fantov in deklet iz begunskega taborišča v Serviglianu leta 1945, ko se je še nahajal v hrvaškem begunskem taborišču v Femu v Italiji, preden so ga Angleži izročili (po krivdi ali nesposobnosti vodstva beguncev) v Titovo Jugoslavijo in v smrt, pa Vuka Rupnika nisem več videl v Evropi. Srečal in govoril sem z njim šele po mnogih letih v Argentini na nekem sestanku Slovenskega državnega gibanja, h kateremu sem se pridružil, pri dr. Stanetu Zupanu, kar bom opisal na drugem mestu. Tukaj zapišem le to, da se je takrat na moje vprašanje, če se spomni na te trenutke v Vetrinju, ko smo mu prišli poročat o srečanju z Ljotičevim sinom in o angleškem izročanju srbskih prostovoljcev in domobrancev komunistom v Jugoslavijo, se je opazno, dvakrat različno stavljenu vprašanju, izognil odgovoru, ko je hip zatem odgovarjal sproščeno na moja vprašanja o njegovem očetu. Vtis sem imel, da se je izogibal ožjega stika z menoj prav zaradi tistega obiska nas trojice domobrancev pri njem v Vetrinju; na tisto takrat tako važno »reportažo« o Ljotičevem pričevanju, ni mogel vendar nikoli pozabiti. Menim, da ga je v dnu viteškega junaškega srca glodal - črv nepotrebnega, nespametnega samoobtoževanja, ker se je rešil pred albijansko izdajo ter poznejšo gotovo grozno mučeniško smrtjo, kot je pričakala njegove junaške in zmagoslavne borce njegovega Rupnikovega udarnega bataljona, ki je v Borovljah premagal in pognal boljševike v beg v zadnji, simbolni(!) bitki Druge svetovne vojske in komunistične revolucije v Jugoslaviji.

Ko smo odhajali od Vuka Rupnika, smo sklenili, da zapustimo takoj, že ob sončnem zahodu, tabor. Jaz sem nestrpno ob šotoru gledal na sonce, ki je lezlo po nebu počasi kot še nikoli, in meril čas po razdalji sonca do vrhov smrek na bližnjem hribu. Ko se je sonce dotaknilo teh vrhov, sem zapustil svoj šotor. Na poti proti jezeru smo se vsi trije pričakali vsak s svojo kanto s perilom v eni roki, z nahrbtnikom, v katerem sem nosil nekaj reči še iz Slovenije,

pa v drugi roki, tako da je bil videz, kot da se gremo kopat in prat perilo k bajerju; tja so se namreč vsak dan hodili kopat ali perilo prat vojaki, zato ni mogel nihče sumiti o kakem drugem našem namenu. Sklenili smo, da bomo bajer, če bi bila kje angleška straža, v temi preplavali do najbolj oddaljenega brega. Straže smo se zelo bali, vendar smo morali tvegati. Na poti smo srečavali tiste, ki so se od bajerja vračali; nobenemu nismo vzbudili pozornosti. K sreči ni bil med njimi noben znanec. Na hribu s smrekovim gozdom je za ostrimi vrhovi smrek že zahajalo rožnato sonce z bleski svojih zadnjih žarkov. Že od daleč smo opazili, da so se v bajerju še kopali neki vojaki. Zato smo hojo zavlačevali, postajali, pri bajerju pa hlinili, da iščemo ugodnejše mesto za dostop v vodo. Perilo smo pri tem premetavali iz kant vsem na ogled ter se pomikali naprej, dokler ni iz bajerja stopil in se napotil proti taborišču zadnji kopalca. Ko se je zmračilo, da ni bilo videti nikjer žive duše, smo se začeli po vodi oddaljevati, previdno brodeči, da ne bi zašli kje na globoko. Ko se je mrak tako zgostil, da se ni videlo več na drugo stran jezera proti samostanu, smo skočili na breg, se pri bližnjem gozdu obrisali, oblekli in obuli, raztrgali vse fotografije, pisma in vse, kar bi nas lahko kje izdalo. Na srečo so mi šle podarjene kratke hlače prav, le ohlapne in malo prekratke so mi bile. »Izdajali te bodo škornji,« sta se prijatelja ponorčevala. Bomo že našli kje kakšne dolge hlače, nizke čevlje ali pa kak prepričljiv izgovor.« (To je bila iluzija!)

V zavesti negotovosti, vendar srečnega bega iz taborišča, sem se jaz, stopajoč zadaj za prijateljema, pokrižal in priporočil Bogu, in vsi trije smo se podali v noč. Hiteli smo, da bi se čim bolj oddaljili. Namenili smo se, da bi se pritihotapili v Švico, ni se nam zdelo varno nikjer drugje v Evropi. To pa se je kmalu izkazalo za utvaro, tako prazno, kot je bila naša vera o angleškem gentlemenstvu in njihovi vojaški časti.

V Buenos Airesu, 12. marca 2008.

DR. KATICA CUKJATI

Jože Rant: SLOVENSKI EKSODUS LETA 1945

V zadnjih letih najbolj prodana slovenska knjiga v slovenski emigraciji v Argentini je nedvomno zgodovinska knjiga *dr. Jožeta Ranta Slovenski eksodus leta 1945*. Zadnja, ki je izšla izpod peresa dr. Ranta, je zgodovinsko pričevalna literatura, ki je za našo emigracijo emblematična in ki napolnjuje vrzel ter predstavlja izpolnitev begunske naloge po verodostojnem, dokumentiranem in jasnem obeležju naše emigracijske stvarnosti.

Vsaka knjiga ima določen krog bralcev glede na njihova zanimanja. Za Rantovo knjigo je povpraševanje tako pri starejših in pri osebah prve generacije, kot pri rojenih že na tujih tleh, ki jo naročijo v slovenščini zase in v španščini za svoje potomce, prijatelje ter neslovenske člane družine, da bodo tako knjigo bolje razumeli.

Knjiga je bila najprej predstavljena v *Ljubljani v Galeriji Družina*, 13. decembra 2007. Knjigo je takrat predstavil *dr. Janez Gril* v družbi zgodovinarke *Tamare Griesser Pečar* ter našega ustvarjalnega člana, pisatelja in akademika *Zorka Simčiča*. Pozneje je bila predstavljena v Clevelandu. Končno pa še v Buenos Airesu, v mali dvorani Slovenske hiše, 14. junija 2008. O njej je bilo precej zapisanega v obliki kritike v Svobodni Sloveniji, Družini, Mladiki in v drugih slovenskih revijah. Pobuda za to knjigo je prišla s strani Rudija Kolariča in je izšla s pomočjo Slovencev na severni, angleško govoreči polobli. V ponos pa nam je upravičeno, da je avtor iz naše emigracije v Argentini. Dr. Rant je to knjigo pripravil in napisal ter jo končal dobesedno v zadnjih dneh svojega življenja z veliko žrtvijo, zavzetostjo in odgovornostjo.

Tovrstna knjiga je bila v emigraciji že vrsto let nujno potrebna, a ne le za begunce in njih potomce, temveč za vso slovensko javnost in za zgodovino. Če je ne bi napisali v emigraciji, koliko bi bilo možnosti, da bi jo tako vseobsegajoče in natančno sestavili v matični domovini?

Morda zaradi krutih, žalostnih in usodnih dogodkov, ki so pretresli osebno in družinsko življenje beguncev, je bila pot spominov

najprej žalovanje in molk. S potekom časa pa so nastali osebni zapiski. Ni pa izšla do te objave knjiga, ki bi postavila dogajanja v širši slovenski celotni scenarij s preučevanjem vzrokov dogodkov, vplivov notranje jugoslovanske in zunanje vojaške politike in politike na sploh, svetovnih gospodarskih interesov, ki so se končali z izigravanjem šibkejših članov človeške družbe ne glede na njih poštenost in ideale.

Vseobsegajoča predstava naše tragične izkušnje in nadaljnje pozitivno vživetje v novem življenju na drugih nedomačih tleh, z gledališča znanstveno zgodovinskih meril, je ogromna zasluga avtorja te knjige. To literarno delo se s časom lahko dopolni z novimi odkritji, saj angleška in severnoameriška dokumentacija iz teh časov, ki je v arhivih, še ni povsem dostopna. Glede morebitnih dokumentov in pričevanj, ki so v rokah bivših komunistov in partizanov še ni izrečena zadnja beseda. Eden izmed namenov te knjige je bil, da bi imel vsak Slovenec možnost poglobiti se s dokumentiranimi dokazi o pravilnosti odločitev s strani beguncev; v drugih primerih, slišati drugo plat zvona uradne slovenske zgodovine, za zgodovinarje naj bi bil tekst tehten material za izpopolnjevanje, dopolnjevanje in nadaljnje študije in razlage.

Gledano z druge strani, čeprav smo toliko let morali čakati, da smo končno zagledali rojstvo knjige, ki bi dostojno in dokumentirano predstavila našo zgodbo v mozaiku slovenske zgodovine, je bil morda ta čas ravno primeren, ker po osamosvojitvi Slovenije so nam postali dosegljivi viri domačih zgodovinarjev. Naj omenimo samo dr. Tamaro Griesser Pečar, ki se strokovno in pogumno posveča zgodovini zadnjih desetletij slovenske stvarnosti.

Vsebino knjige je nakazal avtor sam na strani 11, kjer je takole zapisal: »Treba je poudariti, da skuša knjiga popisati dogodke tako, kot so se dogajali, to se pravi, predmetno (objektivno). To pa nikakor ne pomeni, da bi morala biti nepristranska (imparcialna): resničen in resnicoljuben prikaz dogodkov nujno odraža samo dejstva, ne njihovih najrazličnejših razlag. Zakaj zgodovinska dejstva so enkratna, najsibodo izjave ali dejanja: ni dveh resnic ali več! Možno pa je več razlag: toda samo ena se **približuje** resničnosti in s tem resnici.«

Ker vsak zgodovinar ne zapiše oz. prepíše razpoložljivo dokumentacijo, temveč jo tudi tolmači, in te razlage bodo vedno osvetljene na podlagi osebne ideologije (ne uporabljam besedo v

marksističnem pomenu besede, ki je popolnoma izmaličil prvotni pomen, temveč v smislu zornega kota), te razlage so si med seboj ob istem dogodku morda precej različne. Poglejmo samo en primer. V eni izmed letošnjih tržaških Mladik je intervju z dr. Rozino Švent, ki je analizirala zadnje izdaje knjig v zvezi z begunsko temo (Pernišskovo knjigo *Moj begunski dnevnik*, Corsellisovo knjigo o letu 1945, Meršolove spomine v izboru Janka Modra, Rantov Eksodus, itd.), poleg tega pa se je dr. Rozina Švent cele mesece posvetila preučevanju slovenskih taboriščnikov v Avstriji in napisala knjigo s to vsebino. V tem intervjuju dr. Rozina Švent, kot zaključek prebrane literature, med drugim prihaja, kot ona sama imenuje, do dileme: Ali so šli v begunstvo najboljši katoličani ali najbolj nestrpni, ki so si v svojem fanatizmu predstavljali neko sveto vojno...!?

Ena izmed značilnosti knjige je, da si je kljub vsej objektivnosti, dr. Jože Rant vzel nekatere licence, ki niso stoddostno lastne zgodovinarjem. Ko ob nekaterih dogodkih doda ironične pripombe, njemu značilne, ali pa sledimo pretirano natančni razlagi kakšnega pojmovanja besed. Za primer, ko omenja v zvezi s Turjaško tragedijo sodni postopek, razlaga, da so bili nekateri obsojeni na smrt, drugi na prevzgojo. Pripomba: te zadnje so takoj prevzgojili z likvidacijo ...

Medtem sem že slišala nekatere komentarje na tiskano knjigo in sicer, da morda nekateri datumi niso po dnevu točni, da so res malenkostne napake pri nekaterih podatkih, da niso bili upoštevani vsi viri ali pa da avtor ni imel dostopa do vseh razpoložljivih virov, da se včasih pozna, da je v nekaterih tolmačenjih dogodkov prisoten vpliv političnega stališča brata Pavleta Ranta.

Ko je dr. Jože Rant pisal to knjigo, sem bila nekajkrat pri njem na obisku. Ob enem od teh srečanj mi je komentiral, da knjiga raste iz dneva v dan v nedogled, hoče zapisati vse, kar ve, toda če jo hoče končati in dočakati izid, bo moral začeti striči s škarjami in zaokrožiti vsebino.

Tisk in vezava knjige sta bila na skrbi Editorial Barage, Barogovega misijonišča. Oblikovanje in izdelavo platnic je delo *Monike Urbanije Koprivnikar*, ki je mojstrsko zajela prikaz vsebine knjige. Prednja stran ovitka ima na levi strani v temnih barvah dolge vrste beguncev, ki se umikajo čez Ljubelj. Na desni strani zgoraj je jasno viden in osvetljen spomenik na Teharjah, v časten spomin žrtvam povojnih množičnih pobojev. V sredi je obris meja današnje samostojne Republike Slovenije, 26. junija 1991.

Literarni opus je simbolično predstavljen na prvih straneh knjige s sliko o ustoličevanju in knežjim kamnom, zaključuje pa se z zrcaljenjem demokratične miselnosti na primer v spomenici clevelandskih Slovencev na dan samostojnosti leta 2006.

Pred kazalom vsebine se dr. Jože Rant zahvaljuje vsem, ki so na različne načine sodelovali, da je knjiga lahko izšla. Med drugim se imenoma zahvaljuje msgr. Janezu Zdešarju iz Nemčije in lic. Binetu Magistru za lektoriranje besedila, dr. Tamari Griesser Pečar za dostop do uporabljenih virov. Posebno zahvalo zasluži *Rudi Kolarič*, kateremu se je pred mnogimi leti utrnila zamisel o knjigi in jo je tudi finančno omogočil. Po abecednem redu se zahvali sošolcem slovenske begunske gimnazije v *Peggetzu* pri Lienzu, nato Špitalu, ki sedaj živijo v ZDA. Prav tako se še prav posebej zahvaljuje Marjanu Lobodi za nepretrgano zvezo, ki jo je imel vse skozi z bivšimi dijaki gimnazije, za vse knjige, ki mu jih je posredoval in dal na razpolago, za nasvete in pripombe pa tudi za posredovanje poročil iz Avstralije, Kanade in Združenih držav Severne Amerike.

V uvodu h knjigi dr. Jože Rant omenja prvotni namen knjige, ki naj bi bil odgovor na vprašanje, zakaj so naši predniki leta 1945 zapustili domovino? Odgovor na to vprašanje je zelo enostaven: rešiti si življenje. Za to trditev navede sedem jasnih in jedrnatih razlogov. Drugi namen knjige je, da bi se člani drugih narodnosti seznanili s tem, kaj se je dogajalo v Sloveniji med 2. svetovno vojno in po njej. Tretji namen izdaje te publikacije, je opisati, kaj se je zgodilo s slovenskimi povojnimi begunci, kako so si uredili novo življenje v tujih krajih po svetu.

Da bi knjiga izpolnila te načrte, je prevedena v angleščino po zaslugi Jerryja Zupana; v španščino pa jo je prevedel avtor sam.

V vsakem poglavju te knjige srečamo nove, nepoznane, zanimive informacije.

V uvodu omenja avtorje, ki jih uporablja pri dokumentiranju dogodkov in jih opredeli v tako imenovane režimske zgodovinarje (*Saje, Mikuž, Pleterski, Šnuderl* idr.), v protirevolucijske zgodovinarje kot *Martinc, Debevec, Kos – Jeločnik, Franc Grum – Stane Pleško, Janez Grum* itd; na strokovne domovinske zgodovinarje (*Godeša, Mlakar, Šturm, Griesser Pečar*) in na nekdanje pripadnike OF oz. KPS (*Bajt, Svetina, Vode* in tako naprej.)

Na strani 141 je kratek slovenski povzetek vsebine. Na straneh 345 do 351 pa španski in angleški povzetek.

Da knjiga ne bi bila še daljša, dr. Rant uporablja številne kratice, nekatere zelo znane, druge pa ne toliko, tako da mora večina

bralcev mnogokrat pogledati na seznam teh kratic, ki je skoraj na zadnjih straneh publikacije.

Knjiga se zaključuje z abecednim sedem stranskim seznamom virov (slovenskih, španskih, angleških, nemških, le eden je francoski).

Na prednjem in zadnjem zavitku knjige je kratek življenjepisa avtorja.

V drugem poglavju pod naslovom *Slovenci in Slovenija* avtor poda strnjeno, precizno z najpomembnejšimi dogodki poudarjeno celotno zgodovino slovenskega naroda. Ta del je ilustriran s 16 strani res lepih barvnih fotografij (šest je zemljevidov). Ta zgodovinski-geografski opis je zelo zadet in posebno zanimiv za ne-Slovence, ki nas bi hoteli spoznati. Le kratek odlomek v ilustracijo vsebine: »Slovenci niso imeli ne svojih kraljev ne slavnih vojskovodij ne bogatih gradov. Slovenska zgodovina je zgodovina preprostega prebivalstva, majhnega naroda, o čigar usodi so vedno odločali drugi. Zato dogodki v Sloveniji niso imeli kakega posebnega vpliva na evropski kulturni prostor, toda Slovenci so vedno bili del tega prostora. To sicer maloštevilno ljudstvo pa je dokazalo svojo trdoživost z izoblikovanjem svoje identitete in s tem se je kmalu razvilo v narod, in to kljub fevdalni podvrženosti v srednjem veku in kljub izključni podvrženosti Habsburžanom po letu 1500 v osrednjih pokrajinah, ob morju pa Benetkam«. (Str. 23).

V tretjem poglavju pod naslovom *Vojna in zasedba Slovenije* je opis trojnega velezla 20. stoletja: boljševizem, fašizem in nacizem; sodelovanje med Nemci in boljševiki v letih 1914-1918 in 1938-1941; napad na Jugoslavijo, slovenski odziv na napad, delovanje KPJ in KPS; Vojna: razdelitev Slovenije med tremi okupatorji; življenje na univerzi. Poglejmo le eno izmed zanimivosti: »Jugoslovanska vojska je 9. aprila sklenila, da se umakne iz Slovenije, 10. aprila pa se je od Jugoslavije odcepila Hrvaška. S tem je ostala Slovenija popolnoma prepuščena sama sebi. Zato je Narodni svet odločil, da je postala Slovenija »suverena« in se bo sama pogajala z napadalci. Dne 12. aprila je ban Natlačen vsem Slovencem sporočil, da bo Ljubljana kmalu zasedena. Prosil je za red in mir ter svaril pred napadi na nemško manjšino. Ukazal je, naj vse državne in samoupravne oblasti poslušajo naprej. (...) Kljub temu, da so Ljubljano Italijani zasedli že 11. aprila, je delegacija Narodnega sveta (Natlačen, Pucelj, dr. Gosar) 12. aprila šla z italijansko prepustnico v Celje na razgovor z Nemci. Njen namen je bil prepovoriti Nemce, da bi zasedli vso Slovenijo. Gen. Lanz se ni

hotel o tem razgovarjati, ker je isti dan feldmaršal Keitel že podpisal smernice o razkosoanju Jugoslavije. Dejansko je bil Natlačenov neuspeh za slovenski narod sreča, ker je del Slovenije prišel pod Italijo in tako mogel delno ohraniti sebi svojsko življenje.« (Str. 39) Naslov 4. poglavja *Vseslovenski odpor proti okupatorju* vsebuje oris predvojne ideološke-politične miselnosti na Slovenskem: katoličani, liberalci – »napredni«, socialisti (socialni demokrati) in komunisti. V tem poglavju opisuje razna demokratična odporniška gibanja.

Tematika se nadaljuje v petem poglavju pod imenom **Oborožen upor**. Obravnava organizacijo in delovanje vseh uporniških sil: TIGR, jugoslovansko vojsko v domovini - četniki, štajerski bataljon, druge enote, črna roka, Melaherjevi borci, začetki osvobodilne fronte (OF ali partizani). Na str. 72/73 lahko beremo: »Po nemškem napadu na ZSSR je prej »imperialistična vojna« za KPS postala tudi »naša vojna«. Protiimperialistična gesla so na vsem lepem potihnila. Zato se je PIF prelevila v Antifašistično fronto (AF). Vendar je KPS zelo pazila na to, da je bilo poročanje o zahodnih zaveznikih prijateljsko. Tako je npr., Kardelj popravil Kidriča, ki je v nekem razglasu preveč prijazno govoril o Angležih; zahteval je, da se take napake ne ponovijo več. Zato je razumljivo de je 1. januarja 1942 Centralni komite (CK KPJ) v pismu CK KPS zapisal naslednje: **»Nemogoče je, da bi se naša Partija odrekla dejstvu, da je za naslonitev na Sovjetsko zvezo. Nasprotno, jasno je treba poudariti - kar smo doslej vedno - (in kar je tudi poudarjeno v 1. številki Osvobodilne fronte), da je Sovjetska zveza edina rešnica slovenskega naroda.« (...)**

Toda vsi niso bili za kakršenkoli oborožen upor. Omenimo samo krščanskega socialista Lojzeta Udeteta, ki je večkrat izrazil svoje mnenje v poročilih (referatih) somišljenikom ali vodstvu OF. Bil je sicer za oborožen odpor, a nakazal je, da gre za dilemo, kakšen naj bi bil ta upor. Po Udetu naj bi bil upor oborožen, »toda borba po pameti«. Trdil je, da je **»pred nami še daljša doba vojnega in okupacijskega stanja«**, in je ugovarjal OF, ki je bila prepričana, da bo vojne konec že leta 1942. Svoj pogled je imel Ude tudi na namene oboroženega upora. V referatu 8.1.1942 je poudaril, **da ima oborožena akcija smisel samo v osvoboditvi slovenskega ozemlja, torej ne v revoluciji« (...)** Izrazil je tudi hudo kritiko dejstva, da KPS le »rabi fronto« in da je KPS v OF kriva »nečistega« odnosa do drugih skupin v njej.

Od strani 81 do 233 je opis najusodnejših in bolečih dogodkov, katerih žrtev je bil slovenski narod. Dr. Jože Rant jih obravnava v sledečih poglavjih:

6. poglavje knjige je posvečeno temi: **Slovenska komunistična partija/ OF si je prilastila izključnost osvobodilnega boja.**

Naslednji odlomki nam osvetlijo to zadevo: »Vedno večja podvrženost partiji in njenemu vodstvu se je najbolj jasno izkazala in dokazala s tim. Dolomitsko izjavo. Ta »sporazum« je bil sklenjen 28. februarja 1943 na sestanku s socialisti in sokoli. S tem »so bili formalno odstranjeni že tako ali tako šibki vplivi nekomunističnih skupin v OF.

Kocbek je dejal v pogovoru z Borisom Pahorjem, objavljenem leta 1989, kako da se je on najbolj upiral podpisu, da pa je po dolgem oklevanju končno **podpisal** izjavo, zato **da bi preprečil sovražnost med skupinami** in razdor v lastni skupini ter ne nazadnje, da bi preprečil grozečo nevarnost duševnega in telesnega nasilja nad samimi krščanskimi socialisti. **Dolomitska izjava, na kateri se je gradila »demokratska« oblast OF/KPS, je bila potemtakem diktatorsko-totalitarna.**

Janko Prunk opozarja na to, da so se v času vojne za družbeno spremembo zavzemale razne v OF združene skupine, ki pa so vsaka po svoje razlagale revolucijo. Dolomitska izjava pa je odprla pot dokončni uveljavitvi boljševizma in **boljševiškega pojmovanja revolucije v NOB-u.**

V 7. poglavju dr. Jože Rant predstavi **Vaške straže (VS), samoobramba pred uboji, ropi in požigi.**

Na tem mestu lahko beremo med drugim sledeče: »Miloš Stare je pisal dr. Kreku 10. septembra 1965: Glede vaških straž je tako, da jih nihče ni mogel preprečiti. Ti si taka navodila (da naj ne delajo nikakih formacij v zvezi z okupatorjem, op. pisca) res pošiljal. Toda komunisti so ustvarili v začetku tako stanje, da je bilo nemogoče drugače kakor iti (na) pot samoobrambe. Dobro se spomnim, ko je bil pri meni velikolaški župan Paternoster in mi je pravil, da bodo ustanovili vaško stražo, sem mu dopovedoval, da je vendar nemogoče, da bi vzeli orožje od Italijanov. Dokazoval sem mu, kako bo Vaš položaj zunaj otežkočen itd. Pa mi je rekel: »Gospod, vi tega ne razumete. Ko bi živeli na deželi, bi videli, da ne moremo drugače, ker nas bodo vse pobili.« Dobro se spomnim, da je odšel solznih oči »ker ga nisem razumel«. In tako je bilo povsod, kjer so nastale vaške straže. Morali so se braniti, če so hoteli živeti«. Tudi škof

Rožman je dolgo časa nasprotoval oboroženemu boju. Še po maju 1942 je vztrajal na tem, da je naše orožje rožni venec.« (Str. 93).

8. poglavje nosi naslov: **Slovensko domobranstvo (SD)**. V tem delu knjige takole piše o **Ustanavljanju domobranstva** na strani 119/120: »General Rösener je povabil na pogovor Miloša Stareta in dr. Albina Šmajda, ki pa se nista odzvala, ker se jima to ni zdelo primerno. Sklicali so sejo SLS, na kateri so soglasno odklonili in prepovedali vsako sodelovanje z okupatorjem. Vzrok za to je bilo verjetno nepoznanje tega, kar se je dogajalo na deželi.

Na povabilo generala Rösenerja se je že prej šel z njim pogovarjat duhovnik Andrej Križman, ki je bil v vodstvu VS. Z njim je šel **16. septembra 1943 pod lažnim imenom** tudi dr. Albin Šmajd, član SLS in v vodstvu SL. Pogovor je bil po zapisu dr. Šmajda **izključno o vojaškem organiziranju slovenske varnostne enote**. (...) Šmajd je omenil tudi možnost obvezne mobilizacije, ker bi se mnogi ne upali prijaviti prostovoljno iz strahu pred komunističnem maščevanjem. Seveda so si Slovenci hoteli zagotoviti čim več neodvisnosti. Rösener je odobril nekatere pogoje: slovensko vodstvo izbira in odpušča moštvo, operira svobodno proti partizanom, ima na lastnih uniformah, ne sicer slovenski grb, a tudi ne nemškega, temveč grb vojvodine Kranjske idr. Najbolj važna je bila nedvomno Rösenerjeva privolitev, **da bo poveljevalni jezik v enotah slovenski**. Obljubil je tudi, da bo **slovensko moštvo služilo samo v Ljubljanski pokrajini**. Rösener je hotel, da bi v vsaki domobranski četi bili po dva nemška oficirja ali podoficirja, čemur pa se je Šmajd uprl; tako je dejansko ostalo: do februarja 1945 ni bilo Nemcev v domobrantskih četah, ki so bili samo pri vodstvih bataljonov; po 15. februarju 1945 pa so Nemci zaradi nezaupanja do SD vse bataljone sestavljali iz nemških in slovenskih čet razen bataljon Vuka Rupnika, ki je ostal samo slovenski. (...)

Kos je že leta 1991 mogel zapisati, da mlajši slovenski kulturniki spoznavajo, kako da so protirevolucionarji stali pred dilemo: ali s komunisti ali z okupatorjem proti komunistom, in s tem v zvezi navaja Spomenko Hribar: »Natančneje rečeno, dilema je potekala tako: **ALI zoper okupatorja k sovjetizaciji ALI zoper sovjetizaciji z okupatorjem. Sredine ni!**«.

V 9. poglavju avtor analizira *Stališče slovenske Cerkve do okupatorja in komunizma*. Med drugimi temami dr. Jože Rant opisuje stališče škofa Rožmana in mariborskega škofa Tomažiča v zvezi s tedanjimi dogodki. Tako na primer pod temo Razlike med

tedanjima slovenskima škofoma lahko beremo na str. 147 sledeče: »Griesser- Pečar kaže na nekatere razlike med tedaj samo dvema slovenskima škofoma. Obadva, Rožman in Tomažič, sta trdno zagovarjala stališče, da ni mogoče nobeno sodelovanje s komunizmom, torej tudi ne z OF, ker je bila njena vodilna sila KP. Toda nekateri brez dokazov trdijo, da je **Tomažič zavračal tako OF kot domobrance**. Škof Tomažič je že decembra 1941 poslal opomin vsem dušnim pastirjem, ki ga je ponovil januarja 1945, naj se vzdržijo »vsakega nelegalnega ali proti obstoječemu redu usmerjenega dejanja«, predvsem pa dejanj, ki se povezujejo z nazori in sistemi, ki jih papež Pij XI. omenja v encikliki Divini Redemptoris. Prav zaradi te lojalnosti je Tomažič že **16. aprila 1941** v imenu duhovščine in katoličanov lavantinske (to je, mariborske) škofije naslovil na »Führerja« nemškega »Reicha« lojalnostno izjavo v upanju, da se bodo upoštevale upravičene želje katoliškega prebivalstva obeh narodnosti«. Tomažič je tudi obiskal nemške okupacijske oblasti in to že 19. aprila 1941.

In vendar partizani škofu Tomažiču niso niti očitali niti naredili nič!«

10. poglavje ima kot glavni naslov OF/KPS pripravljata prevzem oblasti

To tematiko je dr. Jože Rant razdelil na dve podpoglavji. V prvem pod naslovom *Glavni revolucijski organi* obravnava partizansko vojsko (ustanovitev, nameni, prisega, simboli in ustroj, število partizanov, operative cone in vojaške enote, narodna zaščita, varnostno obveščevalna služba (VOS), OZNA, revolucionarno sodstvo, vojaško sodstvo, itd.). V drugem podnaslovu pod imenom *Politična in vojaška dejavnost OF v letih 1944 in 1945* pa se seznanimo s temami kot Kočevski zbor 1943, »Osvobojeno ozemlje« v Beli krajini, zasedanje SNOS v Črnomlju, Partizanski neuspehi v Sloveniji, Nemško- partizanska pogajanja, Nemški napad na Titov glavni štab, Sestanki Tita s Churchillom in Šubašičem, Sovjeti osvoje Beograd, Partizani zasedejo Trst in Gorico. Prva slovenska revolucionarna vlada.

Prav v tem 10. poglavju smo priča, da se avtor knjige spozna na civilno in mednarodno pravo ter tudi na vojaške zakonike.

11. poglavje Protirevolucionarji pred koncem vojne je verjetno tisto, ki bralca najbolj pretrese, ker je tragično v najbolj pristnem grškem pomenu besede. Zasledimo podnaslove: Protirevolucionarji pred koncem vojne, Politični stiki s kraljevo vlado, Zavezniki

začno podpirati Tita, Vsiljen sporazum Tito-Šubašić, Konferenca v Jalti, Pozivi in svarila iz Londona, Kuharjevi govori, Politično in vojaško delovanje, Rupnikov načrt o umiku.

Na str. 181 imamo odstavek, ki nekako nakaže vladajoče stanje proti koncu vojne: »Toda zveze med dr. Krekom in domovino so postajale **vedno bolj enostranske**. Čeprav je Krek redno dobival poročila iz Ljubljane, ni vedel, ali njegova mnenja res prihajajo do naslovnikov. **Mogoče je, da kakih njenih mnenj ali nasvetov vodstvo v domovini ni hotelo ali upalo sporočiti vsem**. Vsekakor je to precej vplivalo na dejstvo, da so kasneje nekatere skupine v emigraciji očitale dr. Kreku nepoznanje protikomunističnega tabora. Res je **dr Krek** izrazil hude pomisleke o nekaterih, ki so hoteli govoriti v imenu vseh domobrancev. Res pa je tudi Krek sam izjavil, da mu ni bilo jasno stanje v domovini, vendar je do konca zagovarjal vse tiste iz VS in SD, ki jih je poznal, in zatrjeval, »**da so do dna duše zavedni Slovenci ... da drugače niso mogli delati kot so delali!**«

12. poglavje vsebuje: **Umik čez Ljubelj in vetrinjska tragedija, Britanci izročijo Titu Slovensko narodno vojsko (SNV) in Večina civilnih beguncev se reši. Konec vračanj.**

Povojnemu poboju posveča dr. Jože Rant le 8 strani. Računal je na to, da je ta tema že zelo obširno podana v osebnih pričevanjih in zgodovinskih spisih v emigraciji. Dogodki, o katerih piše to poglavje, so precej znani v naši skupnosti, vendar so tukaj zabeleženi s strogo zgodovinsko znanstveno dokumentacijo, ne pa le kot osebna pripovedovanja.

V istem tonu in sorazmerno kratkem obsegu je napisano naslednje 13. poglavje **Povojni poboji: genocid** (str. 221-231).

V 14. poglavju avtor obravnava begunska taborišča, kjer opisuje pestro delovanje vseh še tako malo številčnih taborišč v Italiji in Avstriji s posebnim poudarkom na šolstvu, ki je podrobno opisano. Tematika je ilustrirana z zanimivimi črno-belimi fotografijami.

Naslednje 15. poglavje **V svobodnem svetu** je posvečeno umestitvi naše diaspore po svetu. Opisuje preselitev, naselitev in življenje vseh begunskih skupin po svetu. (Str. 261-314). Prva leta so Slovenci po svetu ohranjali med sabo tesnejše stike. Posebno povezano so pismeno gojili intelektualci in številni duhovniki. Tako so ob pričetku predvsem prihajali prispevki za Svobodno Slovenijo, Duhovno življenje ter informirali o življenju Slovencev po svetu. Poseben pomen in vrednost imajo pri teh registracijah Zborniki

Svobodne Slovenije. Z leti so se ti stiki omejili in zrahljali. Dr. Jože Rant je vedel, da je to morda edina priložnost, da se poda in registrira, kaj so povojni emigranti ustvarili po svetu.

Prvi trenutek malo drzne v oči, da na pr. Slovincem v Kanadi je posvečenih 8 strani, Slovincem v ZDA 14 strani; Avstraliji 10 strani; argentinskim Slovincem pa samo 5 strani. Tudi v tem delu knjige je dr. Jože Rant upošteval dejstvo, da ima naša skupnost v Argentini na razpolago vrsto literature, ki je registrirala delovanje povojne emigracije v Argentini, začenši s številnimi zborniki od Zedinjene Slovenije do dušnopastirskega preko zbornikov Domov, ki so izpolnili zlate jubileje, med drugimi.

Predzadnje. 16. poglavje knjige pa je pod naslovom **Delo za svobodo in samostojno Slovenijo**, kar naj bi bil od vsega začetka cilj tistih, ki so odšli v begunstvo. To pa ne pomeni, da niso ostali v Sloveniji ljudje, ki so enako mislili, a zaradi različnih okoliščin so morali še naprej trpeti nesvobodo in zapostavljenost pod komunistično diktaturo.

16. poglavje knjige predstavlja kulturno delovanje slovenske politične emigracije, delo za svobodo in zedinjeno Slovenijo ter prizadevanje za mednarodno priznanje Republike Slovenije. Osamosvojitve Slovenije in rojstvo Republike Slovenije je vlilo beguncem in njih potomcem nov pogum, ponos in povezanost. Samo pogledimo, kako se je stanje naše skupnosti spremenilo od osamosvojitve dalje in kako so se spremenila pričakovanja mlajših generacij ter uveljavilo ime Slovenija v Argentinski in svetovni javnosti. Odmevi tega zgodovinskega dogodka so se čutili tudi v ostalih skupnostih po svetu, ki so že v nekaterih primerih životarile. Ta reaktivacija se je znatno pojavila ob različnih akcijah po svetu za priznanje Republike Slovenije.

To poglavje se zaključuje s spomenico, ki jo je Slovensko – ameriški svet poslal vladi RS in Državnemu zboru RS iz Clevelanda, 29. junija 2006, v kateri opozarja, da je sedanje stanje Republike Slovenije še v marsičem oddaljeno pravi demokratični državi. Zaključuje z mislijo: »Slovenski ameriški svet upa in pričakuje, da bosta vlada in parlament Republike Slovenije sedaj, ko je ta članica Evropske zveze in Nato, našla dovolj volje, poguma in čuta za poštenost, resnico in pravico, da bosta zamujeno čim prej storila in s tem odprla vrata lepši in boljši bodočnosti slovenskega naroda in njegove neodvisne države.«

Ta izjava nam priča, da so naša prizadevanja za pravo demokratizacijo Slovenije še vedno potrebna.

Zadnje kratko poglavje, ki se imenuje **Po šestdesetih letih**, pa mislim, da bi se lahko razdelilo med druga poglavja, saj je nekako odveč na tem mestu.

Prepisani odlomki dr. Rantove knjige nam naj bodo v ilustracijo glede bogate in verodostojne vsebine te zgodovinskega dela.

Knjiga je brez dvoma, kar se tiče zanimanja s strani bralcev, prava uspešnica. Izšla je že druga izdaja v slovenščini. Knjiga predstavlja zanimivo dokumentirano gradivo za lastno poglobitev v zgodovini slovenskega naroda in priporočljivo darilo za sorodnike in znance predvsem iz matične Slovenije in za špansko ali angleško govoreče prijatelje.